

Kvenske minnsteder 1970-2001

Materialitet og minne

Lena Aarekol

Avhandling levert for graden philosophiae doctor

UNIVERSITETET I TROMSØ
Det samfunnsvitenskapelige fakultet
Institutt for pedagogikk og lærerutdanning
Januar 2009

Kvenske minnesteder 1970–2001

Materialitet og minne

Lena Aarekol

Avhandling levert for graden Philosophiae Doctor

UNIVERSITETET I TROMSØ
Det samfunnsvitenskapelige fakultet
Institutt for historie
Januar 2009

Takk

Først av alt: Takk til Norges forskningsråd v/forskningsprogrammet ”Kvener og skogfinner i fortid og nåtid” for tildeling av stipend.

En stor og hjertelig takk til mine to fantastiske veiledere: Einar Niemi og Marit Anne Hauan for kontant tilbakemelding, oppmuntring og god oppfølging gjennom hele prosjektet.

En hjertelig takk til alle gode kollegaer på Institutt for historie og på min arbeidsplass ved Tromsø Museum Universitetsmuseet – og da særlig alle ved ”gamle NYK” for de gode samtalene og kakene. Takk til alle stipendiatkollegaer ved Institutt for historie og Tromsø Museum for godt arbeidsmiljø og faglige innspill.

En hjertelig takk til Teemu Ryymin for godt samarbeid og til Sveinulf Hegstad, Cahtrine Baglo, Ketil Zachariassen, Christine Smith Simonsen, Kari Myklebost, Johanne Raade, og Kari Storaas for gode diskusjoner, faglig hjelp og støtte underveis.

En hjertelig takk til Sigrun Høgetveit Berg for omfattende korrektur og til Narve Fulsås for nye perspektiver etter gjennomlesing av manus.

Til slutt: En ekstra hjertelig takk 🍷 til Espen, Asbjørn, Elias og Emil for ukuelig optimisme på mine vegne – og uendelig tålmodighet.

Tromsø, januar 2009

Innhold

FØRSTE DEL. INNLEDNING OG SAMMENFATNING	7
1. INNLEDNING.....	9
1.1 KVENSKKE MINNESTEDER	9
1.2 MATERIALITET OG MINNE	10
1.3 AVHANDLINGENS ORGANISERING OG AVGRENSNING	13
1.3.1 FØRSTE DEL	13
1.3.2 ANDRE DEL	14
1.4 TIDLIGERE FORSKNING	16
1.5 KILDEMATERIALET	18
1.5.1 FOTOGRAFIET	18
1.5.2 MONUMENTET	19
1.5.3 MUSEET	21
1.5.4 DRAKTEN	22
1.5.5 ARKIVET	23
1.5.6 VEILEDER.....	24
2. ETNONYMER OG HISTORIE	25
2.1 KVENBEGREPET	25
2.2 INNVANDRING OG BOSETTING	29
2.3 MINORITETSPOLITIKK.....	32
2.4 ETTERKRIGSTIDEN. FRA ”FINSK FARE” TIL KVENSK MOBILISERING	36
3. SAMMENFATNING.....	39
3.1 MINNETEKNOLOGIER.....	39
3.1.1 TRADISJON.....	40
3.1.2 FOTOGRAFIET SOM MINNETEKNOLOGI	42
3.1.3 MONUMENTET SOM MINNETEKNOLOGI.....	45
3.1.4 MUSEET SOM MINNETEKNOLOGI	47
3.1.5 DRAKTEN SOM MINNETEKNOLOGI.....	50
3.1.6 ARKIVET SOM MINNETEKNOLOGI.....	52
3.1.7 MINNESTEDENES MATERIELLE, SYMBOLSKE OG FUNKSJONELLE DIMENSJON	53
3.2 FORHOLDET MELLOM MINNESTEDENE	55
3.2.1 VERDIREGIME?	55
3.2.2 MINNEFELLESSKAP?	57
3.3 TRE FASER I KVENSK ETNIFISERING OG REVITALISERING?.....	60
3.3.1 FØRSTE FASE: RUNWAY- OG KULTURELL FASE.....	61
3.3.2 ANDRE FASE: TAKE-OFF- OG ORGANISASJONSFASE	65
3.3.3 TREDJE FASE: PLURALISTISK OG ETNOPOLITISK FASE.....	67
3.3.4 EN FJERDE FASE?	69
3.3.5. MINNEAGENDA OG KVENIFISERING?	70
3.4 DØD ELLER LEVENDE?	75
4. REFERANSER	79
4.1 FORKORTELSER	90

ANDRE DEL. ARTIKKELSAMLING..... 91

ARTIKKEL I:

**BILDER I BRUK: SAMULI PAULAHARJUS FOTOGRAFIER I DOKUMENTASJONENS OG
ILLUSTRASJONENS TJENESTE 93**

ARTIKKEL II:

**MONUMENT OG MINNE
MOBILISERING AV FORTID – ARGUMENT FOR FREMTID? 123**

ARTIKKEL III:

KVEN CULTURE AND HISTORY IN MUSEUM TERMS..... 149

ARTIKKEL IV:

KVENDRAKTEN – OM Å KLE SEG KVENSK..... 181

ARTIKKEL V:

**PÅ SPORET AV DEN TAPTE SAMTID
ARKIV, FELTARBEID OG KVENFORSKNING..... 219**

FØRSTE DEL
INNLEDNING OG SAMMENFATNING

1. Innledning

1.1 Kvenske minnesteder

Dette er en studie av kvensk kultur slik den fremstår i form av ulike minnesteder. Med utgangspunkt i denne kulturen vil jeg undersøke hvordan materialitet og minne henger sammen. Hovedmålet i avhandlingen er å analysere hvordan ulike materielle kulturuttrykk utgjør vesentlige minner i kvensk minoritetskultur, og hvordan de kan forstås som representasjoner av denne kulturen.

I avhandlingen vil jeg analysere hvordan kulturuttrykk som fotografi, monument, museum, drakt og arkiv kan forstås som kvenske minnesteder. De kulturuttrykkene jeg vil undersøke er Samuli Paulaharjus fotografier, Innvandrermønumentet/Kvenmønumentet i Vadsø, Vadsø Museum/Ruija kvenmuseum, Nord-Troms Museum, kvendrakten og Kvenarkivet ved Tromsø Museum Universitetsmuseet. Disse er valgt fordi de har kommet til og vært vesentlige innen kvensk kultur i undersøkelsesperioden min; 1970-2001. Jeg vil se på hvordan minnstedene har kommet til og hvordan de har blitt tatt i bruk. Ved å fokusere på deres historie, innhold, bruk og tolkninger vil jeg undersøke hvordan de som minnesteder fungerer som minneteknologier, hvordan de forholder seg til hverandre, samt avdekke aktører og pådrivere i disse prosessene. Minnsteder er valgt som et overordnet perspektiv for å se nærmere på hvordan minnepolitikk har bidratt til identitetsbygging i en minoritetskultur. Studiets særlige fokus er de materielle kulturuttrykkenes bidrag til etnifisering og revitalisering.

Til grunn for den overordnede innfallsvinkelen om minnesteder, ligger en bred forståelse av begrepet *minnsted* som omfatter fotografi, monument, museum, drakt og arkiv. I trebindsverket *Realms of Memory (Les Lieux de Mémoire)* definerer Pierre Nora minnesteder slik: “[A] *lieu de mémoire* is any significant entity, whether material or non-material in nature, which by dint of human will or the work of time has become a symbolic element of the memorial heritage of any community.”¹ Minnstedsbegrepet kan altså omfatte både materiell og ikke-materiell kulturarv som ikke nødvendigvis knyttes til et bestemt sted. Jeg har valgt å fokusere på spesifikk materiell kultur som gjennom tid har fått funksjon som symbolske elementer innen kvensk kulturarv.

¹ Nora 1996 bd 1: xvii.

1.2 Materialitet og minne

Begrepet materiell kultur kan forstås slik at det omfatter alt fra små og flyttbare ting til å innbefatte hele den menneskepåvirkede og fysiske verden.² I denne sammenheng er det kulturens materialitet og det tingliggjorte ved kulturen som er vesentlig. Et slikt fokus på fotografi, monument, museum, drakt og arkiv innebærer å skrive disse tingenes biografi. Viten om bakgrunn, historie, bruk og resepsjoner utgjør basis for tolkninger.

Materielle kulturuttrykk kan forstås som ting, som igjen kan relateres til historie, tradisjon, individuelle og kollektive minner.³ Studiet av materiell kultur innebærer innsikt i hvordan mennesker skaper ting, og hvordan materialitet skaper kultur, identitet og fellesskap. Etnologen Eva Reme har i sin doktoravhandling, *De biografiske rom. Konstruksjon og konservering av selvbilder*, tatt utgangspunkt i hvordan tingenes betydning blir forsøkt formulert og fanget i begreper, systemer og mønstre. Reme sier at ”ting betyr – men hva betyr de? Allting, ingenting eller bare noenting?”⁴ Samme spørsmål kan stilles til fotografiet, monumentet, museet, drakten og arkivet, ”de betyr – men hva betyr de?” Tingenes betydningspotensial og meningsinnhold kan verken betraktes som opplagte eller inneforståtte. Materialitet formidler både kunnskap og oppfatninger om kultur, og de representerer en inngang til tanker og ideer som har eksistert og fortsatt eksisterer i den kvenske kulturen. I avhandlingen er forståelse av hvordan fortid og erindring er knyttet til tingene vesentlig fordi tingene er med på å skape minnefellesskap. Tingenes minnefunksjon står sentralt i avhandlingen.

Minnebegrepet favner vidt og omfattes av individuelt og kollektivt minne.⁵ Individuelt minne består av både det selvopplevde og det som blir formidlet gjennom for eksempel historieskrivning, media eller fortalt på forskjellige måter. Det kollektive minnet kan forstås som en komplisert sammenveving av biografi og historieformidling, utformet i et skjæringspunkt mellom det individuelle og det kollektive.⁶ Som Paul Connerton sier, blir opphavet til begrepet kollektivt minne koblet til den franske sosiologen Maurice Halbwachs

² Welinder 1993: 14.

³ Tilley, Keane, Küchler, Rowlands og Spyer 2006: 4.

⁴ Reme 1999: 45.

⁵ Jeg velger å forstå minne og erindring som synonyme begrep.

⁶ Warring 1996: 208.

(1877-1945) og hans bok *Les Cadres sociaux de la mémoire* (1925).⁷ Halbwachs var elev av Émile Durkheim og medlem av Annales-skolen. Han er fortalt å være den første som undersøkte hvordan et samfunn erindrer og erindringenes sosiale struktur.⁸ Hans tekster fikk imidlertid størst betydning først lenge etter hans død. Ifølge Halbwachs er erindring en grunnleggende sosial ferdighet, og det kollektive minnet har en sosial form som er utviklet i samhandling mellom mennesker. Det innebærer at individet må ha hjelp til å holde erindringene om for eksempel begivenheter, steder og personer levende ved å gjennomføre kollektive ritualer eller feiringer.⁹ Minneritualer kan karakteriseres som immateriell kultur og inngår også i det kollektive minnet. Immateriell kultur defineres som språk, utøvende kunst, sosiale skikker, ritualer og festiviteter, kunnskap og håndverksferdigheter.¹⁰

Begrepet kollektivt minne blir betraktet som anvendelig for analyse av kultur fordi det omfatter bevissthet, kunnskap og erfaringer om for eksempel fortidige hendelser som deles av en nasjon eller gruppe.¹¹ De kollektive minnene bidrar til å skape bevissthet om egen kultur og bakgrunn. Litteraturviteren Aleida Assmann påpeker at det ikke bare er majoriteter, maktinnehavere eller nasjoner som besitter og anvender kollektive minner. Enhver gruppe, også en minoritet, kan skaffe seg politisk stemme på denne måten.¹²

Å skrive minnstedenes biografi innebærer å undersøke deres samtidige og skiftende liv i forhold til historiske realiteter.¹³ Dette fokuset på tingenes skapelseshistorie er med på å tydeliggjøre hvilke valg som blir gjort i en identitetsskapende prosess. Enhver samtid kan være med på å styre hva ettertiden skal erindre i form av for eksempel fotografi, monument, museum, drakt eller arkiv. Maurice Halbwachs hevder at kollektivt minne tjener nåtidige formål, der fortid blir gjenskapt i levende erindring. Det vil altså si at erindringer etter hvert kan bli omformet til stereotype bilder som seinere er med på å forme kollektive erindringer.¹⁴ Denne påpekningen er en nyttig innfallsvinkel for å undersøke hvordan kollektive minner kommer til uttrykk, hvordan de formes materielt og hvordan disponeringer i samtiden får

⁷ Connerton 2006: 315. Halbwachs er oversatt til engelsk i 1992 av Lewis A. Coser i *On Collective Memory*, denne oversettelsen inneholder *Les cadres sociaux de la mémoire* (1925) og *La topographie légendaire des évangiles en terre sainte: Etude de mémoire collective* (1941).

⁸ Warring 1996: 209; Halbwachs [1925 og 1941] 1992.

⁹ Halbwachs [1925 og 1941] 1992: 43.

¹⁰ Slik UNESCO definerer immateriell kultur. UNECSOs konvensjonen om immateriell kulturarv ble vedtatt i 2003, <http://www.unesco.no/kultur/immateriell/index.html> (16.9.08).

¹¹ Eriksen og Selberg 2006: 235.

¹² Assmann 2004: 114.

¹³ Young 1993: ix-x.

¹⁴ Halbwachs [1925 og 1941] 1992: 182-183.

betydning.¹⁵ Antropologen Trond Thuen har påpekt at eierforholdet til fortiden i mange tilfeller nettopp handler om tilhørighet og posisjoner i samtiden.¹⁶ Kollektive minner kan være knyttet til sin samtid, men også inneha et fremtidsrettet perspektiv.

Egyptologen Jan Assmann er også inspirert av Halbwachs og hevder at i en nasjons eller gruppes kollektive minne er det bare utvalgte episoder som kan være med, fordi det å hente frem bestemte minner også handler om å fortrenge eller sette andre minner til side.¹⁷ Hva som får være med og hva som glemmes må ses i lys av samtidens behov. På den måten kan materielle kulturuttrykk gjenspeile hva samtiden anser som viktig å føre videre i form av kollektive minner. Gjennom såkalt minnepolitikk blir minne produsert gjennom kommunikativ rekonstruksjon. Denne prosessen er med på å skape felles og individuell identitet.¹⁸ Den amerikanske historikeren James E. Young har lansert et alternativt begrep til kollektivt minne: ”sammenbrakt erindring” (collected memory). Han skriver at ved å skape felles rom for erindringer gjennom minnesteder, skapes det også forestillinger om felles eller kollektiv erindring. Vi tror på og handler etter dem, selv om erindringene kan være forestilte og menneskene ikke alltid er enige om deres innhold.¹⁹

Maurice Halbwachs argumenterte i sin tid for at kollektiv erindring var knyttet til en romlig plassering: ”Der finnes således ikke nogen kollektiv erindring, som utfolder sig uden for en rumlig sammenhæng. Rummet er en realitet, et fast holdepunkt: når vi ser på, hvordan vore indtryk jager af sted efter hinanden, uden at oplagres i hukommelsen, er det svært at forstå, hvordan vi kan fastholde fortiden, hvis ikke det var fordi det fysiske miljø omkring os spillede en rolle.”²⁰ Det innebærer at om minnene skal festes i hukommelsen, må de knyttes til for eksempel materialitet, et sted eller en begivenhet, som Halbwachs definerer som minnsted.

Halbwachs setter også et skille mellom det fysiske stedet og de kollektive minnene som stedet er bærere av: ”[...] a collective remembrance has a double focus – a physical object, a material reality such as a statue, a monument, a place in a space, and also a symbol, or something of spiritual significance, something shared by the group that adheres to and is superimposed on

¹⁵ Warring 1996: 211.

¹⁶ Thuen 2001: 13.

¹⁷ Assmann 2006: 1–4; Nora 1996 bd 1: 3.

¹⁸ Selberg 2002a: 22.

¹⁹ Young 1993: xi–xii; Warring 1996: 228.

²⁰ Halbwachs [1925 og 1941] 1992, oversatt til dansk i Warring 1996: 218.

this physical reality.”²¹ Påpekningen av dette skillet innebærer at både den fysiske og symbolske dimensjonen ved minnstedene må undersøkes.

Pierre Noras nevnte trebindsverk *Realms of Memory (Les Lieux de Mémoire)* bygger videre på Halbwachs’ arbeid og representerer på mange måter en nytenkning av hans teorier.²²

Hovedformålet med dette verket er å skrive Frankrikes historie gjennom minnstedene og vise hvordan erindringene som har formet den franske nasjonaliteten har blitt realisert siden middelalderen.²³ Nora tar utgangspunkt i hvordan kollektive erindringer formes i for eksempel flagg, sanger, monument, landskap og mennesker, og hvordan de er bærere av representasjoner av den nasjonale kollektive erindringen. Nora sier at måten han bruker minnstedene på inneholder tre dimensjoner; en materiell, en symbolsk og en funksjonell.²⁴ Dimensjonene er preget av sameksistens og glidende overganger mellom dem, der den materielle dimensjonen omfatter hvordan minnene er innskrevet i tid og rom, den symbolske omfatter hvordan erindringene er minner om det fortidige og funksjon omfatter hvordan minnstedet tas i bruk som testament eller fungerer som en manual.²⁵ I avhandlingen vil jeg undersøke minnstedenes materielle, symbolske og funksjonelle dimensjon ved å vise hvordan de materielle kulturuttrykkene har kommet til, hvem som har stått bak, hvordan utformingen har foregått, resepsjoner og hvilken betydning de har fått.

1. 3 Avhandlingens organisering og avgrensning

Avhandlingen inneholder en innledning og sammenfatning (første del) og en artikkelsamling (andre del).

1.3.1 Første del

Første del i avhandlingen redegjør for felles og overordnet problemstilling for prosjektet. I de enkelte artiklene har det ikke vært rom for å gå grundig inn på forhold omkring innvandring, bosetningsmønster, minoritetspolitikk eller kvensk mobilisering. Jeg vil derfor redegjøre for bruk av etnonymer, kvensk historie og kvensk mobilisering her.

²¹ Halbwachs [1925 og 1941] 1992: 204.

²² Kritzman 1996: x.

²³ Nora 1996 bd 1: xviii; Kritzman 1996: ix.

²⁴ Nora 1996 bd 1: 14.

²⁵ Nora bd 1: 14; Warring 1996: 224.

Hensikten med sammenfatningen er å sette sammen de utvalgte kvenske minnstedene for å vise hvordan de virker inn på hverandre og utgjør sammenhenger.²⁶ Jeg valgt å sette fokus på hvordan minnstedene kan forstås som metode og hjelpemiddel for minnet – som minneteknologier. I tillegg vil jeg undersøke forholdet mellom minnstedene og etnifisering og revitalisering for å klargjøre hvilken betydning de kvenske minnstedene har hatt innenfor tidsperioden som er valgt. Mens de enkelte artiklene særlig er empiriske studier, er formålet med sammenfatningen å diskutere og belyse overgripende problemstillinger og perspektiver på kvenske minnsteder. Artiklene utgjør materialet for sammenfatningen, og formålet er å diskutere de funn som er gjort. Det innebærer at sammenfatningen er skrevet med et retrospektivt utgangspunkt.²⁷

1.3.2 Andre del

Andre del består av fem artikler:²⁸

I Bilder i bruk. Samuli Paulaharjus fotografier i dokumentasjonens og illustrasjonenes tjeneste

II Monument og minne. Mobilisering av fortid – argument for fremtid?

III Kven Culture and History in Museum Terms

IV Kvendrakten – om å kle seg kvensk

V På sporet av den tapte samtid. Arkiv, feltarbeid og kvenforskning

Hver av artiklene tar utgangspunkt i ulike minnsteder som har blitt skapt og tatt i bruk i kvensk kultur og historie i perioden 1970-2001. Ambisjonen i hver av de fem artiklene er på ulike måter å beskrive, analysere, forstå og forklare de materielle kulturuttrykkene innen de historiske, kulturelle, sosiale, økonomiske og fysiske sammenhenger de har oppstått i. I første artikkel står *fotografiet* i sentrum, i andre artikkel *monumentet*, i tredje artikkel *museet*, i fjerde artikkel *drakten* og i femte artikkel *arkivet*. Avgrensningen av de enkelte artiklene er derfor tematisk og ikke kronologisk. De enkelte artiklene innehar likevel en kronologisk oppbygging innenfor den valgte tidsperioden.

²⁶ Kjeldstadli 1992: 216–217.

²⁷ Anbefalt rekkefølge er å lese artiklene før sammenfatningen.

²⁸ De tre første artiklenes rekkefølge er basert på tidspunkt for publisering, mens de to upubliserte artiklene er plassert til slutt i avhandlingen. Artikkel I er publisert *Heimen* nr 4 2006, artikkel II i *Tidsskrift for kulturforskning* nr 4 2007 og artikkel III i UNESCO-serien *Museums and Diversity* vol 4 2008. Disse artiklene følger de forskjellige gjeldende forfatterinstruksene med hensyn til referansesystem, illustrasjoner og bildetekster. Første del, artikkel IV og artikkel V følger en felles mal som er vanlig for Ph.D.-avhandlinger innen historiefaget.

Tidspunktet for minnstedenes tilblivelse utgjør utgangspunktet for avgrensning i tid. Disse skapelsesprosessene foregår i perioden fra 1970 og frem mot år 2000. I 1970 ble ideen til monumentet i Vadsø lansert, og dette året markerer starttidspunktet for min undersøkelse. Tidsavgrensningen sammenfaller også med at det skjer et skifte innen kvenforskningen omkring 1970. Forskningen på kvensk kultur i perioden før har blitt regnet som heller beskjeden, mens perioden etter øker forskningen både i forhold til produksjon, offentlig innsats og perspektiver.²⁹ Ved overgangen til 1970-tallet er det også en økende interesse for minoritetsperspektiver med fokus på blant annet språksituasjonen i Finnmark. 1970 er et naturlig starttidspunkt fordi utover i dette tiåret foregikk en etnisk oppvåkning der særlig kampen mot utbyggingen av Alta-Kautokeinovassdraget rettet oppmerksomhet mot Norges forhold til samene, og dermed også indirekte mot kvenenes situasjon.³⁰

Samuli Paulaharjus fotografier ble realisert som en nordnorsk samling på 1970-tallet, og Kvenarkivet ble organisert på 1980-tallet. Jeg har valgt å sette sluttstrek for analysen i 2001; det året kvendrakten ble ferdigstilt. Den representerer det seineste kvenske materielle kultuttrykket som blir behandlet i avhandlingen. Med Norges ratifisering av Europarådkonvensjonen til beskyttelse av nasjonale minoriteter i 1999 innebar overgangen til et nytt årtusen at kvenene oppnådde en helt ny minoritetsstatus med folkerettslig forankring.³¹ Tidsavgrensningen er imidlertid ikke absolutt. Jeg refererer til hendelser ut over den primære avgrensningen, der jeg mener det er av betydning for undersøkelsen.

Etableringene av minnstedene har foregått i de områdene som de finskspråklige innvanderne bosatte seg i under flere innvandringsbølger på 1700- og 1800-tallet. Avhandlingen har imidlertid ikke en bestemt geografisk avgrensning selv om empirien er relatert til de geografiske områdene minnstedene ble til i. I artikkel II og V blir særlig varangerområdet behandlet. Her ble monumentet satt opp, og materialet fra feltarbeid på 1970- og 1980-tallet som inngår i Kvenarkivet, foregikk i stor grad langs Varangerfjorden. I artikkel III har behandling av kvenmuseene medført at varangerområdet og Nord-Troms er sentrale case-områder. Artikkel I og IV har imidlertid ikke fokus på et bestemt område, men analysen av fotografiet og drakten er knyttet til de tradisjonelle kvenske bosetningsområdene i Nord-Norge fordi disse utgjør den historiske rammen for begge sett med materielle uttrykk.

²⁹ Niemi 2001: 11.

³⁰ Sundelin 2008: 13–14.

³¹ Niemi 2006: 434–435; 2008: 9–11.

1.4 Tidligere forskning

Kvenske minnesteder, materialitet og minne lar seg vanskelig undersøke og problematisere ut fra tidligere forskning fordi dette ikke tidligere har vært undersøkt som egne felt. Imidlertid har det siden slutten av 1970-tallet kommet flere bidrag innen kvenforskningen som tar opp spørsmål omkring identitetsbygging, etnifisering, gruppebetegnelse, myndighetenes minoritetspolitikk og representasjoner.³² For eksempel vakte Ivar Bjørklunds bygdebok *Fjordfolk i Kvænangen* (1985), som til en viss grad var basert på magisteravhandlingen *De tre stammers møte* (1978), i sin tid stor oppmerksomhet fordi den tok opp etnisitet og etniske prosesser som viktige drivkrefter i bygdas historie.³³

I flere av de seinere studiene har materiell kultur og dens betydning innen kvenkulturen blitt berørt. Den finske etnologen Lassi Saressalo undersøker i sitt doktorgradsarbeid (1996) hvorvidt kvenene kan anses som en egen gruppe eller ikke, og han forsøker å gi et helhetsbilde av kvenenes kulturelle identitet.³⁴ Han gransker kvensk identitet både i et innenfra- og et utenfra-perspektiv, der målsetningen er å finne frem til kvenbefolkningens kulturelle identitet ved å måle grad av likhet innad og forskjellighet utad. Til grunn for undersøkelsen legger Saressalo vekt på fem kriterier: 1) Språkets betydning som etnisitetsfaktor, 2) at man kjenner sin historie, familie- og slektsbakgrunn, 3) gruppebevissthet, etnonym, 4) etnografisk symbolikk og 5) læstadianismen som felles religion. I denne sammenheng er det fjerde kriteriet, ”etnografisk symbolikk”, interessant fordi her finner Saressalo at kvenene i stor grad er forbundet med positive stereotypier. Stereotypiene er særlig knyttet til forestillinger om kvenene som utøvere av skogbrukskultur og som jordbrukets og fedriftens fornyere. Han påpeker også at saunatradisjon blir betraktet som en finsk kulturform og at fortellinger om kvenenes ”etniske virtuositet” kommer frem gjennom yrkesutøvelse når de beskrives som ”framgangsrike og flinke smeder, ishavsskipper, fløtere eller sagbruksarbeidere.”³⁵ Saressalo er også opptatt av bekledning. Han konstaterer at bekledningen er norsk, og gjennom intervjuene finner Saressalo at det er flere som savner en egen kvenbunad. Det etnografiske materialet som han har fremskaffet

³² F eks Bjørklund 1978 og 1985; Saressalo 1996; Anttonen 1999; Megaard 1999; Henriksen 2001; Ulrich 2003; Paulsen 2003; Ryymin 2003a; Storaas 2007.

³³ Bjørklund 1985 og 1978.

³⁴ Saressalo 1996. Siden Saressalos dr.art.-avhandling bare er publisert på finsk, vil jeg i den følgende fremstillingen vise til Saressalo 1998, som er et konsentrat på norsk av avhandlingen. I tillegg vil jeg vise til Anttonen 2001, som inneholder en gjennomgang av Saressalo 1996.

³⁵ Saressalo 1998: 69.

gjennom undersøkelsen, anses som et ”klart byggemateriale hvis man ser det moderne tradisjonsvernearbeidet, der man tar de kulturelle symbolene i bruk på nytt, som en fortsettelse på kvenkulturen.”³⁶

Den finske etnologen Marjut Anttonens doktoravhandling (1999) tar for seg identitetsforvaltning blant ”finskættede nordmenn, som også kalles kvener, og finlendere bosatt i Nord-Norge”.³⁷ Anttonen fokuserer særlig på den etnopolitiske debatten som omhandler kvenenes kulturelle og etnopolitiske situasjon som pågikk i Nord-Norge på 1990-tallet. Hun har kartlagt de ulike aspektene ved den etnopolitiske diskusjonen og forklarer hvordan den foregår. Anttonen viser hvordan den finske arbeidsinnvandringen fra særlig 1960-tallet, den finske turismen og økt kontakt med Finland fikk betydning for kvenenes selvrefleksjon og egen identitetsforvaltning. Hun sier at ”identiteter ikke er homogene og stabile fenomener, men at de er mangfoldige, overlappende og situasjonsbestemte.”³⁸ Kvener som etnisk gruppe blir følgelig betraktet som et produkt av etnisk ideologi forestilt av etnopolitiske aktivister og ikke som en ”essentialistisk” eksisterende kulturell enhet.³⁹ I undersøkelsen understreker Anttonen at etniske fellesskap har behov for samlende identitetssymboler og trekker frem den da pågående planlegning av ”kvenbunaden og det kvenske flagget, samt etableringen av det nasjonale kvenske museet.”⁴⁰ Anttonen går imidlertid i liten grad inn i disse symbolene eller deres betydning for utvikling av kvensk identitet.

I sin hovedoppgave i etnologi, *Mellom kvensk identitet og anerkjennelse* (2003), går Thomas Ulrich videre i problematikken omkring kvensk materiell kultur og symbolproduksjon. Han undersøker kvensk identitet med utgangspunkt i den kanadiske filosofen Charles Taylors påstand om at anerkjennelse utgjør et grunnleggende behov for individet.⁴¹ Som et ledd i denne studien ser han nærmere på kvensk tradisjon, skikker, materiell kultur og symboler som grunnlag for å stille spørsmål ved en slik anerkjennelse. Ulrich viser hvordan informantene fremhever hesteredskaper og sauna som symboler på kvensk egenart.⁴² Han undersøker også

³⁶ Saressalo 1998: 70.

³⁷ Anttonen 1999: 487. Gjennomgangen av Anttonen 1999 er basert på det norske sammendraget i avhandlingen og på Anttonen 2001.

³⁸ Anttonen 1999: 501.

³⁹ Anttonen 1999, jf Anttonen 2001: 46.

⁴⁰ Anttonen 1999: 502.

⁴¹ Ulrich 2003: 21–22.

⁴² Ulrich 2003: 45–47. Helena Maliniemi ved Vadsø museum/Ruija kvenmuseum har også arbeidet med kvenenes betydning for hesteholdet i varangerområdet i perioden 1840–2000, se Maliniemi 2007.

hvordan kvendrakten blir oppfattet og finner at informantene er mer opptatt av dens symbolfunksjon enn av dens autenticitet.⁴³

De kvenske minnestedenes skapelsesprosess er således ikke tidligere fremstilt eller undersøkt inngående. En målsetning med å analysere fotografiet, monumentet, museet, drakten og arkivet er å forsøke å fylle ut dette tomrommet i den tidligere kvenforskningen.

1.5 Kildematerialet

I artiklene har jeg, i tillegg til de materielle tingene som er undersøkt, brukt forskjellige typer kildemateriale. Hvilke kilder som er brukt er naturlig knyttet til hvilke materialiseringer som artiklene omhandler og deres særegne karakterer som minneteknologier (se også *3.1 Minneteknologier*). Hovedparten av kildene kan karakteriseres som enten tekst (saksdokumenter, søknader, prosjektbeskrivelser, brev, skrevne taler, avisartikler, internettsider og sekundærlitteratur), muntlige kilder (intervju og uformelle samtaler) eller fotografi. Kildematerialet er hentet fra offentlige institusjoner og arkiv som er åpne for innsyn i alle dokumenter. Jeg vil her redegjøre for de ulike kildene som er brukt i undersøkelsene av minnestedene og noen av de problemstillingene dette reiser.

1.5.1 Fotografiet

I avhandlingen har fotografiet blitt analysert som minne, illustrasjon og kildemateriale. I artikkel I har jeg og medforfatter Teemu Ryymin gitt Samuli Paulaharjus fotografier en viktig posisjon. Artikkelen fokuserer på Paulaharju som fotograf, hans særegne fotosamling og hvordan den har blitt tatt i bruk som illustrasjoner og i liten grad vært brukt som kilder til historieskrivningen. Historikeren Peter Burke sier at fotografiene er viktige som kilder i historieforskningen, men at de i liten grad har blitt tatt seriøst som kilder. Dette betegner han som ”the invisibility of the visual.”⁴⁴ Historikeren Sven Hirn hevder at grenseoppgangen mellom bruken av fotografiene som rene illustrasjoner og som empiri avslører seg raskt i hvordan fotografiene blir håndtert: ”Historikerna borde vid publicering gå fram med omsorg och varsamhet: respektera bildernas komposition och ursprung, ange förvaringsplats och upphovsmannens – konstnärens eller fotografens – identitet. I dessa avseenden är

⁴³ Ulrich 2003: 49.

⁴⁴ Burke 2001: 9–10.

försyndelserna fortfarande allmänt förekommande och en uppräckning nödvändig.”⁴⁵

Hensikten med å påpeke dette poenget er – som historikeren Lena Johannesson understreker – at Hirn viser til en type slurv som avslører hvilket syn man har på fotografiets kildeverdi.⁴⁶ I artikkel I, men også i de andre artiklene, har jeg etterstrebet å ta i bruk fotografier som kilder der det har vært mulig, og der de har bidratt utover tekstlige og muntlige kilder til å utdype eller perspektivere forskningsfeltet. Fotografiene er i avhandlingen behandlet på lik linje med andre historiske kilder og underlagt den historiske kildekritikken det innebærer. Fotografiet kan brukes som både *avtrykk* og *uttrykk*, der avtrykk forstås som fotografiets levningsaspekt, og der uttrykk forstås som fotografiets berettende aspekt.⁴⁷

Samuli Paulaharjus fotografier er undersøkt ved Fotoarkivet, Tromsø Museum Universitetsmuseet (TMU).⁴⁸ Fotosamlingen er digitalisert og finnes i museets elektroniske fotodatabase.⁴⁹ Jeg har i hovedsak valgt å bruke det manuelle kartotekarkivet med papirkopier fordi en omlegging fra analogt til digitalt også innebærer en bearbeiding av fotografienes proveniens. Ved for eksempel innskrivning av opplysninger til det enkelte fotografi kan det bli lagt til nye kommentarer om motiv, og eksisterende opplysninger blir fordelt på nye eller andre kategorier. Dermed blir det gjort mer ved fotoarkivene enn bare å finne en plass til de fotografiske objektene, de settes også inn i et nytt rammeverk gjennom rutiner for arkivering, registrering, distribuering og tilgjengeliggjøring på internett. Slike prosesser får og betydning for hvordan fotografiene forstås og tolkes.⁵⁰

1.5.2 Monumentet

Artikkel II fokuserer særlig på Innvandrermønumentet/kvenmønumentets tilblivelsesprosess. Ved Finmarksbiblioteket i Vadsø er saksdokumenter og klipp fra aviser vedrørende oppsetting og avdukning av mønumentet samlet i et eget arkiv. I tillegg til dette arkivets klipparkiv fra ulike aviser, har jeg foretatt en systematisk gjennomgang av de nordnorske avisene *Finnmarken*, *Finnmark Dagblad*, *Nordlys* og *Bladet Tromsø* i perioden 1970-1977. I denne sammenhengen var det *Finnmarken*, med tilhørighet i Vadsø, som hadde flest oppslag om mønumentsaken, naturlig nok fordi saken særlig engasjerte befolkningen i området omkring

⁴⁵ Hirn 1991: 44.

⁴⁶ Johannesson 1991: 21.

⁴⁷ Se f. eks. Helle 1991; Kjeldstadli 1992; Kjeldstadli 2008; Helseth 1999; Burke 2001.

⁴⁸ Jeg har valgt å bruke Tromsø Museum Universitetsmuseet (TMU) om museet i hele perioden, selv om det i 1970 het Tromsø Museum.

⁴⁹ <http://www.muspro.uio.no/fag/kulturhistorie/fotosamlingen/forside.shtml> (16.9.09).

⁵⁰ Edwards og Hart 2004b: 47–49.

Vadsø. Dette understreker også hvordan aviser kan være viktige kilder til lokalhistorie.⁵¹ Som andre historiske dokument kan avisene være mulige feilkilder på grunn av unøyaktighet i saksfremstilling, ensidig vinkling eller ufullstendig innhold i artiklene. På samme tid representerer deres samtidighet uvurderlige innganger til opplysninger om hendelser og holdninger.⁵² For eksempel kan leserbrev i aviser indikere ulike aktørers engasjement og holdninger, men bruk av leserbrev som kilde innebærer at det også må tas hensyn til hvilken rolle og engasjement forfatteren har i saken. Under striden om hvor monumentet skulle plasseres ble det sendt inn mange leserbrev til *Finnmarken*, både av sentrale aktører i prosessen og av ”mannen i gata”. I tillegg ble monumentet også debattert i NRK radio, men disse programmene har ikke vært mulig å identifisere i det digitale lydarkivet ved Nasjonalbiblioteket.⁵³

I artikkel II har intervju vært et viktig supplement til saksdokumenter, aviser og andre skriftlige kilder. Bruk av intervju som kilde er interessant fordi de ofte inneholder flere lag i tid, der den personlige erindringen er formet av retrospektiv bearbeiding av hendelser og opplevelser for å skape mening og sammenheng.⁵⁴ Som et ledd i undersøkelsen av monumentet er en av de sentrale aktørene intervjuet for å få tilgang til hans versjon av prosessen rundt monumentet og kjennskap til hans ettertidige vurdering.⁵⁵

Artikkelen er illustrert med to av Arvid Sveens fotografier fra oppsetting og avdukning av monumentet. De to fotografiene er fra en serie på 50 fotografier som fotografen satte sammen på oppdrag fra monumentkomiteen for Innvandrermemorialen/kvenmonumentet. Denne serien dokumenterer prosessen fra montering av sokkelen til ferdig oppsatt monument, avdukning, statsoverhodebesøk og folkefest. Fotoserien er en visuell fremstilling og utgjør en ytterligere fortelling om monumentet. Ved publisering av artikkelen i *Tidskrift for kulturforskning* satte redaksjonen en begrensning på antallet, og det ble bare plass til to fotografier. Antropologen Marianne Gullestad fokuserer på hva som skjer med forståelse og oppfatning av fotografier når de tas ut av sammenhengen de inngår i. I hennes eksempel endrer fotografiene posisjon fra å være misjonspropaganda til å bli ansett som kulturarv når

⁵¹ Tjelmeland 2004.

⁵² Kjeldstadli 1992: 157; Tjelmeland 2004.

⁵³ Opptakene av debattprogram i NRK fra denne tiden er slettet.

⁵⁴ Myklebost 2002: 24–27.

⁵⁵ Intervju av Anders Aune 4.5.2007.

det tas ut av sin opprinnelige kontekst.⁵⁶ I dette tilfelle endrer Arvid Sveens fotografier også betydning når de blir fristilt fra sin opprinnelige kontekst, fortellingen som serien representerer blir fraværende. Fra å være en visuell fortelling om en lang prosess blir fotografiene jeg har valgt ut redusert til enkeltfoto av en begivenhet eller til uttrykk for en begivenhet. Dette illustrerer også et praktisk problem ved å bruke fotografier som kilder. Mens en tekst eller et dokument refereres i en fotnote, er det vanskelig å vise til fotografi som kildemateriale uten å fremvise selve fotografiet.

1.5.3 Museet

Artikkel III tar for seg hvordan Vadsø museum/Ruija kvenmuseum og Nord-Troms Museum ble etablert og hvordan de kan forstås som særskilte kvenske minnesteder. I tillegg fokuserer artikkelen på hvordan kvensk kultur og historie blir formidlet på de to museene. Artikkelen er i hovedsak basert på sekundærlitteratur, avisartikler og museenes egenpresentasjon i utstillinger, brosjyrer og hjemmesider. Disse kildene er en del av museenes egenart og derfor viktige som innganger til å forstå museene.

Når museer skal gjøres til gjenstand for fortolkning, er deres kontekstualitet vesentlig, de må ses i sammenheng med fenomener og praksiser de ble til i. Nord-Troms Museum ble etablert som et økomuseum, og også Vadsø museum/Ruija kvenmuseum var inspirert av denne bevegelsen. Etableringen av museene må derfor ses i lys av denne typen museum som på 1970- og 1980-tallet skulle innebære en fornyelse av museumsinstitusjonen og være et viktig element for lokalsamfunnet. Fortolkningen av museene må ses i lys av litteraturen om økomuseumsbevegelsen.⁵⁷ Studier i museologi eller museumskunnskap gir innganger til hvordan en kan forstå og analysere museenes formidling og er derfor vesentlig. Museer kan forstås som konglomerat av historieformidling, estetisk opplevelse, underholdning og opplysning.⁵⁸ Som Brita Brenna påpeker, er museenes fortellende virkemidler knyttet både til ting, visualitet og tekstlighet.⁵⁹ Dermed kan museenes materielle kulturarv i form av utstillinger med visuelle virkemidler og egenproduserte tekster anses som viktige kilder til å forstå hva som formidles eller hva som ikke formidles.

⁵⁶ Gullestad 2007: 211–222.

⁵⁷ F. eks. Gjestrum og Maure 1988; Gjestrum [1993] 2001.

⁵⁸ Floris 1999: 354.

⁵⁹ Brenna 2003: 19–20.

I artikkel III bruker jeg fotografiene som illustrasjoner og de viser blant annet hvordan museenes utseende og funksjon har endret seg over tid.⁶⁰ Fotografiene av Tørrfoss viser hvordan våningshuset har blitt forandret etter at gården ble tatt i bruk som museum og restaurert. Tuomainengården vises med en annen form for ”før og etter”-fotografi. Fig. 3 viser den tidligere eieren Alf Tuomainen og hans hest mens gården fortsatt var privateid, mens fig. 7 viser innvandrere på voksenopplæring i full gang med å bake i museets restaurerte bakeri. Hensikten med fotografiene i denne artikkelen er også å la dem stå som en ytterligere utdypning av temaet i artiklene.

1.5.4 Drakten

I artikkel IV er kvendraktsens skapelsesprosess, dens utforming og bruken av sluttproduktet vesentlig. Kvendrakten er undersøkt ut fra en antagelse om at de valg som er gjort med hensyn til historisk begrunnelse, dokumentasjonsmateriale, materialvalg, estetiske og funksjonelle prinsipper, er vesentlige i utformingen av en ny etnisk drakt. I undersøkelsen av kvendrakten har arkivmaterialet fra selve utviklingsprosessen vært viktig, og det gir innsikt i prosessen fra ide til ferdig drakt. Kvendrakten ble utviklet i et samarbeid mellom Norske Kveners Forbund/Ruijan Kveeniliitto (NKF) og Kompetansesenteret for husflid og småindustri i Målselv. Kompetansesenteret har tatt vare på dokumentasjon fra egen virksomhet. I dette materialet kommer særlig Kompetansesenterets egen rolle frem, men også NKF sin rolle i arbeidet med kvendrakten fremtrer. I tillegg til å konsultere dette arkivmaterialet har jeg intervjuet faglig ansvarlig ved Kompetansesenteret, leder av Kvendraktutvalget i NKF og kvendrakthåndverkerne som i dag syr drakten på bestilling.⁶¹ Mens arkivet dokumenterer den samtidige utviklingsprosessen, representerer intervjuene aktørenes refleksjoner over arbeidsprosessen i ettertid og hvilken betydning den ferdige drakten har fått.

I artikkelen er også fotografier brukt for forstå hvordan drakten ble utviklet og satt sammen. Som ellers når bunad rekonstrueres eller konstrueres, har fotografier blitt konsultert for å forankre draktelementene i tidligere draktradisjon. I skapelsesprosessen har det visuelle og estetiske vært viktige aspekter, og illustrasjoner og fotografier er viktige for å vise hvordan

⁶⁰ Antallet fotografier i den publiserte utgaven er redusert av redaktørene, jeg har imidlertid valgt å bruke alle fotografiene slik det opprinnelig var planlagt.

⁶¹ Arkivmaterialet er oppbevart ved Høgtun videregående skole siden Kompetansesenteret for husflid og småindustri ble lagt ned i 2001. Da senteret var i drift, var det samlokalisert og hadde et nært samarbeid med Høgtun vgs.

NKF og Kompetansesenteret arbeidet og tenkte i arbeidet med prototypene, de valgene som ble gjort underveis og det ferdige resultatet.

Samme år som ideen til kvendrakten ble lansert, i 1995, ble den kvenske avisen *Ruijan Kaiku* etablert. I denne avisen har arbeidet med kvendrakten blitt presentert jevnlig, fra ide til drakten kom i bruk. Avisen har siden etableringen vært trespråklig (finsk, kvensk og norsk) og har i hovedsak tatt opp kvenske forhold, men skriver også om finske foreninger og arbeider for å styrke finsk og kvensk språk og kultur i Norge.⁶² Denne avisen utgjør en viktig kilde til hvordan kvener selv oppfatter og fremstiller egen bakgrunn og kultur.

1.5.5 Arkivet

Artikkel V tar for seg de prosessene som ledet frem til etableringen av Kvenarkivet ved TMU.

Kvenarkivet inneholder dokumenter om arkivets egen tilblivelse og arkivmateriale fra en rekke dokumentasjons- og forskningsprosjekter om kvensk historie, kultur og språk. I tillegg har museets korrespondansearkiv ved Fagenhet for nyere kulturhistorie (NYK) vært konsultert, dette arkivet inneholder søknader til NAVF og annen korrespondanse. Kvenarkivet inneholder også en vesentlig dokumentasjon av kvensk kultur og samtidshistorie. Historiker Håvard Dahl Bratrein har vært sentral i arbeidet med kvensk kultur ved TMU. Det har derfor vært av vesentlig betydning å intervju ham, like viktig har de uformelle samtalene vi har hatt underveis i mitt arbeide vært.

I artikkel V viser jeg særlig til to forskningsprosjekt som har vært utført i regi av TMU: Varangerregistreringene (1973-1974) og Kvenprosjektet (1984-1985). I disse prosjektene utgjør dokumentasjon i form av fotografier en vesentlig del av forskningsmaterialet. De bidrar til å fylle ut det tekstlige og muntlige (intervjuer) dokumentasjonsmaterialet. Imidlertid er fotografiene fra dokumentasjonsprosjektene skilt ut fra det resterende arkivmaterialet og plassert i TMUs fotoarkiv uten eksplisitte koblinger til Varangerregistreringene eller Kvenprosjektet. Dette vanskeliggjør naturlig nok analyse av fotografisamlingen som helhet. Det er imidlertid mulig å rekonstruere koblingen til forskningsprosjektene ved å ta i bruk opplysninger om fotograf, tid og sted. I artikkel V er fotografiene særlig brukt med den hensikt å utdype forståelsen av forskningsmaterialet fra de omtalte kvenrelaterte

⁶² <http://www.ruijan-kaiku.no/> (15.5.2008); http://nn.wikipedia.org/wiki/Ruijan_Kaiku (15.5.2008).

forskningsprosjektene. I Varangerregistreringene utgjorde fotografiene et viktig ledd i registreringene av kultur og representerer en kilde til forståelse av særlig materiell kultur i de områdene det ble dokumentert. På samme tid utgjør de også viktige kilder til forståelsen av forskernes syn på kultur. For eksempel viser det omfattende fotografimaterialet fra Varangerregistreringene tydelig hvordan materiell kultur fremtrådte i et forskningsprosjekt, og hvordan man fokuserte på det som var i ferd med å forsvinne i samtiden.

1.5.6 Veileder

Som det fremgår av artiklene og sammenfatningen har hovedveileder for prosjektet, professor Einar Niemi, vært en sentral aktør i den perioden som avhandlingen behandler. Hans kunnskaper og erfaringer har blitt kommunisert i veiledningssammenheng, og dette har vært viktig i for mitt arbeid uten at det har blitt gjennomført et formelt intervju. I avhandlingen har jeg derfor referert både til hans arbeider som omhandler relaterte tema og til personlige meddelelser.

2. Etnonymer og historie

I avhandlingen har jeg valgt å bruke etnonymet *kven* i den betydning at det refererer til de finskspråklige innvandrerne som kom til Nord-Norge hovedsakelig på 1700- og 1800-tallet og deres etterkommere, så lenge de oppfatter seg eller oppfattes som representanter for en særegen kultur og etnisk gruppe. Imidlertid har både betydningen og bruken av etnonymet lenge vært diskutert og omstridt. Jeg skal se nærmere på hvordan innholdet i selve etnonymet har blitt forstått, gi et innblikk i diskusjonene omkring etnonymet og begrunne hvorfor jeg har valgt å bruke det. I tillegg vil jeg gi en kort oversikt over den finskspråklige innvandringen til Nord-Norge, norske myndigheters minoritetspolitikk overfor kvenene og se nærmere på kvensk etnifisering og revitalisering etter 1970.

2.1 Kvenbegrepet

Innslaget av finskspråklige innvandrere i Norge har gjennom tidene vært gitt mange betegnelser, som for eksempel i entallsformene finn, finne, finlender, rugfinne, kainulainen, suomalaisen, lantalainen og kven. I Norge er kven den vanligste skrivemåten i dag, men også kvæn blir brukt. Eldre variasjoner var for eksempel ”cwen” og ”qvæn”. Selve kvenbegrepet dreier seg både om benevnelse på en etnisk gruppe, et språk og om identitet. Det handler for mange om hvem man er og hva man vil identifisere seg med. I diktet ”Identitetsproblematikk” blir det gjennom humor forsøkt å gi uttrykk for det mange opplever som kaotisk i denne problematikken. Diktet må forstås som en ironisk kommentar til den etnopolitiske diskursen som har pågått de siste årene:

Identitetsproblematikk

(skrive på minoritetsnorsk)

Kven er same,
og kven er kven?
Er kven og kvæn
det same?

av Kjell Ballari⁶³

Det etymologiske opphavet og den historiske opprinnelsen til ordet kven er uklar. Betydningen av ordet har blitt tolket som beskrivende for det området kvenene kom fra og viser til lavtliggende fuktig mark eller grasmark. Kven blir tolket som et gammelt skandinavisk ord og kan være en nordnorsk form av det gammelnorske ordet *hvein* i

⁶³ Nordlys 20.4.2005.

betydningen tynt/fint gress.⁶⁴ *Hvein* har derfor blitt forstått som en beskrivelse av det området kvenene bodde i. Ordet *kven* har også blitt forklart som et motstykke til det finske ordet *kainu*, bl.a. av arkeologen Christian Carpelan.⁶⁵ *Kainu* kan bety bjelke eller stav (regnskapsinstrument) som handelsmennene på Ottars tid brukte. Carpelan mener det er mulig at bruken av *kainu* kan ha smeltet sammen med det finske ordet *kaino* som betyr lavlendt, og som kan ha vært en betegnelse som har blitt brukt i Norge om handelsmenn fra Bottenviken.⁶⁶ I Finland har betegnelsen *kainulaiset* blitt brukt om folket i dette området, og i følge arkeologen Thomas Wallerström betegnet dette den ikke-samiske befolkningen her.⁶⁷ Wallerström har vært skeptisk til at kven var en etnisk betegnelse i tidlig historisk tid, han mener derimot at kven kan oppfattes som knyttet til økonomiske funksjoner innenfor datidens handelssystem og kan dermed omfatte elementer fra flere folkeslag.⁶⁸ Betegnelsen *Kvenland* har blitt lokalisert til området rundt Bottenviken.⁶⁹ Terrengbeskrivelsen på Bottenvikens kystområde har i Finland vært *Kainuu* eller *Kainuunmaa* på finsk, i betydningen lavland.⁷⁰ *Kainuu* er også navnet på en region i Finland i dag.

Opplysninger om kvenene finnes i flere eldre kilder, og den eldste norrøne kilden er Ottars beretning fra 890-tallet.⁷¹ Her er blant annet kvenene (Cwenas) og kvenenes land (Cwenaland) omtalt. Disse opplysningene om kvener og Kvenland har gitt opphav til ulike fortidsforestillinger om kvenenes historie. På 1500- og 1600-tallet ble kven brukt om finstaltende befolkningsgrupper og handelsfolk, og på 1700- og 1800-tallet som betegnelse for finskspråklige innvandrere som bosatte seg i den nordnorske landsdelen.⁷² Det har bidratt til at kvenenes tilstedeværelse har blitt forstått som minst like gammel som Ottars beretning.⁷³ En slik tolkning har for eksempel blitt videreført av Kvenlandsförbundet/Kveenimaayhistys, som er en samarbeidsorganisasjon som arbeider for kveners rettigheter i Norge, Sverige og Finland. Historikerne Einar Niemi, Erik Opsahl og Teemu Ryymin påpeker imidlertid at det

⁶⁴ For en nærmere redegjøring for det historiske opphavet, se for eksempel Vahtola 1994: 9–10; Niemi 1999: 226; Opsahl 2003: 31–33.

⁶⁵ Carpelan 1993, jf Opsahl 2003: 31.

⁶⁶ Opsahl 2003: 31.

⁶⁷ Wallerström 1997: 392.

⁶⁸ Wallerström 1995: 314–316, jf Hansen og Olsen 2004: 163.

⁶⁹ Hansen og Olsen 2004: 162.

⁷⁰ Vahtola 1994: 10; Andreassen (u.å.) <http://www.kvensk institutt.no/kvener/begrepet-kven-2.html> (12.10.2007); Hansen og Olsen 2004: 162–163.

⁷¹ Niemi 1999: 226–227. Ottars beretning er gjengitt i *NOU 1984: 18 Om samenes rettsstilling*, vedlegg 5A.

⁷² Hansen og Olsen 2004: 163.

⁷³ Se f. eks. Ryymin 2004a: 133–153 hvor han har sett på Kventunet og NKF sine internettsider og undersøkt hvordan deres fremlegging av fortidsforestillinger inngår som en del av kvensk identitetsbygging. Se også ”Kvänder – en ursprungsbefolkning i norr”, utgitt av Kvenlandsförbundet/Kveenimaayhistys 23.5.2006.

ikke nødvendigvis er en sammenheng mellom kvenene på Ottars tid og de seinere kvenene i Norge, fordi bruken av term ikke nødvendigvis innebærer kontinuitet i meningsinnhold.⁷⁴ Den finskspråklige innvandringen på 1700- og 1800-tallet ble koblet til etnonymet kven, men det betyr likevel ikke at de har tilhørt samme folkegruppen som ble omtalt av Ottar. Trolig har kven blitt brukt som en fellesbetegnelse på mennesker med finskspråklig tilknytning som har kommet til Nord-Norge gjennom tidene. Områdenavnet Kvenland har hovedsakelig gått ut av vanlig bruk, men det ser ut til at Kvenlandsförbundet/Kveenimaayhistys forsøker å gi betegnelsen en renessanse; organisasjonen har blant annet som formål å ”bevaka och bevara Kvenlands kultur, historia [...]”.⁷⁵

Etnonymet kven har i seinere år stadig blitt brukt om de finskspråklige innvandrerne som kom til Nord-Norge og deres etterkommere.⁷⁶ Denne bruken av kvenbetegnelsen har vært omdiskutert og preget av et sterkt emosjonelt engasjement, som Einar Niemi påpekte alt i 1991. Han sier at under den strenge fornorskningspolitikken fra 1860-årene og frem mot andre verdenskrig fikk kvenbetegnelsen en negativ betydning for mange. Niemi har karakterisert det negative fokuset på etnonymet slik at det nærmest kunne få et ”odiøst” innhold.⁷⁷ Debatten om kvenbetegnelsen har pågått med jevne mellomrom siden 1800-tallet.⁷⁸ Et av motargumentene mot bruken av etnonymet har vært at kven trolig ikke har vært et inngruppenavn, men i hovedsak et utgruppenavn.⁷⁹ Det har særlig vært nordmenn som har brukt etnonymet, og det har igjen medført at mange synes det har vært vanskelig å kalle seg kven. Etnologen Venke Åsheim Olsen har hevdet at ”finne” har vært et felles inngruppenavn, mens Einar Niemi hevder det motsatte, at denne gruppen aldri har hatt et felles inngruppenavn som det har vært gjengs oppslutning om.⁸⁰ I løpet av 1970- og 1980-tallet ble kvenbegrepet til en viss grad rehabilitert, både politisk, sosialt og innen forskning. En viktig hendelse var etableringen av den første landsomfattende organisasjonen for kvener i 1987, som på tross av strid om kvenbegrepet tok navnet Norske Kveners Forbund/Ruijan Kveeniliitto (NKF).⁸¹ Teemu Ryymin har hevdet at denne rehabiliteringen av kvenbegrepet bidro til en redefinering og styrking av kvensk identitet.⁸² NKF har særlig vært en organisasjon for dem som

⁷⁴ Se Niemi 2003b: 45–46; Opsahl 2003: 31; Ryymin 2004a; Ryymin 2007.

⁷⁵ ”Kväner – en ursprungsbefolkning i norr”, utgitt av Kvenlandsförbundet/Kveenimaayhistys 23.5.2006.

⁷⁶ Andreassen (u.å.) <http://www.kvenskinstitut.no/kvener/begrepet-kven-2.html> (12.10.2007).

⁷⁷ Niemi 1991: 128–129.

⁷⁸ Niemi 1991: 117, se også Ryymin 2007: 126–128.

⁷⁹ Se f. eks. Olsen [1985] 2005.

⁸⁰ Niemi 1991: 134.

⁸¹ Sundelin 2008: 17–18.

⁸² Ryymin 2007: 135.

identifiserer seg som kvener, mens Nordnorsk finskforbund, som ble stiftet i 1982, i utgangspunktet var en organisasjon for finske nyinnvandrere etter andre verdenskrig, men samtidig åpen også for etterkommere av tidligere innvandrere.⁸³ De to organisasjonene har i hovedsak stått mot hverandre når det gjelder grunnleggende spørsmål som selvbenevnelse, språkbenevnelse osv. I 1997 skiftet Nordnorsk finskforbund navn til Finskforbundet i Norge, for så å skifte navn til Norsk-finsk forbund i 2008. I forbindelse med det siste navnebyttet understreket lederen av forbundet at det tar avstand fra kvenbetegnelsen og at de vil omtales som *norskfinner*.⁸⁴

Bruken og aksepten av etnonymet kven varierer både geografisk og aldersmessig. Det kan se ut til at det er større oppslutning om begrepet i Nord-Troms og vestlige deler av Finnmark og blant yngre generasjoner, mens det er mest motstand mot begrepet blant den eldre generasjon i østlige deler av Finnmark.⁸⁵ Fortsatt er det mange som har et anstrengt forhold til bruken av begrepet og mener det er stigmatiserende. For eksempel kan betegnelsen *kvensk* for språket blitt karakterisert som ”det stygge norske navnet” av en debattant.⁸⁶ Mange av dem som ikke vil bruke *kvensk* om språk, kaller språket sitt finsk og betegner seg selv som for eksempel *finskætta* eller *etterkommere etter finske innvandrere*. Dette viser også antropologen Kari Storaas i sin avhandling (2007), hvor hun særlig undersøker selvbenevnelse i Sør-Varanger.⁸⁷

I juni 2007 ble *Kvensk institutt – Kainun institutti* i Børselv offisielt åpnet. I forkant av åpningen skapte det kvenske navnevalget *Kainun institutti* debatt, som særlig kom til uttrykk i *Ruijan Kaiku* nr 2 og 3 i 2006.⁸⁸ Årsaken til bruken av *kainu* ble hevdet å være at man kjente til at flere eldre i Porsanger hadde brukt *kainulainen* som etnonym og *kainun kieli* om språket. Det ble argumentert for at dette hadde vært en inngruppebetegnelse. I et motsvar til navnevalget hevder Einar Niemi at det finnes verken språklige eller historiske argument som er overbevisende i favør av *kainu* som parallellnavn til kven i Nord-Norge. Han understreker også at viktigste argumentet for bruk av kven er at det i løpet av de siste 30-40 år har ”gjenetablert seg i bruk, lokalt, nasjonalt og internasjonalt, definitivt som utgruppenavn, men mer og mer også som inngruppenavn.”⁸⁹ Det har også i lang tid pågått en diskusjon om

⁸³ Anttonen 1999: 493–494; *Ruijan Kaiku* nr 2 14.3.2008.

⁸⁴ *Ruijan Kaiku* nr 2 23.3.2007 og nr 2 14.3.2008.

⁸⁵ Ryymin 2007: 140–141.

⁸⁶ *Ruijan Kaiku* nr 2 24.2.2006.

⁸⁷ Storaas 2007.

⁸⁸ Se f. eks. *Ruijan Kaiku* nr 2 24.2.2006, *Ruijan Kaiku* nr 3 24.3.2006, *Utopia* 29.11.2006.

⁸⁹ *Ruijan Kaiku* 3 24.3.2006.

forholdet mellom *kven* og *kainu*, særlig i Finland. En tolkning går ut på at ordene har felles opphav språklig, men hvordan de henger sammen eksisterer det uenighet om.⁹⁰ I forbindelse med bygging av nytt museum i Vadsø har også navnet Vadsø museum/Ruija kvenmuseum skapt stor debatt, særlig fordi Norsk-finsk forbund mener navnet må endres.⁹¹ Forbundet argumenterer blant annet med at man mener kvenbegrepet er negativt ladet, og at et slikt navn vil virke ekskluderende.

På tross av at det er stor uenighet om bruken av etnonymet kven og navnet kvensk på språket, har jeg valgt å bruke disse betegnelse. Foreløpig er det ingen andre etnonym eller betegnelser som har fått et lignende gjennomslag. Med opprettelsen og navnevalget for NKF, som det eneste representative organet for kvener i Norge, fikk betegnelsen en oppreisning og ble offisielt tatt i bruk av kvener selv. For mange ikke-organiserte kvener har kven også etter hvert blitt et inngruppenavn. Kven og kvensk er også de offisielle betegnelse som norske myndigheter har valgt å bruke for folk gjennom ratifiseringen av Europarådets konvensjon for beskyttelse av nasjonale minoriteter i 1999 og for anerkjennelsen av språk i 2005.

2.2 Innvandring og bosetting

Oppfatningene av kvensk kultur og historie har nær sammenheng med hvordan denne befolkningen har blitt oppfattet gjennom sin historie og tilstedeværelse i Norge. Den norske stats politikk og frykt for andre statsmakter har i stor grad vært premissleverandør for denne gruppens muligheter og utvikling.⁹² Jeg vil her gi et kortfattet historisk riss av perioden fra kvenene kom til Nord-Norge og frem til i dag.

Kvensk tilstedeværelse er dokumentert i Nord-Norge allerede på 1500-tallet, men omfanget av denne innvandringen på denne tiden var trolig lite.⁹³ På 1500- og 1600-tallet hadde også finskspråklige svedjebbrukere, hovedsakelig fra Savolax-området i det sørøstlige Finland, bosatt seg i Skandinavias barskogområder.⁹⁴ På norsk side gikk denne innvandringen fortrinnsvis til Solør-distriktet i dagens Hedmark fylke og har seinere gitt opphavet til navnet

⁹⁰ Se f. eks. Andreassen (u. å.) <http://www.kvenskinstittut.no/kvener/begrepet-kven-2.html> (12.10.2007).

⁹¹ Se f. eks. http://www.finnmarken.no/lokale_nyheter/article3405432.ece?service=print; http://www.finnmarken.no/lokale_nyheter/article3116602.ece (6.5.2008).

⁹² Se f. eks. Niemi 2007.

⁹³ Niemi 1999: 226.

⁹⁴ Wedin 2007: 15.

Finnskogen, en betegnelse som også blir brukt på svensk side av grensen i dette området.⁹⁵ Skogfinnene bosatte seg etter hvert i et større område og finnskogen ble regnet til området mellom Eidskog i sør, Trysil i nord, Solør-distriktet i øst og til enkelte bosettinger i vest helt til Telemark.⁹⁶ På 1800-tallet og tidlig på 1900-tallet brukte også norske myndigheter i noen grad betegnelsen kven på skogfinnene som var bosatt i dette området, bl.a. i forbindelse med folketellinger.⁹⁷

Den første egentlige finskspråklige innvandringen, med fast etablering av finske bosetninger i Nord-Norge som resultat, tok til på begynnelsen av 1700-tallet. Denne innvandringen har særlig blitt betraktet som et utslag av en gradvis finsk bondekolonisasjon av Lappmarkene. De finskspråklige innvandrerne bosatte seg først hovedsakelig i fjordstrøk i Nord-Troms og Vest-Finnmark, men også i områder lenger øst som Porsanger, Tanadalen, Kautokeino, Karasjok og Polmak.⁹⁸ I disse områdene drev kvenene med jordbruk og elvefiske, og i Alta ble laksefisket en viktig binæring for kvenene som bodde i elvedalen.⁹⁹ Den økte tilflyttingen av kvener og nordmenn til fjordområdene i Finnmark og Nord-Troms førte til at fiskerbondebosetningen ekspanderte. Dermed tiltok konkurransen om ressursene, og den samiske befolkningen ble delvis fortrent fra ytre fjordstrøk.¹⁰⁰ Etableringene i de samiske områdene ble opphav til konflikter om ressurser, men også samhandling. Inngåelse av ekteskap mellom finskspråklige innvandrere og den samiske befolkningen førte til skifte av etnisitet for mange innvandrerne, fra finsk/kvensk til samisk eller omvendt.¹⁰¹

Årsaksforklaringene til den kvenske innvandringen var tidligere i særlig grad preget av katastrofeteorier, der problematiske forhold i innvandrernes opphavsområder var sett på som sentrale. I disse årsaksforklaringene ble krig og uår i Sverige og Finland på 1700-tallet vektlagt som avgjørende for flyttingen. For eksempel bidro den store nordiske krig (1700-1721) sammen med flere uår med avlingssvikt og hungersnød til at mange flyktet til Nord-Norge.¹⁰² I Nord-Finland og Nord-Sverige eksisterte det knapphet på jord som følge av stor befolkningsvekst i denne perioden. Den naturlige grensen for jordbruk var også passert.

⁹⁵ Selberg 2002b: 85.

⁹⁶ Wedin 2007: 93.

⁹⁷ Niemi 2003a: 111–112.

⁹⁸ Niemi 1999: 227; Sogner 2003: 338.

⁹⁹ Nielsen 1990: 205; Sogner 2003: 338–339; Niemi 2003b: 47.

¹⁰⁰ Hansen og Olsen 2004: 247.

¹⁰¹ Niemi 2003b: 48.

¹⁰² Russerne nådde Tornedalen i 1714 og skal ha gått hardt frem mot sivilbefolkningen, Nielsen 1990: 201–204; Sogner 2003: 340.

Økende press på knappe ressurser bidro dermed til at uår fikk store konsekvenser.¹⁰³ Krigen mellom Russland og Sverige i 1741–43 og de seinere Napoleonskrigene førte til vanskelige forhold for befolkningen. Krigen mellom Sverige og Russland (1808-1809) resulterte i at Finland ble avstått til Russland og fikk status som et storfyrstedømme under tsaren i 1809. Imidlertid har seinere forskning vist at også demografiske trekk, økonomiske forhold og arbeidsmarkedsmekanismer i utvandringsområdet hadde betydning. Ved å se på samspillet mellom disse ulike faktorene kan innvandringen betraktes mer som et allment samfunnsfenomen, og det har bidratt til å avdramatisere flyttingene.¹⁰⁴ Innvandringen var dermed ikke bare et resultat av flukt fra vanskelige forhold, forskning har vist at årsakene var mer differensierte. Både push- og pull-faktorer hadde betydning gjennom hele perioden, men med varierende styrke.¹⁰⁵ Den nordnorske landsdelens tiltrekningskraft spilte også en rolle for en befolkning med jordhunger og ekspansjonsbehov. Mulighetene for nydyrking av jord og at dette kunne kombineres med tilleggsnæringer som fiske eller håndverk ga utsikter til gode levevilkår.¹⁰⁶

Etter 1830-årene endret innvandringen gradvis karakter og ble nå mer og mer et resultat av faktorer som kan karakteriseres som moderne arbeidsmarkedsmekanismer.¹⁰⁷ Innvandringen i den tidligste fasen hadde særlig vært knyttet til muligheter innen jordbruket. Utover 1800-tallet ble innvandringen påvirket av et godt arbeidsmarked i kystøkonomien og mulighetene for å få arbeid i den fremvoksende bergverksindustrien, som for eksempel ved kopperverket i Kåfjord.¹⁰⁸ Agrar tilpasning hadde fortsatt betydning, og muligheten for å rydde land og drive jordbruk sammen med ulike kombinasjonsnæringer har blitt fremhevet som vesentlige for innvandringen. Hovedsakelig gikk flyttestrømmen i denne perioden til fjord- og kyststrøk i Øst-Finnmark, men også til indre strøk av Sør-Varanger.¹⁰⁹ I denne perioden representerte Nord-Norge nye muligheter for mange, jordbruk, sesongfiske (havfiske) og lønnsarbeid i gruvevirksomheten tiltrakk finskspråklige innvandrere. Fra 1840-årene var det oppgangstid for fiskeriene, og byene og fiskeværene ekspanderte. Her bosatte kvenene seg i stor grad i egne konsentrerte områder.¹¹⁰ Innvandringen etter 1830 gikk i bølger helt frem til den avtok

¹⁰³ Niemi 1977: 52–60; Niemi 2003a: 128.

¹⁰⁴ Niemi 2003b: 43.

¹⁰⁵ Niemi 1977: 163.

¹⁰⁶ Niemi 2003b: 47.

¹⁰⁷ Niemi 2003b: 50.

¹⁰⁸ Niemi 1999: 227; Niemi 2003b: 48.

¹⁰⁹ I Neiden og Pasvik, jf Niemi 2003a: 130.

¹¹⁰ For eksempel i egne kvenbygder langs nordsiden av Varangerfjorden, i Vadsø og i Kåfjord, jf Niemi 2003a: 130–140.

mot århundreskiftet, og volumet økte kraftig i forhold til perioden før. I 1875 utgjorde kvenene omtrent 8 prosent av den totale befolkningen i Troms og 25 prosent i Finnmark.¹¹¹

Innvandringen til Nord-Norge ble for mange et ledd i en etappevandring til Amerika, og kvenene i Finnmark utgjorde en stor utvandringsgruppe. Da gruvedriften ved kopperverket i Kåfjord gradvis ble trappet ned, og driften etter hvert stanset i 1878, utvandret mange kvenske arbeidere til Amerika. De første kvenske gruvearbeiderne som dro på begynnelsen av 1860-tallet har blitt ansett som pionerene for utvandringen fra Finnmark til Amerika.¹¹² I finsk utvandringshistorie var de også tidlig ute, fordi utvandring fra finske havner ikke tok til før i 1880-årene.¹¹³ En viktig årsak til at så mange kvener utvandret, var at de fikk forhåndsbetalte billetter fra gruveselskap i Amerika eller fra slektninger som allerede hadde emigrert.¹¹⁴ Utover 1880-tallet tiltok utvandringen direkte fra Finland, og mot slutten av århundret stoppet den kvenske innvandringen til Nord-Norge opp. Dette skjedde delvis på grunn av de nye utvandringsmulighetene, men og på grunn av at de økonomiske forholdene bedret seg i Finland. Frem til århundreskiftet hadde kvenene bosatt seg i hele Ruija og drev i stor grad med kombinasjonsbruk, hovedsakelig jordbruk og fiske.¹¹⁵

2.3 Minoritetspolitikk

Den norske stats minoritetspolitikk og holdninger overfor kvenene endret seg vesentlig fra 1700-tallet og frem til andre verdenskrig. I hovedtrekk kan holdningene oppsummeres som positive på 1700-tallet, men de endret seg gradvis til et svært negativt syn på kvenene fra midten av 1800-tallet. Det eksisterte imidlertid ikke noen særskilt minoritetspolitikk på 1700-tallet. Datidens fokus på den fysiokratiske næringsideologien som vektla jordbruket som grunnlag for verdiskaping, medførte at kvenenes jordbrukskunnskaper ble sett på som viktige for utviklingen av den nordlige landsdelen. Kvenene ble ønsket velkommen både som jordbrukere og som befolkningstilskudd. Utover 1800-tallet ble kvenene også betraktet som en viktig arbeidskraft og ressurs for økonomisk utvikling og modernisering.¹¹⁶ Men de konsentrerte bosetningene mange kvener etter hvert levde i, skapte bekymring hos norske

¹¹¹ Niemi 2003a: 131; Niemi 2003b: 48; Niemi 2006: 404.

¹¹² Nielsen 1995: 343–345.

¹¹³ Niemi 2003b: 43.

¹¹⁴ Nielsen 1995: 343–345. Det er skrevet flere hovedfagsoppgaver i historie ved UiT om den etnisk pregede utvandringen fra Nord-Norge, se for eksempel Flå 1995, Soleim 1998, Svendsen 1997, Kvalnes 2000 og Åse 2004.

¹¹⁵ Ruija er et tradisjonelt finsk navn for det norske området mellom Malangen-fjorden i vest og Sør-Varanger i øst. Betegnelsen blir også brukt om området eller landet ved Ishavet mer allment. Ryymin 2008: 44.

¹¹⁶ Niemi 2003a: 130.

myndigheter og påvirket utformingen av den seinere politikken overfor kvenene. På 1840-tallet foregikk det en minoritetspolitisk debatt i Norge, og på begynnelsen av 1850-tallet gjorde Stortinget de første vedtakene i innføringen av en streng assimilasjonspolitik overfor kvener og samer.¹¹⁷ Årsakene til denne fornorskningspolitikken overfor kvenene var flere og sammensatte.

Kvenene ble oppfattet som en mulig sikkerhetspolitisk trussel mot den norske staten. Finland var da et storfyrstedømme under den russiske tsaren, og det bekymret norske myndigheter at innvandrerne fra Finland i utgangspunktet var russiske (og finske) statsborgere. Man var redd for at kvenene kunne bli brukt av Russland i forsøk på å øke russisk innflytelse i Finnmark.¹¹⁸ Årsaken var at man både ute i Europa og i Norge og Sverige oppfattet Russland som en fare. I nord var man hovedsakelig bekymret for Russlands interesse for Finnmark på grunn av gamle forestillinger om at Russland ønsket isfrie havner i dette området.¹¹⁹ Denne frykten ble brukt systematisk av offiserer for å legitimere oppbygging av et norsk forsvar. På 1800-tallet opplevde den norske staten en voksende nasjonalisme, og dette medførte flere nasjonsbyggende tiltak i nordområdene og i grenseområdene.¹²⁰ Teemu Ryymin har vist hvordan den fremvoksende nasjonalromantikken i Finland på 1840-tallet utviklet seg til radikal *fennomani*. Det innebar en sterk vitenskapelig interesse for finsk språk og kultur og for at finskspråklig kultur måtte få en dominerende posisjon i Finland. Fra 1860-tallet viste denne bevegelsen interesse for finskspråklige befolkningsgrupper i diaspora, og dermed ble kvenspørsmålet innlemmet i bevegelsen.¹²¹ Dette var også med på å styrke de norske myndigheters oppfatninger om mulige trusler fra den finske siden av grensen.

Den moderate assimileringspolitikken som gradvis hadde blitt innført fra midten av 1800-tallet ble opptrappet mot slutten av århundret. Etter 1880 var de tidligere positive holdningene til kvenene som gruppe stort sett borte. De ble i økende grad ansett som et politisk anliggende både lokalt og nasjonalt og som en sikkerhetspolitisk trussel mot det norske samfunnet.¹²²

Ulike fornorskningstiltak i nord ble satt i gang gjennom språkpolitikk, skolepolitikk, kirkepolitikk, jordpolitikk og kolonisering. Ved århundreskiftet kulminerte denne politikken

¹¹⁷ Niemi 2003a: 133.

¹¹⁸ For utdypning av forholdene omkring og opphavet til den russiske trussel, se Nielsen 1995: 207–209, Nielsen 2001; Berg 2001.

¹¹⁹ Berg 2001: 53; Nielsen 2001: 67.

¹²⁰ Niemi 2003a: 141.

¹²¹ Ryymin 2001a: 95–100.

¹²² Niemi 2003a: 133.

på alle områder, og fornorskningstiltakene ble mer og mer synkronisert. For eksempel ble det bygget statsinternater for skolebarn, kirker og kapell i grenseområdene mot øst, og jordloven i 1903 for salg av statens jord i Finnmark ble utformet for å fremme norske interesser.¹²³

Forsøket på å assimilere kvener og samer ble en langvarig og ressurskrevende prosess. Flere faktorer, som økt konkurranse på et etter hvert trangere arbeidsmarked, nasjonsbyggingsideologi i samtiden og behov for sikkerhetspolitiske tiltak i grenseområdet i nord, fikk innvirkning på de norske myndighetenes holdninger og politikk overfor minoritetene i nord.¹²⁴ Teemu Ryymin har påpekt at fremstillingen av kvenene under fornorskingsperioden har vært preget av at denne gruppen omtales som taus og passiv overfor de tiltak som ble satt i gang. Han har imidlertid påvist at denne fremstillingen ikke stemmer i alle tilfeller og at det i perioden ca 1880-1910 var flere forsøk på kulturell mobilisering, især blant kvener i Vadsø. Selv om verken etablering av egen finskspråklig avis, bibliotek, lesegruppe, skole eller publisering av leserbrev i finske aviser ble av langvarig art, indikerer tiltakene at det eksisterte en viss grad av kvensk etnisk og kulturell mobilisering i denne perioden.¹²⁵

Fra unionsoppløsningen i 1905 og i tiden frem mot første verdenskrig ble ikke politikken overfor kvenene eller samene nevneverdig endret. Perioden kjennetegnes derimot av konsolidering og kontinuitet i minoritetspolitikken. Samer og kvener ble forstått som unasjonale og uopplyste og som et lett offer for agitasjon av sosialistiske ideer.¹²⁶ Etter den russiske revolusjonen i 1917 erklærte Finland sin selvstendighet, 6. desember samme år. Finske myndigheter førte en utenrikspolitikk som ble oppfattet som ekspansiv i årene 1918-1920, som innebar at Finland ønsket å utvide territoriet nord- og østover.¹²⁷ Norske myndigheter fryktet at kvenene skulle samarbeide med Finland om å integrere deler av det nordlige Norge i et storfinsk rike.¹²⁸ Betegnelsen ”den finske fare” har blitt brukt for å karakterisere frykten hos de norske myndighetene.¹²⁹ Et ledd i denne bekymringen var de såkalte ”kvenkoloniene”, hvor kvenene i enkelte områder utgjorde majoriteten av befolkningen. Minoritetspolitikken, som tok sikte på å fornorske kvenene, kan betraktes som tiltak for å redusere denne faren. Den finske og russiske fare ble fortsatt oppfattet som høyst

¹²³ Eriksen og Niemi 1981: 48–81.

¹²⁴ Eriksen og Niemi 1981; Niemi 2003a: 142–143.

¹²⁵ Ryymin 2002; Ryymin 2003b; Ryymin 2005: 63.

¹²⁶ Eriksen og Niemi 1981: 99; Bergh og Eriksen 1998 bd 1: 27.

¹²⁷ Eriksen og Niemi 1981: 134–142.

¹²⁸ Ryymin 2003a: 205.

¹²⁹ Eriksen og Niemi 1981: 36–39.

reell selv om Russland nå var en vakkende stormakt. Til tider ble også frykten for den russiske og finske fare blandet sammen. Den russiske revolusjonen og Finlands selvstendighet medførte en uklar sikkerhetspolitisk situasjon for Norge. På grunn av frykten for den ”røde fare” ble politiet styrket i grensefylket Finnmark, og det ble satt i gang overvåkning og etterretningsvirksomhet som særlig var rettet mot kvenene og de læstadianske miljøene.¹³⁰ Årsaken til denne overvåkingen kan spores tilbake til den læstadianske vekkelsesbølgen, som hadde satt inn for fullt på 1850-tallet på Nordkalotten. I samiske og kvenske miljøer hadde læstadianismen etter hvert fått et godt fotfeste, og her foregikk forkynnelsen i hovedsak på finsk og samisk. Læstadianerne var opptatt av å ha god kontakt med Finland, trolig på rent religiøst grunnlag. Den norske minoritetspolitikken overfor kvenene ble opprettholdt på tross av at Norge i 1920 gikk inn i Folkeforbundet og arbeidet aktivt for vern av minoriteter i Europa.¹³¹

I mellomkrigstiden fortsatte de norske myndighetene sin fornorskningsspolitikk overfor kvenene og samene. I denne perioden stod kirkens og skolens språkpolitikk fortsatt sentralt, og i det var også tilløp til en viss opposisjon mot fornorskningsspolitikken blant bevisste kvener i Nord-Troms. De protesterte særlig mot tvangsforforskning, diskriminerende tiltak og mistenkeliggjøring av kvenmiljøene.¹³² Imidlertid ble det i mellomkrigstiden også satt i gang det som har blitt karakterisert som avskjermingstiltak. Dette dreide seg i hovedsak om tiltak som tok sikte på å redusere samkvem mellom kvenbygdene i Nord-Troms og Finnmark og Finland. I denne perioden ble det satt i gang nye bureisningsprosjekt som hovedsakelig ble forbeholdt nordmenn, i tillegg ble samkvem og grensehandel sterkt begrenset og kontrollert. Blant annet gikk norske myndigheter i mot mange felles tiltak som for eksempel felles tømmerdrift, postruter og vannkraftutbygging. Det ble også prioritert å bygge riksvei gjennom landsdelen fremfor mellomriksveier til Finland.¹³³ Avskjermingspolitikken overfor Finland ble i praksis noe nedtrappet utover 1930-tallet. Men tøværet i forholdet mellom Norge og Finland kom ikke før andre verdenskrig brøt ut og Russlands angrep på Finland i 1939 og den påfølgende Vinterkrigen.

¹³⁰ Eriksen og Niemi 1981: 142–155, 337.

¹³¹ Ryymin 2003a: 7.

¹³² Eriksen og Niemi 1981: 275, 291, 297–298.

¹³³ Eriksen og Niemi 1981: 334–337.

2.4 Etterkrigstiden. Fra ”finsk fare” til kvensk mobilisering

Tyskernes nedbrenning av Finnmark og Nord-Troms på slutten av andre verdenskrig førte til at gjenreisningen i nord ble en langt større utfordring enn ellers i landet. I perioden fra 1945 til 1961 hadde Arbeiderpartiet sammenhengende regjeringsmakten, og økonomisk vekst var et hovedmål for politikken. Rett etter krigen ble det fokusert på rask gjenreisning og deretter på stadig stigende levestandard. Regjeringen fokuserte på vekst og velstand, og det skulle oppnås ved blant annet å øke sysselsettingen.¹³⁴ I bunnen for denne politikken lå en sterk likhetsideologi hvor grunnlaget for konflikter skulle fjernes gjennom å skape et mest mulig homogent nasjonalt felleskap.¹³⁵ Historikeren Stian Bones har påvist at etterkrigstiden var preget av en nær sammenheng mellom kald krig og den sterke troen på de positive virkningene av modernisering. Særlig var det viktig å vise at utviklingen og forholdene jevnt over var bedre i Norge enn i Sovjetunionen. Dette skulle bidra til oppdemming mot kommunistisk innvirkning i Nord-Norge.¹³⁶

Gjenreisningstiden har blitt ansett som et viktig veiskille i minoritetspolitikken overfor kvenene, blant annet fordi sikkerhetspolitiske vurderinger ikke lenger ble tillagt samme betydning som før krigen.¹³⁷ Forskning har vist at forestillingen om den ”finske fare” likevel ikke var avblåst etter andre verdenskrig, den vedvarte delvis frem til slutten av 1970-tallet.¹³⁸ Det innebar at kvenene fortsatt til en viss grad ble oppfattet som en sikkerhetspolitisk fare, men uten at den gamle assimilasjonspolitikken ble videreført i form av kulturelle tiltak. Imidlertid var det etter hvert var Nord-Norges felles grense med Sovjetunionen, den kalde krigen og faren for spionasje over grensen som vakte bekymring hos norske myndigheter.¹³⁹ I etterkrigstiden var Sovjetunionen ansett som et ledd i Norges primære trusselbilde, mens minoritetene og Finland utgjorde et ledd i det sekundære.¹⁴⁰ Finlands posisjon og forhold til Sovjetunionen og antatte kvenske sympatier var også ansett som problematisk av de norske myndighetene.

Perioden fra 1945 til 1970-tallet har blitt karakterisert som en periode hvor norsk oppmerksomhet overfor kvenene var nærmest fraværende, også når det gjaldt forskning.

¹³⁴ Bergh 1981: 20; Bull [1982] 1990: 87.

¹³⁵ Zachariassen 2003: 103; Zachariassen 2004: 138.

¹³⁶ Bones 2007: 245–246.

¹³⁷ Eriksen og Niemi 1981: 349; Eriksen 2001: 145.

¹³⁸ Bergh og Eriksen 1998 bd 1 og bd 2; Eriksen 2001.

¹³⁹ Bones 2007.

¹⁴⁰ Eriksen 2001: 147–148.

Kvenene var på mange måter usynlig i den norske offentligheten, men det ble gjort koblinger mellom etnisitet, kommunisme og antatt upålitelighet som medførte at kvenene ble ansett som en ny finsk fare i form av å utgjøre en potensiell etnokommunistisk trussel.¹⁴¹ Dette synet var særlig forårsaket av at deler av den kvenske befolkningen sympatiserte med kommunistbevegelsen, og den ”røde kven” ble antatt å være et sikkerhetspolitisk problem. Befolkningen i grensestrøkene i nord ble også sett på som mer unasjonal enn ellers i landet. Historikerne Trond Bergh og Knut Einar Eriksen har i sin studie av overvåkningspolitiet vist hvordan overvåkningstjenesten i Norge så for seg at kvener, sammen med de nye finske innvandrerne til Finnmark og Troms, utgjorde en potensiell trussel.¹⁴² I 1955 opprettet den norske overvåkningstjenesten et såkalt finneregister i Harstad. Registeret ble ikke avviklet før på slutten av 1970-tallet.¹⁴³ Fra slutten av 1950-tallet økte den finske nyinnvandringen til Nord-Norge. Nå var det hovedsakelig kvinner som kom og søkte arbeid i den raskt ekspanderende fiskeindustrien. Arbeidsledighet i Nord-Finland var en viktig årsak til denne arbeidsinnvandringen, og mange kom også som sesongarbeidere.¹⁴⁴ Finlendere som søkte jobb i Nord-Norge måtte ha spesiell arbeidstillatelse, og de som bodde og arbeidet her måtte jevnlig fornye sin arbeids- og oppholdstillatelse.¹⁴⁵ I 1957 ble det også innført egne passregler for nordiske statsborgere som skulle til Troms og Finnmark, og de særegne reglene ble opprettholdt helt frem til i 1975. Det innebar at denne delen av Nord-Norge i denne perioden stod utenfor den nordiske passunionen, med passfrihet siden tidlig på 1950-tallet.¹⁴⁶

Norske myndigheter hadde i etterkrigstiden særlig hatt fokus på materiell gjenoppbygging, modernisering og industrialisering i den nordnorske regionen.¹⁴⁷ Overgangen fra 1960-tallet til 1970-tallet har blitt ansett som et vendepunkt. Nå ble det unike ved den nordnorske kulturen og regionen fremhevet som et ledd i en identitetsbyggende prosess, på bekostning av 1950- og 1960-tallets visjoner om modernisering.¹⁴⁸ Tiden fra omkring 1970 til 1990 har også blitt regnet som en *identitetsfase* i nordnorsk regionbygging, og det lokale engasjementet og kampen mot sentralisering ble sterkere.¹⁴⁹ Dannelsen av lokalhistorielag, undervisning i lokalhistorie i skolen og opprettelsen av Hålogaland teater i 1971 er tiltak som har blitt tolket

¹⁴¹ Bergh og Eriksen 1998 bd 1: 260–267; Eriksen 2001: 151; Tjelmeland 2003: 89–91.

¹⁴² Bergh og Eriksen 1998 jf Tjelmeland 2003: 90–91.

¹⁴³ Bergh og Eriksen 1998 bd 2: 203–206; Eriksen 2001: 149.

¹⁴⁴ Tjelmeland 2002: 6–8; Tjelmeland 2003: 92–93; Finstad og Valen 2002: 20–21.

¹⁴⁵ Bergh og Eriksen 1998 bd 2: 203–206; Eriksen 2001: 149.

¹⁴⁶ Tjelmeland 2003: 89–95.

¹⁴⁷ Niemi 2004b: 175–181.

¹⁴⁸ Tjelmeland (u.å.): 13; Niemi 2004b: 181.

¹⁴⁹ Niemi 2004b: 181.

som utslag av denne dreiningen. Tidligere hadde det heller ikke vært rom for eller vært tatt hensyn til regionens etniske mangfold, men i denne fasen fikk det etniske aspektet plass i historieskrivningen om den nordnorske landsdelen.¹⁵⁰ Denne tiden har blitt fremhevet som en nybrottsstid for lokalhistorien i Nord-Norge, og gjennom lokalhistorieskrivningen økte også interessen for etnisitet og landsdelens minoriteter.¹⁵¹

Ut på 1970-tallet ble den ”finske fare” gradvis redusert av flere årsaker. I denne perioden ble det viktig å bidra til internasjonal avspenning, og modereringen av norsk sikkerhetspolitikk var viktig for å etablere et godt forhold til nabolandene i nord. Trolig bidro også redaktør Sverre Nilssens mange kritiske artikler i arbeiderpartiavisen *Finnmarken* til at synet på de etniske gruppene i nord endret seg. Trond Bergh og Knut Einar Eriksen sier at Nilssen gjennom sine avisartikler tok oppgjør med det han oppfattet som ”finsk- og fremmedfiendtlighet” i samtiden, hos de norske myndighetene og overvåkningspolitiets fiendebilde.¹⁵² Knut Einar Eriksen har på sin side hevdet at konflikten omkring utbyggingen av Alta-vassdraget i 1979–1981 bidro til å sette en endelig stopper for minoritetsfrykten.¹⁵³

Tidsmessig tar min undersøkelse av de kvenske minnestedene til ved overgangen til 1970-tallet. Dette var altså en tid da frykten for den finske fare kanskje ennå ikke var helt over. Etterkommerne etter de finskspråklige innvandrerne hadde vært utsatt for en lang periode med fornorskning og i løpet av hele etterkrigstiden hadde det nordnorske samfunnet vært gjennom en omfattende modernisering. I avhandlingens artikler blir de enkelte minnestedene analysert, mens jeg i sammenfatningen vil se nærmere på overordnede problemstillinger knyttet til kvenske minnesteder i perioden 1970-2001.

¹⁵⁰ Niemi 2004b: 190.

¹⁵¹ Niemi 1987: 58–72; Niemi 1989: 195–204.

¹⁵² Bergh og Eriksen 1998 bd. 2: 205.

¹⁵³ Eriksen 2001: 157–158.

3. Sammenfatning

Tema og problemstillinger i de fem artiklene henger sammen. I artiklene har jeg særlig fokusert på minnstedenes skapelsesprosess, skrevet de materielle objektenes biografi og undersøkt hvordan disse virker og blir brukt. Det innebærer at jeg har tatt utgangspunkt i konkrete kulturelle uttrykk for å undersøke prosesser som angår forming av identitet og kultur. Her vil jeg fokusere på hvordan de fem minnstedene kan forstås som minneteknologier, det medfører å avdekke hvordan fotografiet, monumentet, museet, drakten og arkivet blir brukt som metode og hjelpemiddel i formingen av det kollektive minnet i kvenkulturen. Jeg vil undersøke forholdet mellom minnstedene og hvordan produksjon av minnstedene har ført til etnifisering og revitalisering og se nærmere på aktørene som har vært involvert. Hensikten er ikke å gi en totaloversikt over de fem minnstedene, men å hente frem hovedpoeng og perspektiver som belyser hvordan de kvenske minnstedene har kommet til, og betydningen de har fått i perioden 1970-2001. Før jeg går inn i hvordan de kvenske kulturuttrykkene kan forstås som minneteknologier, er det nødvendig å vise til hvordan minnsteder kan inngå i symbolproduksjon, og hvordan tradisjon og minne er knyttet sammen.

3.1 Minneteknologier

Minneteknologier kan også forstås som former for symbolproduksjon, der de kvenske representasjonene utgjør symboler innen denne kulturen. De materielle kulturuttrykkene kan være både ting og tegn, der deres symbolske sider får stadig mer oppmerksomhet.¹⁵⁴

Symbolproduksjonen innen kvensk kultur skal undersøkes som en inngang til å forstå etnifisering og revitalisering med de nasjonale implikasjonene og kraften det innebærer. Det handler om identitetsbygging i en minoritetskultur, men også hvordan dette kan inngå i nasjonens kollektive minne. Materiell kultur og symbolproduksjon har i lang tid vært knyttet til nasjonsbygging. For eksempel har det vært fokusert på hvilke symboler som ble utvalgt i prosessen med å skape en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet, og hvordan borgerskapet gjennom sin symbolproduksjon innlemmet bondekulturen og folkløren i nasjonens bilde av seg selv.¹⁵⁵

¹⁵⁴ Berkaak og Frønes 2005: 11.

¹⁵⁵ Berggreen 1989.

Den svenske etnologen Orvar Löfgren sier at det eksisterer en form for felles ”kulturell grammatikk” (cultural grammar) for nasjoner.¹⁵⁶ Dette kan forstås som en ”kulturell sjekkliste” (cultural check list) som inkluderer de ingrediensene som er nødvendig for å fremstå som en nasjonalstat som er tilpasset nasjonens lokale former for kulturelle uttrykk. Löfgren påpeker at det også eksisterer et nivå under det nasjonale som fokuserer på de indre prosessene i en nasjonalstat der ulike grupper bidrar til å forme den nasjonale diskursen.¹⁵⁷ I denne prosessen kan såkalte nøkkelsymboler inngå. De defineres ved at de ”opsummerer” en kultur eller miljø, og ved at de ofte vekker forestillinger og mobiliserer sterke følelser eller antipatier.¹⁵⁸ 17. maitog, bunad, sport og kongefamilie er for eksempel tolket som slike nøkkelsymboler. I utviklingen av et flerkulturelt og moderne samfunn blir ikke symboler nødvendigvis borte, men de kan bli tatt i bruk av nye etniske grupper og blandet med nye. Slike symboler kan også forstås som det den amerikanske folkloristen John Dorst kaller ”auto-etnografiske” (auto-ethnographic), der det er de tekster og bilder som en gruppe produserer om seg selv som er vesentlige.¹⁵⁹

Felles for minneteknologier er at de innebærer en retrospektiv orientering i tid med en basis i tradisjon. Pierre Nora har identifisert relasjonen mellom tradisjon og minne, og han mener at “[t]radition is memory that has become historically aware of itself.”¹⁶⁰ Tradisjon og minne henger sammen, og i et fellesskap fungerer tradisjon og minne som legitimeringskraft for hukommelse og erindring. Fokus på tradisjon kan vise hvordan fortiden på ulike måter er tilstede og bidrar til å forme nåtiden. De fem artiklenes fokus på tilblivelsesprosess understreker at etableringen av de kvenske minnestedene var forankret i tradisjon. De understreker at synliggjøring av tradisjon åpenbart er et viktig moment i en revitaliseringsprosess.

3.1.1 Tradisjon

Begrepet tradisjon kan ha flere og motstridende meninger. Det kan henseile på produkt og prosess og innebære både en hverdagslig og en faglig bruk av ordet. I det hverdagslige blir tradisjon ofte brukt om gjentakelse av rutiner eller om å starte opp nye tradisjoner, som for eksempel sosiale situasjoner en gjerne vil oppleve på nytt. Begrepet blir også knyttet til

¹⁵⁶ Löfgren 1993: 217.

¹⁵⁷ Löfgren 1993: 218.

¹⁵⁸ Ortner 1979; Brottveit, Hovland og Agedal 2004: 19–20; Berkaak og Frønes 2005: 47–48.

¹⁵⁹ Dorst 1989: 3–4. Da forstås tekster og bilder i en utvidet betydning.

¹⁶⁰ Nora 1996, bd 2: ix.

overføring gjennom generasjoner og da ofte satt i sammenheng med autentisitet og kvalitet.¹⁶¹ De samme distinksjonene kan gjenfinnes i faglige diskurser om tradisjonsbegrepet, der tradisjon knyttes til tradering fra fortid til samtid og til ulike grader av nyskaping. Aleida Assmann påpeker dette når hun sier at tradisjon ofte blir forstått som “ett kommunikationens särfall, genom att meddelanden i detta fall inte förmedlas växelvis och horisontellt, utan vertikalt längs en generationslinje.”¹⁶² Tradisjon blir i dette resonnementet et resultat av overføringer vertikalt gjennom generasjoner og representerer noe varig. Dermed blir forståelsen av tradisjon blir redusert til en slags fortidig fiksert tilstand, basert på en forestilling om at eldre tider var statiske.¹⁶³

Assmanns eget syn på tradisjon er inspirert av 1980-tallets forståelse av begrepet, slik det blant annet kommer til uttrykk i bøkene til Eric Hobsbawm og Terence Ranger og Benedict Anderson, henholdsvis *The Invention of Tradition* (1983) og *Imagined Communities* (1983).¹⁶⁴ Hobsbawm og Ranger fokuserer særlig på hvordan moderne materielle og immaterielle kulturelle symbol oppfinnes og utbres. Anderson er på sin side opptatt av hvilke forhold som påvirker fremveksten av moderne nasjonale og etniske grupper. Begge disse studiene understreker imidlertid at tradisjon er noe som gjenopptas eller oppfinnes og at fellesskap er forestilte. Historikeren Dagfinn Slettan tar utgangspunkt i disse studiene og hevder det er problematisk å bruke ”oppfunnet” om tradisjon. Han mener det er mer fruktbart å se på hvordan Anderson ser på tradisjon som et resultat av en kreativ prosess der kulturell konstruksjon kan betraktes som en ”historisk skapende prosess der elementer skiftes ut, mens andre består, eller rettere der elementer i ulik grad refortolkes innenfor nye rammer.”¹⁶⁵ Videre hevder han at det dermed ikke er et spørsmål om ”varighet eller endring, kontinuitet eller brudd, men begge deler. Relasjonen mellom dem blir det interessante.”¹⁶⁶ Assmann hevder også en lignende tilnærming til tradisjonsbegrepet som Slettan. Hun mener at tradisjon ikke er noe som løses opp og avskaffes i det moderne samfunnet, men er noe som blir overført, opprettet og gjenskapt på nytt.¹⁶⁷

¹⁶¹ Eriksen og Selberg 2006: 215.

¹⁶² Assmann 2004: 88.

¹⁶³ Bjerkli 1999; Bjørklund 2003: 61.

¹⁶⁴ Hobsbawm og Ranger [1983] 1989; Anderson [1983] 1991.

¹⁶⁵ Slettan 1999: 8.

¹⁶⁶ Slettan 1999: 8.

¹⁶⁷ Assmann 2004: 112.

Tradisjon kan også representere noe foranderlig. Ifølge Assmann *endrer* ofte kulturuttrykk betydning og reproduseres retrospektivt i det øyeblikk de holder på å forsvinne.¹⁶⁸ På den måten blir ikke tradisjon tilintetgjort, men reaktivert og tilvirket. Tradisjon og minne har det til felles at de opprettholder en relasjon til fortiden gjennom å gi plass til det fortidige i nåtiden. På den måten kan tradisjon defineres som en kontinuerlig kulturell konstruksjon av identitet. Denne kontinuiteten påvirkes imidlertid stadig av tid, avbrudd, glemsel og forandring.¹⁶⁹

Produksjon av minnesteder må ses i lys av at de er forankret i tradisjon som en form for autentisitetstempel, men også at tradisjon er begrep som omfatter en foranderlig prosess. I den videre gjennomgangen av minneteknologier er dette et vesentlig poeng. Forankring i tradisjon kan dermed innebære ulike grader av dokumentasjon, rekonstruksjon og konstruksjon. Jeg vil her vise hvordan fotografiet, monumentet, museet, drakten og arkivet kan karakteriseres og tas i bruk som minneteknologier. Det innebærer å undersøke de ulike minstedene med vekt på deres materialitet og særegne karakter. Er minneteknologiene foranderlige eller ”fastfrosne” representasjoner?

3.1.2 Fotografiet som minneteknologi

Som minneteknologi er fotografiets funksjon knyttet til dets egenart som en materiell og visuell artefakt. Utgangspunkt for erindringene er det fotografiske motivet (selve avbildningen), men de er også knyttet til fotografiets materialitet (det fysiske objektet). Historiske fotografier har ofte en autentisk og dokumentarisk karakter som gir følelse av kontinuitet og sammenheng med fortiden. I mange sammenhenger blir også fotografiet oppfattet som ”kikhol inn i røyndomen” og ubearbeidede ytringer.¹⁷⁰ Denne forståelsen av den fotografiske sannhet har sitt opphav i mediets barndom, da det eksisterte en oppfatning av at fotografiet i motsetning til maleriet kunne vise hvordan virkeligheten faktisk var.¹⁷¹

Bakgrunnen lå dels i fotografiets gjengivelse av detaljer og dels i at det kan forstås som noe

¹⁶⁸ Assmann 2006: 125.

¹⁶⁹ Assmann 2004: 113–114.

¹⁷⁰ Reiakvam 1997: 24–25; Burke 2001: 25.

¹⁷¹ Larsen og Lien 2007: 160; Louis Jacques Mandé Daguerres oppfinnelse av daguerreotypi ble offentliggjort i 1839. Denne oppfinnelsen fikk seinere stor betydning for den videre tekniske utviklingen. Daguerres metode gikk ut på å lage et bilde på en polert sølvovertrukket kopperplate. Resultatet var en avbildning som både var en positiv og en negativ på samme tid, etter hvilken vinkel lyset falt inn på platen. På 1840-tallet får imidlertid H. F. Talbots oppfinnelse av negativ/positivprosessen, med glassplater påført emulsjon som negativer, stor betydning, og denne metoden danner grunnlag for seinere fotografering. Fordelen med denne metoden var at man kunne lage flere kopier av ett negativ. Erlandsen 2000: 22–25.

som danner seg selv, ved hjelp av et kamera og en kjemisk prosess.¹⁷² Selve eksponeringen fryser fast et øyeblikk, og det blir ugjenkallelig til fortid. Fotografiet har derved et tvetydig forhold til tid, det et utsnitt av verden som fantes foran kameraet i fotograferingsøyeblikket, og det representerer det forgangne. Fotografiet innehar også en dobbeltsidighet som rasjonelt og realistisk, men som også er knyttet til tapserfaring.¹⁷³ Det vil si at fotografiet representerer noe som er fraværende, noe tapt – et øyeblikk som er over. Dette fraværet kan kobles til erindringene. Et fravær og et tap som filosofen Roland Barthes har knyttet til døden, fordi fotografiene bærer med seg et budskap om noe som er i ferd med å bli eller allerede er borte.¹⁷⁴

Som minneteknologi fungerer også Samuli Paulaharjus fotografier som visuelle minner om en tid som er borte. De bidrar til å fremvise kvenenes bakgrunn og deres historie, og de representerer varige forbindelser til fortidige liv og bekrefter fortidens eksistens.¹⁷⁵ Som dokumentasjon blir fotografiene viktige, de forteller om levd liv i kvenske bygder og viser detaljer fra kvenenes hverdagsliv. Dermed blir Samuli Paulaharjus fotografier også kollektive minner for kvenkulturen; gjennom stadig bruk av disse fotografiene blir de lett gjenkjennelige og nærmest obligatoriske når kvensk kultur skal minnes i for eksempel bøker eller utstillinger.

De fysiske fotografiens egenskaper som tredimensjonale objekt, det vil si som gjenstand, har også betydning. Analysen av hvordan Samuli Paulaharjus fotografier fungerer som minneteknologi innen kvenkulturen innebærer derfor også en vending mot å undersøke det materielle ved fotografiet og ikke bare motivet (lystegningen). Fotografiens utforming og plassering er viktig. For eksempel har kopiering på ulike typer papir og hvilket album eller arkiv det enkelte fotografi inngår i betydning for tolkningen. Fotografiets materielle representasjonsform inngår som et viktig ledd i forståelsen og kan oppfattes som et dialektisk forhold mellom avbildning og materiell form.¹⁷⁶ I boken *80 millioner bilder. Norsk kulturhistorisk fotografi 1855-2005* har nettopp fotografiens materialitet fått spille en vesentlig rolle. Her er det ikke gjort utsnitt av fotografiene, men det enkelte fotografiet er gjengitt i originalt format med arkivkortet det er klistret på eller på albumsiden slik det er

¹⁷² Hoel 2005: 290.

¹⁷³ Sandbye 2001: 11.

¹⁷⁴ Barthes [1980] 2001: 79–80.

¹⁷⁵ Fritzsche 2001: 110.

¹⁷⁶ Edwards og Hart 2004a: 2.

lagret i arkivet.¹⁷⁷ Fotografiet som en minneteknologi innebærer også å undersøke hensikten bak fotograferingen, selve fotograferingsprosessen, lagringen, distribueringen, bruken, kasseringen og resirkuleringen.¹⁷⁸

Forståelsen av fotografiene blir også formet av ulike og skiftende praksiser. For eksempel setter fotoarkivene fotografiene inn i et nytt rammeverk gjennom sine rutiner for arkivering, distribuering og tilgjengeliggjøring på Internett.¹⁷⁹ Da Samuli Paulaharjus nordnorske fotografier ble skilt fra den originale samlingen i Finland, ble den etablert som et eget minnested i Norge. Den ble et sted for kollektive minner om Nord-Norge og for den kvenske minoriteten.

Peter Larsen og Sigrid Lien har i *Norsk fotohistorie* vist hvordan fotografi både har blitt brukt til å identifisere individet (forbryterfotografiet) og til å illustrere grupper (den kriminelle typen), og at ett og samme fotografi har vært brukt på begge måter.¹⁸⁰ Paulaharjus fotografier av mennesker kan virke identitetssettende på to ulike måter: På den ene siden individualiserende og på den andre avindividualiserende. Samuli Paulaharju var opptatt av enkeltpersonene han møtte. Opplysningene til fotografiene inneholder i mange tilfeller navn, sted og årstall. Denne typen opplysninger til det enkelte fotografi bidrar til å individualisere motivene. Imidlertid har personnavn i mange tilfeller hatt en underordnet rolle, mens dokumentasjon av arbeidsprosesser trolig har vært det viktigste. Opplysningene til denne typen fotografiene er for eksempel ”Klesvask”, ”Veiarbeid” og ”Bøting av flyndregarn” og representerer arbeidsprosessen på et generelt grunnlag, mens personen som demonstrerer selve arbeidsprosessen ofte er anonymisert.¹⁸¹ Paulaharjus fotografier blir også brukt på måter som gjør at de avbildede menneskene blir avindividualisert, for eksempel er identifiserende opplysninger i mange tilfeller fraværende. I noen tilfeller blir de av Paulaharjus fotografier som i utgangspunktet var portretter av individer og personlige møter, til illustrasjoner av det typiske og det resulterer i bildetekster som ”Kvenbarna leker”. Denne avindividualiseringen av fotografiene har medført at de også blir tolket som eksempler på ”det typisk kvenske”, – de er også representasjoner av en folkegruppe.

¹⁷⁷ Se Ekeberg og Lund 2008.

¹⁷⁸ Edwards og Hart 2004a: 1.

¹⁷⁹ Edwards og Hart 2004b: 47–49.

¹⁸⁰ Larsen og Lien 2006: 181–184. Se også Hoel 2005: 303.

¹⁸¹ Se Fotoarkivet ved TMU, samlingsnummer: TSNF8101, TSNF8096 og TSNF8028.

Jeg har vist hvordan bruken av fotografiene som minneteknologi særlig preges av at de har en dokumenterende og tilbakeskuende karakter og at de kan forstås som fastefrosne representasjoner av det kvenske. På samme tid viser bruken av fotografiene at de også åpner for ulike tolkninger og betydninger, de representerer en foranderlig minneteknologi. Fotografiens ”gjenbruksverdi” medfører at de kan få verdi som representasjoner av det kvenske, på den måten blir de også gjort til kvenske symboler. Når det samme motivet har blitt brukt om igjen, har det medført at for eksempel fotografiet av Nils Johan Nutti (se fig. 13, artikkel I) har blitt et ikon for markedsplassen i Skibotn. Samtidig har fotografiens materialitet og tolkninger vist seg å være foranderlige, deres betydning kan endres etter hvordan de passer inn i skiftende kontekster. Fotografiene viser hvordan disse skiftende kontekstene, sammenhengene og bildetekstene åpner for ulike og vidt forskjellige tolkninger av samme materiale, som for eksempel av fotografiet av jenta og melkebunkerne (se fig. 12, artikkel I).

3.1.3 Monumentet som minneteknologi

Monumenter karakteriseres av de er skapt i et spenningsfelt mellom autentiske plasser og konstruerte fortellinger, fortellinger som formidles i korte trekk på selve monumentene (plakett). Imidlertid oppstår monumentets autenticitet i et spenningsfelt mellom sted, skapere av monumentet, opplevelsen av monumentet og hendelsen som monumentet markerer.¹⁸² Som minneteknologi må monumentet ses i lys av dets forhold til et sted, symbolikk, fortid og opplevelse.

Stedet for oppsetting av et monument er meningsbærende i seg selv. Det innebærer at etablering av et konkret minne på et sted også har symbolsk betydning og implikasjoner.¹⁸³ For Innvandrerm Monumentet/kvenmonumentet var det stedet som skapte størst uenighet, der den symbolske verdien av den fysiske plasseringen førte til uenighet. Siden selve monumentet ikke refererer til ekstakt sted eller årstall, men til en lengre periode da innvandring pågikk til en landsdel, åpnet dette for flere mulige plassalternativer. Valget av Vadsø ble begrunnet med de mange finskspråklige innvandrerne som hadde kommet hit og at byen var fylkets administrasjonsby. Ved å plassere monumentet i bakken over sentrum av byen fikk det den trolig mest mulig dominerende plassering i bybildet i Vadsø. Det ble satt opp i en bydel

¹⁸² Aronsson 2005: 10.

¹⁸³ Nora 1996 bd 1: xvii.

(Midtbyen/Nordmannsbyen) som lenge hadde vært forbeholdt nordmenn og plassert foran fylkesmannsboligen og Statens hus. Det bidro igjen til å stedliggjøre kvensk kultur på et nytt sted og en ytterligere anerkjennelse av kvenene og deres rolle i lokalsamfunnet.

Med sin 8 meters høyde og sin symbolikk utgjør monumentet en kraftig manifestasjon i uttrykk og på stedet det er plassert. Bruk av og fortellinger om monumentet kan endres, men monumentet i seg selv er uforanderlig og bestandig (med mindre det blir revet ned).

Monumentet i Vadsø har en naturalistisk utforming og forteller om viktige hendelsesforløp i kvenenes historie, om innvandring og integrasjon. Likevel kan monumentet tolkes som en fastfrossen representasjon i stein og bronse som gjennom sin utforming søker å unndra seg historisk spesifisitet. Her er ikke en navngitt person eller et stedsnavn angitt, årstallet refererer kun til tidspunktet monumentet ble satt opp. I stedet er dette en representasjonsform i retning av stilisering, stereotypisering og avindividualisering. Monumentets symbolikk forteller om en familie med tilknytning til primærnæringene. Den eldre mannen representerer jordbrukeren og innvandrerens som kom til det nye landet. Datterens giftermål med den norske fiskeren forteller at innvandrerne ble integrert i det norske samfunnet og at det unge ekteparets sønn skulle representerer fremtiden i det nye landet. Fortellingen i monumentet er en konstruksjon der symbolikken skal fortelle om innvandrerne som kom og slo seg ned og skal hedre den innsatsen de gjorde for sitt nye fedreland. På oppfordring hadde kunstneren Ensio Seppänen utarbeidet fem forslag til monumentet. Monumentkomiteen valgte ut det av utkastene som de syntes var best egnet. Det finnes ingen nedtegnelser utover dette om hvorfor nettopp det ene forslaget ble valgt fremfor de andre, men de utkastene som ble forkastet av NFF er også interessante. For eksempel viser en av skissene den samme familien, men den norske fiskeren er fraværende. Kvinnen har vind i utslått hår, med en bredbeint positur og rød bakgrunn gir dette utkastet nærmest kommunistiske og ”revolusjonære” hentydninger. Trolig var dette ikke en ønskelig kobling til kvenene på 1970-tallet, da forestillingene om den ”finske fare” fortsatt eksisterte.

Hensikten med et monument er ofte å minnes episoder eller hendelser, og det skal dermed reflektere over fortiden. Monumentet kan forstås som en konstruksjon forankret i tradisjon, hvor skaperne ønsker å gi inntrykk av autentisitet i form av en figurativ utforming og plakett med en inskripsjon over hendelser som det vises til.

Innvandrermonumentet/kvenmonumentets skapelsesprosess eksemplifiserer at tradisjon og erindring også har en funksjon som tjener nåtidige forhold, som Trond Thuen sier. Han

påpeker at "[f]elles forestillinger om viktige kollektive begivenheter i fortiden er uttrykk for gruppeidentifisering".¹⁸⁴ Oppsettingen av dette monumentet fikk ringvirkninger utover å hedre de finske innvandrerne og deres etterkommere. Minnene monumentet referer til er også et minne over sin samtid, dermed også over hvilke begivenheter som skal være relevante for samtidsforståelsen, og hvordan de skal tolkes. 1970-tallet var en tid da etniske brytninger ble tydeligere etter en lang periode hvor dette hadde vært et ikke-tema.

På tross av at monumentet kan forstås som et fastfrosset og stereotyp uttrykk, bidro monumentet likevel til individualisering av det kvenske minnet. Selve avdukningsseremonien ble en slik opplevelse for mange. Selve avdukingen av monumentet representerte individualisering av minnet om monumentet, egne minner ble knyttet til arrangementet ved for eksempel da det ble tatt gruppeportrett eller familieportrett foran monumentet. I *Finnmarken* kunne en i uka etter avdukingen også lese takkebrev fra innbyggere med finsk innvandrerbakgrunn.¹⁸⁵

Monumentet kan forstås som minneteknologi som kan brukes til innskrivning i det lokale minnet, men også i det nasjonale. Lokalt har monumentet en funksjon som en konstant påminner, men representerer også et sted som for eksempel markeres ved ulike jubileer og begivenheter. Dette er også en minneteknologi som bidro til å skape nasjonal oppmerksomhet under selve avdukningsarrangementet og ved blomsternedleggelse av kronprinsparet i 2005.

3.1.4 Museet som minneteknologi

I analysen av museet som minneteknologi kan en stille spørsmål ved denne typen institusjoner og hvilke samfunnsbehov de fyller. ICOM definerer et museum som en "permanent institusjon, ikke basert på profitt, som skal tjene samfunnet og dets utvikling og være åpent for publikum; som samler inn, bevarer/konserverer, forsker i, formidler og stiller ut materielle vitnesbyrd om mennesker og deres omgivelser i studie-, utdannings- og underholdningsøyemed."¹⁸⁶ Disse institusjonenes særart er knyttet til et generelt fellestrekk som skiller dem fra for eksempel arkiv og bibliotek, de håndterer artefakta. Fokuset på gjenstander og materielle verdier er særlig viktig for deres virksomhet. Museenes arbeid med

¹⁸⁴ Thuen 2001: 13.

¹⁸⁵ *Finnmarken* 26.6.1977.

¹⁸⁶ ICOMs statutter, artikkel 2, paragraf 1. ICOM står for International council of museums. <http://www.icom-norway.org/definisjon.html> (17.6.2008); se også Hudson 1999 for ICOMs definisjon av museum.

innsamling, bevaring og formidling bidrar til å forme museet som minneteknologi. Deres særlige fokus på materiell kulturarv bidrar til at de blir oppfattet som tradisjonsbærere, og at de formidler tradisjon. Men hva innebærer det at samfunnet musealiserer, konserverer og restaurerer kvenkulturen?

For å avdekke museenes karakter som minneteknologi er det vesentlig å se nærmere på hvordan de som institusjoner forteller og hvordan de fremstiller hva historien handler om.¹⁸⁷ Kvenmuseene er eksempler på at minnesteder kan være både fastfrosne og foranderlige representasjoner på samme tid. De kvenske museenes fortellinger er særlig knyttet til gårdsanleggene. De er institusjoner som drar sin egen historie med seg i egen formidling ved at de er lokalisert til eldre bygningsmasse som utgjør selve rammen for museene. Museene er også en minneteknologi som stedliggjør historien.¹⁸⁸ Gjennom museene blir kvenenes historie og tilstedeværelse ytterligere knyttet til et steds historie gjennom museet. Ved å betrakte de kvenske museene som slike minnesteder, slik Pierre Nora betrakter museer,¹⁸⁹ kan de forstås som bidrag til en identitetsskapende prosess, både lokalt og regionalt. Deres funksjon er å være fysiske steder en kan komme til, men også symbolske steder som rommer et utvalg av minner. De kvenske museene Vadsø Museum/Ruija Kvenmuseum og Nord-Troms Museum har siden de ble åpnet på begynnelsen av 1980-tallet forvaltet kvensk kulturarv. De formidler kollektive minner om kvenkulturen i form av fortellinger om innvandring og levd liv gjennom bygninger, fotografier og gjenstander. De er eksempler på hvordan dimensjoner som tid og sted blir koblet sammen.¹⁹⁰ Her blir innvandring og gårdsanlegg til en fortelling om det kvenske.

Gjennom sine utstillinger er de kvenske museene også produsenter av forestillinger om historiske sammenhenger, de forutsetter at det finnes en kvensk historie.¹⁹¹ Ved gårdsanleggene formidles kvensk historie og kultur ved at det fortelles om ulike næringstilpasninger i de forskjellige områdene. De viser også de særegne praksisene som innvandrerne hadde med seg, som for eksempel bruk av spesielle vedfyrte bakerovner og av sauna.

¹⁸⁷ Amundsen 2003: 70.

¹⁸⁸ Eriksen 1999: 95.

¹⁸⁹ Nora 1996 bd 1.

¹⁹⁰ Amundsen 2003: 70.

¹⁹¹ Amundsen og Brenna 2003: 18.

Museene er også åpne for endringer, utvidelser og suppleringer både når det gjelder organisering, materiell utforming og fortelling. Presentasjonsform med vekt på materiell autentisitet innen museumsverdenen nådde et høydepunkt mot slutten av 1970-tallet.¹⁹² På 1970- og 1980-tallet var museumsbevegelsen i Nord-Norge inspirert av globale ideologier og ideer som gikk nye veier. Økomuseumsbevegelsens forsøk på nærmest å avinstitusjonalisere museene og delaktiggjøre dem i lokal bevisstgjøring medførte et særlig fokus på det lokale publikumet og på at de gjennom bygninger og aktiviteter skulle få en tredimensjonal opplevelse av fortid og tradisjon.¹⁹³ Med disse aktivitetene har museene delvis vært opptatt av å gjenoppta og formidle tradisjon og praksiser som ikke lenger er levende. På den måten fungerer museene som nærmest bindeledd mellom fortid og nåtid. På samme tid blir også tradisjon tilført nye praksiser og innhold, og satt inn i nye sammenhenger. Ved museene ble levendegjøring i form av iscenesetting veldig populært på 1980-tallet, etter mal fra amerikanske friluftsmuseer.¹⁹⁴ Levendegjøring av kvensk kultur og historie gjennom ulike aktiviteter har og blitt brukt som en formidlingsstrategi ved de kvenske museene. Når bakerovnene blir brukt til for eksempel å steke laks eller en somalisk kyllingrett, viser det at tradisjon er dynamisk og foranderlig, som Aleida Assmann og Dagfinn Slettan også påpeker.¹⁹⁵ Formidling til publikum gjennom den typen praksiser kan betegnes som overføring av minner gjennom handling, som kroppsliggjorte erfaringer (bodily practices) som Paul Connerton betegner det.¹⁹⁶ Ved å delta i for eksempel brødbaking blir minner fysiske og sanselige og dermed kroppsliggjort. Overføring av tradisjon gjennom denne typen praksiser kan betraktes som prosesser hvor minner overføres som former for minneriter som Maurice Halbwachs var opptatt av.¹⁹⁷ Slike minneriter er et eksempel på nettopp det Jan Assmann betegner som det kommunikative aspektet (communicative memory) ved erindringene.¹⁹⁸

I dag medfører skiftende behov i samfunnet at museumsvirksomheten og dermed også fortellingene endres. I 2008 viser planlegningen av nytt museumsbygg og utstilling i Vadsø at det skjer en dreining bort fra økomuseumsideen. Nytt bygg blir planlagt, og nye typer arrangement tar i bruk museenes kvenske gårdsanlegg. De eksisterende anleggene ved museet blir likevel beholdt og vil fortsette å være åpne for publikum med mange av de samme

¹⁹² Skougaard 2005: 110.

¹⁹³ Amundsen og Brenna 2003: 19.

¹⁹⁴ Skougaard 2005: 110–111.

¹⁹⁵ Assmann 2004; Slettan 1999.

¹⁹⁶ Connerton 1989: 72.

¹⁹⁷ Halbwachs [1925 og 1941] 1992.

¹⁹⁸ Assmann 2006: 3; Connerton 1989: 38.

praksisene, men med lokalisering i nytt bygg og med ny og permanent utstilling om kvensk historie og kultur vil dette museets formidling ikke være knyttet til bygningene i samme grad.

3.1.5 Drakten som minneteknologi

I mange samfunn har klær spilt en viktig rolle i konstruksjon av etnisk identitet og for å opprettholde etniske grenser, men også som et opprør mot stereotypier om etniske minoriteter ved for eksempel å konvertere til majoritetens klær.¹⁹⁹ Som minneteknologi kan drakter, som inngår i bunadskategorien, karakteriseres som en type klær som gjerne tas i bruk ved høytider eller ulike arrangementer hvor det er vanlig å ikle seg denne formen for bekledning. I Norge har bunaden i lang tid vært tatt i bruk som festantrekk, men også som politisk uttrykksform. Den har blant annet vært symbol for hvilke side man stod på i unionskampen, av norskdomsrørsla, av Nasjonal samlings kvinneorganisasjon under krigen, mens etter krigen ble den igjen til et symbol på det nye frigjorte Norge.²⁰⁰

Bruk av kvendrakten innebærer et personlig valg om å fremvise etnisk identitet. På samme måte som en ikler seg norsk identitet ved å ikle seg bunad eller samisk ved å ta på seg samisk kofte, ikler en seg kvensk identitet ved å ta på seg kvendrakten. Drakt er en sterkt individualiserende minneteknologi fordi det innebærer et personlig valg av tilhørighet å ta i bruk en etnisk drakt. Denne individualisering kan knyttes til ulike former for minneriter, der bruken av kvendrakten kan inngå i en slik rite. Et eksempel er den norske nasjonaldagen der nasjonens kollektive erindringer blir vedlikeholdt og videreført blant annet med bruk av bunad. I en sekvens av Sirkka Seljevolds antropologiske film *The language of My Heart* vises forberedelser til 17. maifeiring i Børselv.²⁰¹ I denne filmen blir det å ikle seg kvendrakten fremstilt som en nærmest rituell handling før kvenene skal ut og gå i 17. mai toget i bygda. Som en parallell og en lignende beskrivelse forteller den tidligere lederen for Riddu Riddu festivalen, Lene Hansen, om sin opplevelse av å ta på seg lyngenkofta for første gang. Hun omtaler selve handlingen som en overgang fra å være usynlig sjøsme til synlig sjøsme, og hun beskriver kofta slik: ”Kofta er fin. Den er enkel, lang og i farger som hører kysten til. Noe annerledes og midt i mellom indre finnmark og den norske bunaden.”²⁰² Begge beskrivelsene av å ikle seg etniske drakter (i dette tilfellet kvendrakten og den samiske lyngenkofta) forteller

¹⁹⁹ Lentz 1995: 269.

²⁰⁰ Haugen 2006 bd 1: 34–39.

²⁰¹ Seljevold 2007.

²⁰² Hansen 2007: 60.

om hvordan en slik handling fremhever et individuelt og bevisst valg om eksempelvis kvensk eller sjøsamisk identitet. På samme tid kan etnisk drakt også bidra til å avindividualisere identitet. Ved å bruke denne typen drakter viser en tilhørighet til etnisk gruppe. Drakter som brukes i sammenhenger når andre bruker bunad innebærer også å vise en tilhørighet til det nasjonale fordi bunadbruk etter hvert har blitt en så sterk norsk tradisjon.

Kvendrakten kan betraktes som en konstruksjon. Den ble laget ut fra et sterkt ønske om at kvener, som ikke tidligere hadde hatt en felles drakt, skulle få det. Denne typen konstruksjoner har også vært vanlig å gjøre innen norsk bunadtradisjon, for eksempel er tromsibunaden en slik konstruksjon. Både kvinne- og herredrakten for Troms er laget for et område som aldri tidligere har hatt en felles drakt.²⁰³ Kvendrakten representerer noe foranderlig og dynamisk ved tradisjon, den viser hvordan det skapes rom for nye kulturuttrykk. Ved å ta i bruk Bunad- og folkedraktrådets retningslinjer fikk kvendrakten ytterligere legitimitet og autentisitet. For skaperne av drakten var det viktig at konstruksjonen var forankret i det man oppfattet som kvensk tradisjon. Noen av plaggdelene er rekonstruert ut fra gamle plagg, mens andre draktelementer har ny form og en begrunnelse i mer generelle tradisjonskarakteristikker som for eksempel jordbruk, fiske, religion eller renslighet. Som minneteknologi opprettholder kvendrakten en relasjon til fortiden ved å gi tradisjon og minne plass i nåtiden, som Aleida Assmann har påpekt.²⁰⁴ Kvendrakten er også interessant fordi den gir kunnskap om hva kvener selv forstår som tradisjon. Arbeidet med grunnlagsmaterialet for drakten viser hvordan draktens samtid omarbeidet dette til draktform. Resultatet kan tolkes som et uttrykk for samtidens behov for å understreke kvenenes bånd til Finland, samhandling med og avstand til det samiske, kontakt med østlige områder, tilknytning til læstadianismen, men også en kobling til det norske ved å velge bunadformen.

Kvendrakten i seg selv er en fastfrossen representasjon og gir i utgangspunktet ikke rom for endringer. Men bruken av drakten er ikke nødvendigvis fastlåst. Som ellers åpner bunad- og draktbruk for individuelle valg og nye måter å sette sammen draktelementer osv. Brukerne kan også ha egne tolkninger og forståelser av de ulike draktelementenes betydning. Likevel ligger draktens hovedbudskap fast – den er kvensk. I tillegg gir det mulighet for fremvisning av kvensk identitet og etnisitet i sammenhenger der kvenene tidligere var ”usynlige”.

²⁰³ Stewart 2006: 137; Haugen 2006 bd 3: 148–150.

²⁰⁴ Assmann 2004: 113.

3.1.6 Arkivet som minneteknologi

Som minneteknologi karakteriseres arkivet av dets innhold, bruk og tilgjengelighet. Arkivet er i seg selv en vesentlig kulturinstitusjon. Etablering av et arkiv kan forstås som et ledd i et samfunns institusjonaliserte erindringsarbeid. I arkivet oppbevares levninger fra nåtid og fortid med det formål at det skal bevares for ettertiden.²⁰⁵ Dermed kan arkivene fungere nærmest som reservoar eller forråds kamre for samfunnets erindringer, som igjen kan tas i bruk til ulike formål av befolkningen. Kvenarkivet er lokalisert til TMU som er en offentlig institusjon med arkivfaglige rutiner, og innholdet er plassert i magasinet for arkivalia med gode oppbevaringsforhold.

Som fotografiet har innholdet i arkivet en dokumentarisk karakter. Arkivet representerer en vesentlig kunnskapskilde til kvensk historie og tradisjon, som navnet Kvenarkivet også indikerer. Materialet som er samlet her kommer fra ulike forskere som har gjort feltarbeid hovedsakelig i kvenske miljøer i Nord-Norge. Arkivet kan også betegnes som en viktig kilde til nordnorsk historie, fordi dette ikke er dokumentasjon som begrenser seg til bare å omfatte det kvenske. Her er også norsk og samisk kultur undersøkt. Imidlertid har arkivet hovedfokus på de finske innvandrernes og deres etterkommeres kultur og historie. Her eksisterer også en stor andel intervju som er utført på finsk/kvensk og som i dag utgjør et viktig språkmateriale for utvikling av kvensk som skriftspråk. Denne dokumentasjonen er samlet inn i perioden fra 1920-årene og frem til slutten på 1980-tallet, i tillegg er arkivet åpent for utvidelser og er dermed ikke statisk. Det innebærer at arkivet blir tilført nytt arkivmateriale i form av forskjellige samlinger som inneholder forskningsmateriale eller dokumentasjon av kvensk språk, historie og kultur. Etableringen av Kvenarkivet skjedde imidlertid først på slutten av 1980-tallet som en fortsettelse av Kvenprosjektet.

I stor grad inneholder Kvenarkivet transkriberte intervjuer fra ulike feltarbeid. Resultatene fra samtale med de enkelte informantene er samlet, og til sammen utgjør de en kulturhistorisk samling. Dermed er de individuelle fortellingene av stor betydning som kilde til kunnskap om kvensk kultur og historie. Kvenarkivet representerer også en avindividualisering av de individuelle fortellingene. Som samlet enhet innbyr Kvenarkivet til fortolkning av de individuelle fortellingene som representasjoner for det ”typisk kvenske”. Som en samlet kulturarv utgjør arkivet dermed en kollektiv fortelling om kvensk kultur.

²⁰⁵ Jensen 2003: 96.

Arkivets materialitet har også betydning. I denne sammenhengen innebærer det at arkivets innhold og mening er påvirket av den fysiske organiseringen. Om arkivmaterialet for eksempel hadde inngått i Tromsø museums ordinære arkiv, og ikke blitt skilt ut som et eget kvensk arkiv, ville denne dokumentasjonen ikke hatt den samme posisjonen som det har i dag. Arkivmaterialet ville trolig vært ”usynlig” som kvensk. Arkivets legitimitet som kvensk kan også forstås som styrket ved at det også inneholder kopier av feltnotater, tegninger og brev fra Samuli Paulaharjus samling i Helsinki.

Hvordan arkivet fungerer som minneteknologi avhenger av hvordan det tas i bruk. Det er åpenbart at det gir en svært viktig signaleffekt at det eksisterer et eget arkiv som defineres som kvensk. Dermed blir dette arkivet konsultert når forskning skal dreie seg om kvenkultur eller -språk. Det har imidlertid ikke blitt ført besøksstatistikk for Kvenarkivet før i løpet av 2005. Oversikten for de tre siste årene viser at arkivet var besøkt syv ganger av ulike akademikere, de hadde enten tilknytning til Vadsø Museum/Ruija kvenmuseum, Kvensk institutt – Kainun institutti eller et universitet. Arkivet kan, slik det er brukt de siste tre årene, betegnes som et forskerarkiv for forskere. I prinsippet er Kvenarkivet likevel åpent og tilgjengelig for alle som ønsker å få innsyn. Men på samme tid er selve arkivet vanskelig tilgjengelig som minnested. For å få innsyn i arkivet må man ta kontakt med TMU og ha en begrunnelse for bruk. Dermed fungerer også dette minnestedet som en nærmest slumrende kulturarv, som bare blir aktivisert i forskningsprosjekt eller lignende.

3.1.7 Minnstedenes materielle, symbolske og funksjonelle dimensjon

Som en oppsummering av fotografiet, monumentet, museet, drakten og arkivet som minneteknologier kan det fremheves at de innehar særskilte karakteristika. De utgjør representasjonsformer som skiller seg fra hverandre, og de har flere likhetstrekk. Pierre Noras påpekning av at minnsteder inneholder tre vesentlige dimensjoner – en materiell, en symbolsk og en funksjonell – gjør seg også gjeldende ved de kvenske minnstedene.²⁰⁶

Den materielle dimensjonen er knyttet til hvordan minnstedene er innskrevet i tid og rom. Deres utforming, materialiteten, legger også føringer eller begrensinger på minnstedenes symbolske og funksjonelle dimensjon. Minnstedene har det til felles at de alle er offentlige i en eller annen form. Monumentet ble avduket under en offentlig seremoni og har i ettertid

²⁰⁶ Nora 1996 bd 1: 14.

stått på en åpen og tilgjengelig plass for publikum. Fotografiet og arkivet tilhører TMU, som er en offentlig institusjon og åpen for publikum, det samme er de kvenske museene. Drakten har en offentlig godkjenning fordi det er tatt patent på navnet på drakten, og alle som ønsker det kan skaffe seg den og bruke den.

Den symbolske dimensjonen omfatter hvordan minnestedene utgjør minner om det fortidige og er betydningsfulle symboler i et samfunn. Minnestedene kan særlig knyttes til den ”kulturelle sjekklisten” som Orvar Löfgren har lansert, der fotografi, monument, museum, drakt og arkiv kan inngå som viktige punkt i en nasjons eller gruppes symbolproduksjon.²⁰⁷ I kvensk sammenheng dreier det seg ikke om nasjonsbygging, men om vitalisering av kultur for å styrke denne minoriteten i det nasjonale. De kvenske minnestedene kan ses på som paralleller til symboler som allerede eksisterer i det norske samfunnet, men Samuli Paulaharjus fotografier, Innvandrermønumentet/kvenmønumentet, Vadsø museum/Ruija kvenmuseum, Nord-Troms Museum, kvendrakten og Kvenarkivet er kvenske varianter som gruppen selv i stor grad har vært med på å utforme. De kan sies å utgjøre kvenkulturens ”auto-etnografiske” tegn.²⁰⁸

Den funksjonelle dimensjonen omfatter hvordan minnestedene tas i bruk og henger dermed nært sammen med deres grad av dokumentasjon eller foranderlighet. Fotografiet karakteriseres særlig av dets dokumenterende funksjon og at det ofte forstås som et fastfrossent minne om en tid som er borte. Som minnested er det likevel åpent for tolkninger som ikke nødvendigvis er fastfrossent i noe bestemt mønster. Som minnested innehar arkivet en særlig dokumenterende karakter i form av tekster. Den omfattende dokumentasjon som inngår her gjør at arkivet trolig er den mest differensierte representasjonen av kvenkulturen. Men på samme tid er arkivet det mest lukkede, udemokratiske og utilgjengelige minnestedet. I andre enden av skalaen er mønumentet trolig det mest demokratiske minnestedet ved at det er åpent for besøk når som helst. Drakten og mønumentet har karakter av å være konstruksjoner, mens museene befinner seg et sted mellom dokumentasjon og konstruksjon. Mens mønumentet er statisk i utforming, åpner både arkivet, museene og drakten for endringer og utvidelser.

²⁰⁷ Löfgren 1993: 218.

²⁰⁸ Dorst 1989.

3.2 Forholdet mellom minnestedene

Minnestedene har til dels kommet til på ulike tidspunkter, men det er likevel interessant å undersøke om og hvordan de eventuelt forholder seg til hverandre. Jeg vil undersøke hva de har til felles og hvordan de kan forstås som former for minnefellesskap.

3.2.1 Verdiregime?

Forholdene mellom de kvenske minnestedene kan belyses ved å se nærmere på estetikens betydning. Estetikk er en viktig faktor når kultur og tradisjon utformes i materielle objekter. Når fortidige elementer skal fremstilles, forhandles og materialiseres også estetikk, sier etnologen Charlotte Hyltén-Cavallius. Det innebærer at form har og får betydning. Hvordan tingene utformes kan være en nøkkel til forståelse og tolkninger.²⁰⁹ I denne sammenhengen vil jeg forstå og bruke begrepet estetikk i en utvidet betydning, som en samlebetegnelse for det som har med form og utseende å gjøre. Dermed omfatter det ikke nødvendigvis bare det som har med det vakre å gjøre.

I materialiseringen av kvensk kultur i form av minnesteder har særlig Samuli Paulaharjus fotografier og hans feltnotater og bøker fra reisene i Nord-Norge hatt stor betydning. Fotografiene kan ses på som visuelle påminnelser, de gir informasjon om for eksempel hva som eksisterte av materielle verdier på 1920- og 1930-tallet i de bygdene og byene som Paulaharju besøkte og fotograferte. På samme tid vitner de også om bygningsmasse og andre kulturtrekk som er betydelig eldre. Fotografiene kan leses som ”ladet” med flere betydningsaspekter. Som representasjoner forteller de om et samfunn som ikke var rikt på materielle verdier, men rikt på ressurser i form av arbeidsomhet, dyktighet og flid som ble tatt i bruk i de områdene de kom til. Det er nærliggende å tolke Paulaharjus fotografier dit hen at de er uttrykk for hans syn på kvenene. På samme tid er det viktig å ha klart for seg at det ikke bare er fotografen som styrer meningsproduksjon gjennom utvelgelse av motiv. Objektene for fotograferingen bidrar med en selvrepresentasjon som er vanskelig å styre. I fig. 9 (artikkel I) kan en spore en mors bestrebelser i motivet – guttene er alle nyvasket og kledd i søndagsstasen. Eldstemann har den nyeste finskjorta, mens nest yngstemann har den mest slitte etter at den har gått hele arverekka. Guttenes tilbakeholdne smil tyder på at de kanskje ikke var helt fortrolige med å bli fotografert, og at de var litt motvillig til å bli stilt opp på den måten.

²⁰⁹ Hyltén-Cavallius 2007: 20–21.

Paulaharjus fotografier har hatt betydning for den estetiske utforming av alle de materielle kulturuttrykkene jeg har undersøkt. Monumentkunstneren Ensio Seppänen brukte Paulaharjus materiale som inspirasjon, i tillegg var dette materialet viktig i utformingen av kvendrakten. Kvendrakten for kvinner har også klare fellestrekk med kvinnen i monumentets bekledning. Den stripete stakken og det broderte forkledet til kvendrakten og kvinnens drakt i monumentet er svært like. Ved Nord-Troms Museum og Vadsø Museum/Ruija kvenmuseum har fotografiene hatt betydninger som illustrasjoner i utstillinger, kataloger og internettpresentasjoner. I Varangerregistreringene var disse fotografiene og bøkene viktige som bakgrunnsmateriale for feltarbeidet. I artikkel V viser jeg hvordan flere av motivene som ble fotografert i løpet av Varangerregistreringene kan betraktes som nesten kulturelle refotograferinger av Paulaharjus fotografier. I Kvenprosjektet ble Paulaharjus materiale benyttet som et såkalt målingsmateriale for funn i feltarbeidet. Hvordan dette skulle fungere i praksis fremgår ikke av Kvenprosjektet, men det indikerer at materialet ble sett på som vesentlig for forskningsprosjektet. Den omfattende bruken av Paulaharjus fotografier har ført til at dette materialet nærmest har fått en posisjon som et slags ”verdiregime” (regime of value), som antropologen Arjun Appadurai har uttrykker det.²¹⁰ Paulaharjus fotografier blir sett på som estetiske, tradisjonelle, autentiske og genuine. De fleste materialiseringer av kvensk kultur i perioden fra 1970-tallet og frem til i dag er forankret i dette materialet og kan betraktes som en form for *Paulaharju-verdiregime*. Denne omfattende bruken av Paulaharju kan også betegnes som en form for monumentalisering og har blitt en viktig del av kulturen, og bruken bidrar til å opprettholde synet på en felles fortid.²¹¹ Eksempelene viser at den estetiske utforming av kvenske kulturuttrykk representerer en inngang til forståelse av tradisjon og kultur, som Hyltén-Cavallius har påpekt.

Den finske fotografen Sonja Siltalas fotoprojekt, blant annet formidlet i fotoboken *Fjellens og havets folk*, er også interessant sett i lys av et Paulaharju-verdiregime.²¹² I løpet av en femårsperiode har Siltala portrettert kvener på deres hjemsteder i Nord-Troms og Finnmark. Hun har forsøkt å synliggjøre den kvenske kulturen først og fremst gjennom portretter av enkeltindivider, men også gjennom landskapsbilder. Siltala har vært klar over vanskelighetene ved et slikt prosjekt og sier at ”[e]in kan sjå dei kvenske røtene på bileta, men det er vanskeleg

²¹⁰ Appadurai 1986: 4.

²¹¹ Akman 2007: 60.

²¹² Siltala 2007; *Dag & tid* 7.12.2007.

å setja ord på kva det er.”²¹³ Fotografiene til Siltala er dokumentasjoner fra kvenske miljøer og omgivelser og innehar en eksplisitt kobling til Samuli Paulaharju. Siltala sier at Paulaharju har vært en viktig inspirasjonskilde og at hun til dels har gått i hans fotspor; hun betegner da også prosjektet som ”kreativ etnografisk dokumentarisme.”²¹⁴ Siltala har oppsøkt og fotografert jenta på fig. 12 i artikkel I. Smørkjerna på bildet eksisterer også fortsatt. Siltala har fotografert den hjemme i stua hos jenta som nå har blitt en godt voksen dame. Nå er den hvitmalt og brukes som blomsterbord.²¹⁵ Siltalas fotografier har vært utstilt på Vadsø museum/Ruija kvenmuseum, og på museets hjemmeside finnes flere av hennes kvenportretter.²¹⁶ Fotografiboken viser helt konkret hvordan Paulaharjus fotografier fortsatt bidrar til å forme kvenske representasjoner.

3.2.2 Minnefellesskap?

Minnestedene forholder seg til hverandre på flere måter enn bare via Samuli Paulaharju og et Paulaharju-verdiregime. De henger også sammen i tid, sted, bruk og fortellinger.

Innvandrermemorialen/kvenmemorialen i Vadsø er det tidligste av de undersøkte minnestedene som ble ferdig og fikk sin endelige form. Det fokuserer både på selve innvandringen, innvandrernes harde slit i landet de kom til og deres betydning for utviklingen av Finnmark. Memorialen forteller også at innvandrerne har vært viktige – de har fått et eget memorial plassert på et ikke hvilket som helst sted. I Vadsø tar Vadsø museum/Ruija kvensk museum over fortellingen der memorialens fortelling slutter. Her fortelles det blant annet om de finske innvandrerne som kom, om bosetting, næring, kultur, om deres etterkommere og om hvordan de tilpasset seg og til slutt ble den del av den nordnorske kystkulturen. Nord-Troms Museums kvengård preges av den samme metafortellingen som Vadsø museum/Ruija kvenmuseum, men her er likevel åpenbare skiller i fortelling og bakgrunn. På Tørrfosstunet ved Nord-Troms museum er skogen og elva viktige elementer, mens havet og jordbruket har fått en fremskutt plass på Tuomainengården. Fortellingene er nært knyttet til innvandrernes lokale næringsstilpassning henholdsvis i varangerområdet og i Reisadalen. Fellestrekkene er likevel tydelige i fortellinger om nøysomhet, flid, dyktighet, sauna og bakerovn. Ved begge museene er virksomheten knyttet til de materielle rammene for

²¹³ *Dag & tid* 7.12.2007.

²¹⁴ Siltala 2007: 204.

²¹⁵ Siltala 2007: 202–204.

²¹⁶ <http://museumsnett.no/vadsomuseet/?Bilder:Kvenportretter> (15.11.2008).

museet der de bevarte gårdsanleggene iscenesetter og huser utstillingene. Felles for museene er at fortellingene tar utgangspunkt i de to kvenske gårdene Tuomainengården og Tørrfoss. Dette har medført et fokus på materiell kulturarv ut fra økomuseumsideens prinsipper om at dette skulle utgjøre rammen for formidling med de besøkende som aktive deltagere. Begge de to gårdene er også dokumentert i Kvenarkivet. Tuomainengården ble besøkt i løpet av Varangerprosjektet, og Tørrfossgården i Kvenprosjektet (se fig. 2.–4. i artikkel III).

I Varangerregistreringene, som ble utført i løpet 1973 og 1974, ble det lagt stor vekt på å registrere og beskrive den materielle kulturens utforming. Opptegninger av hvordan hus og eiendommer var plassert i forhold til hverandre i bygdene, tegninger av hvordan boligdel og fjøsdel hang sammen og plantegninger av husenes indre organisering var vesentlig i registreringen. Et slikt fokus var preget av datidens forskningstradisjon og måten å utføre feltarbeid på. Men det innebar også at de finske innvandrernes kultur på 1970-tallet særlig ble knyttet til materiell kultur og da spesielt bygninger. I det omfattende registreringsarbeidet ble form og funksjon ved husene godt dokumentert, seinere ga Håvard Dahl Bratrein denne hustypen betegnelsen ”Varangerhus”. Årsaken var at registreringsarbeidet viste at dette var den vanligste hustypen i store deler av varangerområdet.²¹⁷ Imidlertid omfattet ikke betegnelsen bare én hustype, men flere varianter. Fellestrekket var at bygningen hadde flere sammenbygde funksjonsheter med indre forbindelser mellom disse. Bratrein skrev i 1980 en artikkel basert på disse registreringene der han delte variantene inn i fire ulike typer.²¹⁸

Registreringene som ble gjort av Varangerhus, spesielle bygningsdetaljer (for eksempel skrå vinduskarmer) og kvenbygdenes landsbylignende strukturer (for eksempel Skallelv i østre del av Vadsø kommune) har bidratt til å hevde en særegen kvensk bosetning og byggemåte.²¹⁹ På 1970-tallet ble arkitekturen, bygningsdetaljene og bosetningsmønsteret oppfattet som kvensk og som interessant fordi dette skilte seg ut fra det norske og samiske i samme område. Opplysninger og nedtegnelser fra dette registreringsprosjektet ble senere viktig som grunnlagsmateriale for formidlingen ved museene, for eksempel ved restaurering av hus. Kvenarkivet fungerer dermed som en kunnskapsbase for andre minnesteder og bidrar til å sikre deres autentisitet. Arkivet har også vært vesentlig og viktig som kildemateriale og

²¹⁷ Bratrein 1974: 6; Bratrein 1980.

²¹⁸ Bratrein 1980.

²¹⁹ Se f. eks. Hage 2007.

ressurs for museenes formidlingsarbeid, og arkivet har blitt konsultert i flere sammenhenger.²²⁰

Minnestedene forholder seg også til hverandre gjennom praksiser, der de ved ulike anledninger minnes hverandre. Innvandrermemorialen/kvinnememorialen ble ikke plassert ved siden av Tuomainengården og det planlagte museet, men museet og memorialen har likevel vært nært knyttet til hverandre. Til Innvandrermemorialens/kvinnememorialens 25-årsjubileum ble det laget en utstilling om memorialens tilblivelse på Vadsø museum/Ruija kvinnemuseum, og den ble satt opp i Tuomainengården. Memorialkunstneren Ensio Sääpanens fem opprinnelige forslag til utforming av memorialen ble utstilt sammen med vedtakene som førte frem til oppsetting av memorialen, og i tillegg diverse avisoppslag om selve avdukningsbegivenheten. Fotografier av memorialen blir også ofte brukt i museets trykksaker.²²¹ Kvindrakten kan tolkes som et minne om memorialen. Kvinnedrakten har, som nevnt, tydelige likhetstrekk med kvinnens bekledding i memorialen. Den visuelle likheten er åpenbar for de som kjenner til memorialen og drakten, og gjenkjennelsen bidrar til at de to minnestedene gir legitimitet til hverandre.

Kvinnemuseene har også vært viktige arenaer for bruk og fremvisning av kvindrakten. Både kvinne- og herredrakten har vært utstilt ved Vadsø museum/Ruija kvinnemuseum. I tillegg var guiden som viste kronprinsparet rundt på dette museet, ved deres besøk ved museet i 2005, iført kvindrakt. Ved Tørrfoss har kvindrakten også blitt tatt i bruk når museet har arrangert åpen dag under den hittil årlige kvenske Baaskifestivalen. På festivalen blir drakten vist frem i klesshowet, og flere av de besøkende har deltatt på festivalen ikledd sine kvindrakter.

De kvenske minnestedene kan forstås som et sett med minneteknologier som bidrar til å forsterke det kvenske kollektive minnet. Som representasjoner av kvinkulturen er ikke minnestedene motstridende i funksjon, form eller innhold, de bygger på de samme fortellingene knyttet til innvandring og den betydningen innvandrerne fikk for områdene de kom til. Gjennomgangen viser at minnestedene kan knyttes til hverandre på flere vis – de fungerer som minnefellesskap innen kvinkulturen og som samlende symboler for kulturen utad.

²²⁰ Personlig meddelelse Sigrd Skarstein, september 2008.

²²¹ Se for eksempel Skarstein (u.å); Skarstein og Maliniemi 2004.

3.3 Tre faser i kvensk etnifisering og revitalisering?

Som en oppsummering vil jeg se på hele undersøkelsesperioden fra 1970–2001 under ett. Hensikten er å vise hvordan de kvenske minnestedene henger sammen med realhistoriske hendelser, vise hvem som har vært sentrale aktører og hvordan minnestedene har bidratt til kvensk etnifisering og revitalisering.

Einar Niemi og Teemu Ryymin har tidligere delt denne tidsperioden i tre forskjellige faser. Niemis inndeling er særlig basert på utviklingen innen forskning, men også ut fra den politiske og allmenne interessen for kvenene.²²² Med kriterier som offentlig satsning og forskningsaktiviteter i seg selv, sier han at 1970-tallet kan ses på som en *runwayfase*, 1980-tallet som en *take-off-fase* og 1990-tallet som en mer uoversiktlig og *pluralistisk fase*.²²³ Ryymin bygger delvis videre på Niemis faseinndeling og har delt den kvenske identitetsbyggingsprosessen inn i tre. Denne inndelingen starter med første fase i 1960- og 1970-årene og karakteriseres som en *kulturell fase*, andre fase strekker seg over 1980-årene og betegnes som en *organisasjonsfase*, mens tredje fase er konsentrert om 1990-årene og forstås som en *etnopolitisk kampfase*.²²⁴ Jeg viser til Niemis og Ryymins faseinndeling for å undersøke hvordan de kvenske minnestedene kan inngå i forståelsen av kvensk historie som en utviklingsprosess i faser. Hvordan passer minnestedene inn i disse fasene, gir de grunnlag for endring eller til å opprettholde denne faseinndelingen?

Analysen av prosessene knyttet til de kvenske minstedenes tilblivelse gir også tilgang til kunnskap om involverte aktører. I slike skapelsesprosesser har aktører viktige funksjoner som praktiske planleggere og gjennomførere av et prosjekt, men aktørperspektivet er også knyttet til makt.²²⁵ I denne sammenhengen dreier det seg for eksempel om definisjonsmakt i det kollektive minnet, hvem bestemmer hva som skal hentes frem og hva som skal glemmes? Det handler også om å bestemme innholdet i kvenkulturen og om å skaffe en minoritet en politisk stemme, som Aleida Assmann har påpekt.²²⁶

I de enkelte artiklene fremgår det hvilke personer, grupperinger, organisasjoner eller offentlige instanser som har vært pådrivere og sentrale aktører i skapelsesprosessene av de

²²² Jeg viser også til Niemis inndeling i faser i artikkel V.

²²³ Niemi 2001: 17.

²²⁴ Niemi 2001; Ryymin 2007: 135.

²²⁵ Jensen 2003: 208–9.

²²⁶ Assmann 2004: 144.

forskjellige minnestedene og dermed kan betraktes som minneaktører. Jeg vil her se nærmere på noen av de mest sentrale aktørene med det formålet å skissere hovedlinjer i denne perioden, men uten å gi en biografisk eller total oversikt over hvem eller hva de forskjellige aktørene har gjort. Flere av de involverte aktørene har også bidratt til kvensk revitalisering på mange felt, men jeg vil her begrense gjennomgangen og analysen til de forhold som har hatt direkte innvirkning på de behandlede kvenske minnestedene.

3.3.1 Første fase: Runway- og kulturell fase

Første fase omfatter 1970-tallet. På begynnelsen av dette tiåret økte fokuset på urfolks- og minoritetsspørsmål både i Norge og ellers i verden. Dette var også en brytningstid for samisk identitetsbygging med organisering av organisasjoner som arbeidet for samiske rettigheter og protestaksjonene mot utbyggingen av Alta—Kautokeinoelva, der den første planen ville resultere i neddemming av den samiske bygda Masi.²²⁷ Den eskalerende konflikten om Alta-vassdraget satte også indirekte fokus på det kvenske. I 1972 kom de første to hovedoppgavene i historie ved norske universiteter med kvenske tema, og utover 1970-tallet begynte forskerne for alvor å interessere seg for de kulturelle og språklige sporene som fortsatt fantes etter de finskspråklige innvandrerne.²²⁸ 1970-tallets historieskrivning om innvandring og flere andre fagområders interesse for det regionale minoritetsperspektivet bidro etter hvert til en økt bevissthet blant kvener om egen historie, etnisitet og språk. Overgangen til 1970-tallet markerer at kvensk identitetsbygging tar til.

Med fokus på minnestedene har oppsettingen av Innvandrermonumentet/kvenmonumentet særlig betydning i dette tiåret. Monumentet kan betraktes som et viktig steg på vei mot etnifisering og revitalisering av kvensk kultur. Ideen om monumentet – at det skulle hedre de finskspråklige innvandrerne – var ikke et konflikttema, men plasseringen av monumentet skapte stor debatt, som vist i artikkel II. Gjennom talene Kong Olav og Uhro Kekkonen holdt under avdukningen, ble kvenene fremhevet som gruppe, og de to statsoverhodene bidro dermed til å gi denne gruppen en sterkere legitimitet ved blant annet i noen grad å bruke kvenbetegnelsen. 1970-tallet karakteriseres imidlertid av flere parallelle prosjekter. I 1971 ble Vadsø museumslag stiftet og ble en forløper til etableringen av Vadsø Museum/Ruija kvenmuseum i 1980. Gjennom hele 1970-tallet ble det arbeidet for at Tuomainengården skulle

²²⁷ Hætta 2002. Norske Samers Riksforbund ble dannet i 1968.

²²⁸ Henninen 1972; Niemi [1972] 1977; Niemi 2001: 18.

bli et eget museum i Vadsø etter at eierne hadde gitt gården i gave til kommunen. Driften av Tuomainengården, den materielle kulturen som fantes her og eierne ble grundig dokumentert i forsknings- og registreringsprosjektet Varangerregistreringene (1973-1974), som ble utført i regi av TMU. 1970-tallet var også en tid da det innen forskning ble satt søkelys på det særegne ved den nordnorske regionen, der det etnografiske kartet ble ansett for å fortsatt ha ”hvite flekker”. Registreringsarbeidet og forskningen innebar dermed også et fokus på lokalhistorie i Nord-Norge, og derigjennom kvenkulturen. Varangerregistreringene var det første prosjektet av større omfang som tok sikte på blant annet å undersøke det som var igjen av finskspråklig kultur i varangerområdet. Prosjektet fikk støtte fra både Norges allmennvitenskapelige forskningsråd (NAVF)²²⁹ og Norsk kulturråd og kan betegnes som en ytterligere anerkjennelse av kvensk kultur. I denne perioden ble også den kvenske kulturen gjenstand for en første offentlige utredning uttrykt ved *Innstilling om norsk-finske kulturforhold*, ferdigstilt i 1976 etter oppdrag av Norsk kulturråd. I 1979 ble vedtaket som førte til opprettelsen av Nord-Troms Museum gjort, blant annet som en tiltenkt arena for formidling av kvensk kultur og historie.

1970-tallet er preget av flere aktører med ulike bakgrunner, motiver og interesser. En av dem var Norsk finsk forening (NFF) og dens medlemmer. Foreningen var en initiativtaker, pådriver og ”eier” av monumentprosjektet. Som det fremgår av artikkel II, III og IV var Ida Tuomainen, en av eierne av Tuomainengården, en sentral person. Hun var medlem i NFF og hadde vært med på å stifte foreningen i 1964. I 1975 var hun den første som fikk Vadsø kommunes kulturpris, for ”uegennyttig formidling av lokalhistorie med vekt på det finske innslaget.”²³⁰ Prisen viste at hun hadde et sterkt engasjement for å ta vare på og synliggjøre denne kulturen. Ida Tuomainen var involvert i flere av minnstedenes skapelsesprosesser, både monumentet, museet og arkivet. Hennes engasjement artet seg på forskjellige måter. Sammen med broren, Alf Tuomainen, eide hun gården som seinere ble en del av Vadsø museum/Ruija kvenmuseum. Ved å donere denne gården, som også var deres barndomshjem, til museumsdrift var hun med på å forme innholdet i dette minnstedet. Artikkel IV viser også hvordan søskenparet fortsatt er tilstede i fortellingene ved museumsgården. Det at både Ida og Alf ble intervjuet og fotografert i Varangerregistreringene og i Kvenprosjektet medførte at

²²⁹ Norges allmennvitenskapelige forskningsråd ble opprettet i 1949, rådet ble i 1993 fusjonert med de øvrige forskningsrådene til Norges forskningsråd.

²³⁰ *Finnmarken* 26.4.1976.

søskenparet var viktige informanter i innhenting av dokumentasjon av kultur i begge forskningsprosjektene, og dermed for den seinere forståelsen av kvenkulturen.

Et annet medlem i NFF var Einar Niemi, som var formann i foreningen i 1970 da monumentprosjektet tok til. Som medlem i NFF deltok han i det praktiske arbeidet med monumentets tilblivelse, men også i diskusjoner omkring Tuomainengården og Esbensengårdens fremtid som museum.²³¹ Niemis hovedoppgave i historie fra 1972 om innvandring til området omkring Vadsø utgjorde en grunnlagstekst for den faglige bakgrunnsbeskrivelsen i oppropene for økonomisk støtte til monumentet. I arkitekturvernåret 1975 satte han fokus på ”det som var igjen av det finske miljøet” ved å publisere en serie artikler om temaet i *Finnmarken* sammen med daværende fylkesreguleringsarkitekt Arvid Sveen.²³² To år tidligere hadde han vært Håvard Dahl Bratreins kontaktperson i Vadsø i forbindelse med forundersøkelsene for Varangerregistreringene. Det medførte at Niemi deltok i planleggingen, forarbeidet, besøkte aktuelle bygder for feltundersøkelsene og introduserte Bratrein for flere aktuelle informanter. I denne perioden arbeidet Niemi med *Innstilling om norsk-finske kulturforhold*, i dette utredningsarbeidet var også Sverre Nilssen, Ida Tuomainen og Håvard Dahl Bratrein medvirkende – den førstnevnte i arbeidsgruppen, de to sistnevnte i referansegruppen.

Med sin konservatorstilling ved TMU involverte Håvard Dahl Bratrein seg i kvenrelaterte forskningstema. Hans interesse for området rundt Varangerfjorden førte til det første større registreringsarbeidet der restene etter den finskspråklige kulturen ble dokumentert. Allerede før Varangerregistreringene startet, hadde Bratrein sammen med Venke Åsheim Olsen tatt et initiativ overfor Museiverket i Helsinki for å få overført kopier av Samuli Paulaharjus fotografier fra Nord-Norge til TMU. Varangerregistreringene ble anledningen som medførte at disse planene endelig ble realisert. Den finske feltmedarbeideren og etnologen Pekka Poutanen ordnet med de praktiske sidene ved overføringen av kopier av fotografiene via sine kontakter, og dermed ble Samuli Paulaharjus fotografier overført til TMU på slutten av 1970-tallet.

²³¹ F/I: 1/5. Referat fra: Internt møte om ”Tuomainengården”, ”Esbensengården” og plassering av ”Kvenmonumentet” 14.5.1975.

²³² Se for eksempel *Finnmarken* 10.6.1975; 14.6.1975; 21.6.1975; 9.7.1975; 11.8.1975; 26.8.1975; 4.9.1975; 1.10.1975; 6.10.1975; 13.10.1975.

I ferdigstillingen av monumentet i Vadsø var det særlig to aktører som fikk stor betydning, sjefredaktør i *Finnmarken*, Sverre Nilssen, og fylkesmann Anders Aune i Finnmark. Sverre Nilssen lanserte ideen om et innvandrermønument i offentligheten, og han ble etter hvert med i monumntkomiteen. Han hadde kommet fra Tromsø til Vadsø i 1950 for å overta stillingen som sjefredaktør, og avisen spilte en viktig rolle under monumntets tilblivelsesprosess ved å trykke både redaksjonelle reportasjer og leserbrev som angikk saken.²³³ I selvbiografien *Redaktør i grenseland* omtaler Nilssen også monumntet i kapitlet ”Gå bort i fred”, og her fremhever han sitt engasjement for kvenenes sak i Finnmark.²³⁴ Hans fokus på samtidens fremmedfiendtlighet overfor særlig det finske har blant annet blitt ansett som viktig for endring av synet på denne gruppen hos de norske myndighetene.²³⁵

Anders Aune bodde til sammen 40 år i Finnmark og hadde flere forskjellige stillinger og posisjoner i løpet av denne tiden. Han var utdannet jurist og arbeidet som fylkesfullmektig, ordfører, sykehusdirektør, fylkesskolesjef, fylkesmann (1963–1965 og 1974–1989) og seinere stortingsmann i to perioder, for henholdsvis Arbeiderpartiet (1969–1973) og Aunelista (1989–1993). For denne innsatsen ble han hedret med et eget minnesmerke i form av et relieff foran rådhuset i Vadsø august 2008.²³⁶ Aune har også omtalt arbeidet med monumntet i sin selvbiografi og forteller i kapitlet ”Innvandrermønument og statsbesøk” og i et seinere intervju at han ble svært beæret over å bli spurt om å bidra i monumntetsaken.²³⁷ Det er åpenbart at hans inntreden i denne skapelsesprosessen også bidro til at saken fikk et større omfang. For eksempel bidro hans ide om å invitere de tre statsoverhodene til avdukingen til en ytterligere vektlegging av det nasjonale og transnasjonale perspektivet ved monumntet.

Varangerregistreringene, Innvandrermønumentet/kvenmønumentet og kopisamlingen av Samuli Paulaharjus fotografier inngår i karakteristikken av 1970-tallet som egen fase. I forhold til perioden før innebar dette en vesentlig endring og kan stemme overens med perioden som en *runwayfase*. Minnstedene som kommer til i denne perioden er nettopp preget av at dette er en pionertid med økende bevissthet omkring etnisitet. Minneaktørene kan karakteriseres som representanter fra ulike grupper. Dette dreide seg i hovedsak om personer som var etterkommere etter de finske innvandrerne som blant annet var medlemmer NFF,

²³³ Bones 2007: 237.

²³⁴ Nilssen 1990.

²³⁵ Bergh og Eriksen 1998 bd 2: 205.

²³⁶ http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/troms_og_finnmark/1.6163062;http://www.vadso.kommune.no/default.aspx?menu=617&id=250 (16.9.08).

²³⁷ Aune 1996; intervju med Anders Aune 4.5.2007.

forskere ved TMU og Universitetet i Tromsø (UiT) og offentlig og politisk forvaltning med redaktøren for *Finnmarken* og fylkesmannen i Finnmark. Flere av de samme aktørene skulle fortsette sitt engasjement utover på 1980-tallet.

3.3.2 Andre fase: Take-off- og organisasjonsfase

Andre fase omfatter 1980-tallet. En hovedtendens i løpet av dette tiåret er at kvenbetegnelsen ble rehabilitert og igjen vanlig i bruk. Teemu Ryymin har som nevnt karakterisert 1980-tallet som en organisasjonsfase og vektlegger etableringen av NKF som viktig i den kvenske etnifiseringsprosessen.²³⁸ Da denne organisasjonen ble stiftet 4. desember i 1987, var det et resultat av en langvarig prosess. Arbeidet for å få innført undervisning av finsk språk i skolen på 1970- og 1980-tallet var én viktig bakgrunnsfaktor. Språkarbeidet var særlig inspirert av den kulturelle og etniske mobiliseringen som hadde foregått i Tornedalen og av at Svenska Tornedalingars Riksförbund (STR-T)/Tornionlaaksolaiset var blitt stiftet i 1981.²³⁹ Arbeidet med språksaken var også foranledningen for at det i 1984 hadde blitt startet en lokal kvenforening i Børselv, som seinere ble utgangspunktet for etablering av den landsomfattende kvenorganisasjonen.

Organiseringen av NKF var også forårsaket av at det på 1980-tallet ble fokusert på det særegent kvenske innen forskningen. Det første faglige internasjonale kvensemialet ble arrangert i Rovaniemi i 1980, og dette markerte en ny fase i utviklingen av en kunnskapsbasis for kvenkulturens revitalisering. For første gang ble faglige krefter fra Norge, Sverige og Finland som arbeidet med forskning knyttet til kvenske tema samlet. Sammen med Nordisk råds medlemsforslag om økt satsning på kvenforskning og NAVF sitt første forskningsprogram om samisk og kvensk forskning, *Samisk og kvensk: språk, historie og kultur*, fikk stor betydning. Et konkret resultat av dette arbeidet ble gjennomføringen av Kvenprosjektet (1982-1987) i regi av TMU og organiseringen og oppbyggingen av Kvenarkivet ved samme museum i andre halvdel av 1980-tallet. Niemi påpeker at dette tiåret er preget av at kvenforskningen i perioden generelt er preget av den økte veksten i bredde og i volum og at kvenforskningen virkelig fikk sitt gjennombrudd.²⁴⁰

²³⁸ Ryymin 2007: 137.

²³⁹ Ryymin 2007: 137–138; Sundelin 2008: 15.

²⁴⁰ Niemi 2001: 17 og 23.

Dette tiåret er preget av flere av de samme aktørene som det foregående. For eksempel var Håvard Dahl Bratrein ved TMU pådriver for å sette i gang Kvenprosjektet, og han var prosjektleder under gjennomføringen av dette prosjektet og Kvenarkivet. Det førte til at TMU ved overgangen til 1990-tallet ble et slags kompetansesenter for kvenkultur. Einar Niemi var også en sentral aktør gjennom sine stillinger som henholdsvis fylkeskonservator i Finnmark (1977–1989) og som professor II ved UiT (1984–1989). Han var involvert i etableringen av museet i Vadsø og i det utrednings- og forskningsarbeidet som foregikk ved UiT på oppdrag fra NAVF. Niemi og Bratrein var blant de 15 forskerne som ble bedt om å utarbeide hvert sitt fagnotat i forbindelse med planene om et forskningsrådfinansiert program. Historikeren Narve Bjørge (UiT) brukte så disse notatene som grunnlagsmateriale for å skrive notatet ”Faglig utviklingsprogram for samisk og kvensk: språk, historie og kultur” på oppdrag fra NAVF.²⁴¹ Notatet var det sentrale utgangspunktet for forskningsprogrammet Samisk og kvensk språk, historie og kultur (1981–1990), der for øvrig Niemi var medlem av programstyret.²⁴² Et ledd i forskningsprosjektet Kvenprosjektet, finansiert av programmet, var blant annet å kopiere Samuli Paulaharjus arkivalia som omhandlet nordnorske tema og som seinere ble innlemmet i Kvenarkivet. Det medførte at alt av Paulaharjus fotografier, tegninger, brev og feltnotater fra Nord-Norge ble samlet ved TMU. Innen historieskrivningen ble også Paulaharjus bilder tatt i bruk som illustrasjoner i bøker om nordnorsk historie.²⁴³

På 1980-tallet inntraff flere betydningsfulle hendelser av interesse for mitt prosjekt, der særlig åpningen av de to kvenske museene kan fremheves. De nyetablerte museene åpnet sine utstillinger på 1980-tallet, og det ble jobbet med å sette i stand den kvenske kulturarven gjennom bygningsvern og restaurering. Etter hvert representerte Vadsø museum/Ruija kvenmuseum og Nord-Troms Museum, gjennom sin ledelse og ansatte, særlig viktige aktører innen dette feltet. Museene påtok seg funksjoner som produsenter og formidlere av kvensk kultur og historie, en oppgave som ingen andre museer hadde hatt eller tatt tidligere. For første gang ble det mulig å se kvensk kultur på museum, i tillegg ble disse institusjonene viktige aktører i lokalt kulturliv. Men dette museumsarbeidet hadde ikke bare betydning innen eller for kvenkulturen. På 1980-tallet var museumsarbeidet i Finnmark fortsatt preget av å være i en slags startfase. Åpningen av museet i Vadsø var dermed også et viktig ledd i

²⁴¹ Kvenarkivet. VIIA1. KA21 Oppsummerende notat til RHD, oktober 1980. Utarbeidet av Narve Bjørge.

²⁴² *Jf Evaluering av forskningsprogrammet Samisk og kvensk språk, historie og kultur*. RHF/NAVF 1992.

²⁴³ Se f. eks. Eriksen og Niemi 1981; Hauge, Solheim, Sivertsen og Hauglid 1986; Hanssen 1986; Balsvik 1989; Hanssen 1990.

utviklingen av museumssektoren generelt i fylket.²⁴⁴ I Nord-Troms mente lederen for museet, Anders Ole Hauglid, at museet kunne betraktes som resultat av den samfunnsbevisstgjøringen som motstanden mot EEC på 1970-tallet hadde medført. Han omtalte også regionen Nord-Troms som ”selve museet” og som museets ”basisutstilling”. Nord-Troms Museum var særlig preget av datidens museumsideologi, og Hauglid satte på 1980-tallet likhetstegn mellom ”økomuseum” og ”totalmuseum”. Det innebar at museet skulle bidra til at etniske grupper i regionen Nord-Troms også skulle få mulighet til å styrke sin identitetsfølelse, men det skulle også føre til styrking av ”helheten – kulturblandingene.”²⁴⁵

1980-tallet som organisasjonsfase kan oppsummeres med at kvenene selv kom sterkere på banen med dannelsen av NKF. Imidlertid var ikke denne organisasjonen involvert i de kvenske minnestedene som kom til i denne perioden. Vadsø museum/Ruija kvenmuseum og Nord-Troms Museum var følgelig resultat av at offentlig forvaltning (kommune- og fylkesadministrasjon) opprettet og bevilget midler til oppstart og drift av museene. Imidlertid var museet i Vadsø resultat av en langvarig innsats blant annet av NFF, mens i Nord-Troms var museet initiert av et vedtak i Nord-Troms historielag. 1980-tallet som take-off-fase er altså tydelig på flere felt – det vises gjennom nye utredninger, forskningsprosjekt og seminar. Forskningsmiljøets satsning på kvenforskning førte til etablering av Kvenarkivet som et minnested, det første minnestedet som var direkte var initiert fra akademisk hold. 1980-tallet kan dermed karakteriseres som en tid da kvenkulturen får et mer etablert fotfeste innen kultur, forskning og organisasjonsmessig.

3.3.3 Tredje fase: Pluralistisk og etnopolitisk fase

Tredje fase omfatter 1990-tallet, og nå fortsatte satsningen på kvenforskningen med blant annet et internasjonalt kvenseminar ved UiT i 1994 og en kvensatsning fra Norges forskningsråd med utlysning av midler fra og med 1996. Forskningen i denne fasen var preget av å være pluralistisk i den forstand at kvenforskningen foregikk innen flere fagfelt og omhandler ulike tema.²⁴⁶ Ryymin anser dette tiåret som en etnopolitisk kampfase ut fra diskusjonene som foregikk med særlig henblikk på bruken av kvenbetegnelsen.²⁴⁷ Starten på utviklingen av en egen drakt for kvener kan ses på som et ledd i en slik etnopolitisk kamp,

²⁴⁴ Niemi: 1979: 99–100.

²⁴⁵ Hauglid 1988: 167–170.

²⁴⁶ Niemi 2001: 21–22.

²⁴⁷ Ryymin 2007: 138–139.

som resultat av et ønske om å styrke gruppens identitet innad og utad. Utviklingen av en drakt som skulle brukes på lik linje med andre bunader, og navngivningen av den som ”kvendrakten”, kan dermed anses som et argument i den pågående etnonymstriden. 1990-tallets etnopolitiske kampfase kan sies å ha kulminert ved at kvener ble anerkjent som en nasjonal minoritet i 1999. Det året ratifiserte Norge Europarådets konvensjon for beskyttelse av ”nasjonale minoriteter”. Det innebar at kvenene endret status fra å være ”innvandrere” til å bli anerkjent som en av Norges fem nasjonale minoriteter, sammen med jødene, sigøynere (rom), skogfinnene og taterne (romani/de reisende).

Da arbeidet med kvendrakten tok til på midten av 1990-tallet, kom NKF og Kompetansesenteret for husflid og småindustri med som nye aktører. På denne tiden ble markørene for kvensk identitet utfordret, og et hovedtema i denne fasen var å redefinere den kvenske offisielle statusen som ”innvandrere” og få aksept som nasjonal minoritet. At perioden var en etnopolitisk kampfase, med NKF som en viktig aktør, har betydning for forståelsen av kvendrakten som et minnested innen kvenkulturen. Selv om det var Jens Stark og ikke NKF som i utgangspunktet hadde ideen til kvendrakten, var foreningen med på å bestemme utforming og symbolikk i drakten. Både i skapelsesprosessen og etter at kvendrakten ble ferdigstilt, har NKF hatt ”eierskapet” til drakten og arbeidet for at den offisielt skulle stadfestes, for eksempel ved å ta patent på navnet ”Kvendrakten” og utvikle en egen logo som skal sys inn i de ferdige eksemplarene av drakten. I etterkant av utviklingsprosessen har NKF opprettet et eget Kvendraktutvalg. Med den pensjonerte lederen og forfatteren Reidun Mellem i spissen har dette utvalget arbeidet med å få drakten kjent og tatt i bruk, blant annet ved at kvendrakten ble omtalt i *Norsk bunadleksikon* (2006).²⁴⁸

Kvendrakten ble som nevnt til i et samarbeid med Kompetansesenteret for husflid og småindustri, der kompetansesenteret stod for utviklingsarbeidet med den praktiske utførelsen og det administrative. Kompetansesenterets fokus på det sømtekniske, drakthistoriske og estetiske bidro til at både kvinne- og herredrakten fikk det en kan kalle en ”bunadestetisk” karakter. Med denne arbeidsdelingen kunne NKF konsentrere seg om innhold og overlate utforming til kompetansesenteret. Kompetansesenteret var særlig motivert ut fra at drakten skulle ha håndverksmessige kvaliteter og skape arbeidsplasser i distriktene.

²⁴⁸ Se Haugen 2006 bd 3: 324–327; Mellem 2006: 324–327.

Kvendrakten oppsummerer den pluralistiske og etnopolitiske kampfasen på 1990-tallet. I arbeidet med drakten involverer NKF seg i arbeidet med å definere innholdet i den kvenske kulturen, og deres rolle som minneaktører kan ses på som en form for etnopolitisk kamp. Denne fasen kulminerer med at kvener blir anerkjent som en nasjonal minoritet. Karakteristikken av 1990-tallet som en pluralistisk og etnopolitisk kampfase blir dermed styrket av å inkludere materialiseringen av kvenkulturen i kvendrakten.

3.3.4 En fjerde fase?

Niemi og Ryymin stopper sin faseinndeling ved overgangen til årtusenskiftet. Men tiden etter år 2000 og frem til i dag er også interessant fordi den preges av fortsatt etnopolitisk strid og konsolidering. Kvendrakten ble ferdigstilt i 2001, og ved å ta patent på navnet ”Kvendrakten” representerer dette kulturuttrykket en manifestering av NKF's ønske om å fortsette å bruke kvenbetegnelsen. I 2005 ble som nevnt også det kvenske språket anerkjent som et eget språk, og ikke lenger betraktet som en finsk dialekt.²⁴⁹

Nå mot slutten av 2010-tallet er imidlertid ikke striden om kvenbetegnelsen avsluttet. Anerkjennelsen av kvensk som eget språk førte trolig til en eskalering av navnedebatten. Kvener selv bidro til denne debatten ved å gi Kventunet i Børselv navnet *Kvensk institutt – Kainun institutti* ved åpningen i 2007. Vinteren 2007/2008 foregikk det også en opphetet navnedebatt vedrørende navnet på museet i Vadsø, og det ble arrangert en underskriftskampanje hvor målet var å fjerne ”kvenmuseum” fra museets navn. Imidlertid ble det vedtatt å beholde navnet i et bystyremøte i Vadsø i juni 2008.²⁵⁰ Denne fasen er likevel også preget av konsolidering. Anerkjennelsen nasjonalt av kvenenes minoritetsstatus og kvensk som eget språk har betydd mye for etnifisering, og det bidro til realiseringen av *Kvensk institutt – Kainun institutti*, et eget kvensk språkråd, språkting og undervisning i kvensk ved UiT. Gjennomgangen av tiden fra overgangen til et nytt tusenår og frem til utgangen av 2008 tyder på at den etnopolitiske kampfasen kan utvides til å betegne perioden fra 1990-tallet og helt frem til i dag. Utvikling i de nærmeste åene vil imidlertid vise om dette tiåret kan betraktes som en fjerde fase som preges av både etnopolitisk strid og konsolidering.

²⁴⁹ Niemi 2006; Niemi 2008.

²⁵⁰ http://www.finnmarken.no/lokale_nyheter/article3405432.ece?service=print;
http://www.finnmarken.no/lokale_nyheter/article3116602.ece;
http://www.finnmarken.no/lokale_nyheter/article3613057.ece (6.5.2008).

Oppsummeringen av perioden 1970–2001 viser at minneaktørene som kan knyttes til minnstedene representerer ulike grupper. De kan karakteriseres som representanter for kvener selv, for forskningsmiljø og for forskjellige offentlige instanser. Fokuset på kvenkulturens materialisering kan betraktes som et bidrag til utdypning av de tre lanserte fasene, men endrer likevel ikke innhold eller karakteristikken av disse fasene. Hendelsene i de tre fasene viser imidlertid at det har foregått store endringer i fokuset på kvenkulturen politisk, innen forskning og kulturelt. Med denne gjennomgangen som bakteppe vil jeg analysere nærmere noen av de minneagendaene som har vært gjeldende i denne perioden, og om minnstedene kan forstås som uttrykk for en mer generell *kvenifiseringsprosess*.

3.3.5. Minneagenda og kvenifisering?

Innvandrermonumentet/kvenmonumentet og kvendrakten utgjør ytterpunktene i undersøkelsen av de kvenske minnstedene i perioden 1970-2001, og jeg har her valgt å fokusere ytterligere på disse. Hensikten er å undersøke hvilke minneagendaer som lå til grunn for skapelsen av minnstedene, og hvordan dette kan ses som et uttrykk for etnifisering i perioden. Minneagendaer handler om hvilke motiver som lå bak og til grunn for skapelsene av minnstedene. For å avdekke disse agendaene er det vesentlig å se på hvordan kollektive minner ofte tjener ulike og nåtidige formål, som Maurice Halbwachs påpeker.²⁵¹ Eller som historikeren Ola Svein Stugu sier: ”Der er ikkje fortida som skal forklarast, det er notida som ser bakover og bruker fortida som retorisk arsenal.”²⁵²

Når det gjaldt monumentet eksisterte det i stor grad enighet om oppsetningen og av at det skulle hedre de finske innvandrerne. Men det var også motivert av andre hensyn enn bare å hedre denne gruppen. I monumentsaken kan medlemmene i NFF, som nevnt, forstås som representanter for den etniske gruppen selv. De argumenterte særlig for at monumentet skulle reises i Ytre kvenby, blant annet for å styrke planene om museet her, men også ut fra argumentet om ”naturlig” tilhørighet i et genuint kvensk bosettingsområde. Med Anders Aune i spissen hadde noen av aktørene en politisk agenda hvor siktemålet var å sette Vadsø og Finnmark på kartet, blant annet ved å gjøre dette til en stor begivenhet i samtiden.

²⁵¹ Halbwachs [1925 og 1941] 1992: 182–183.

²⁵² Stugu 2008: 33.

På den ene siden ga monumentsaken styrke, inspirasjon og fokus på etnisitet og derigjennom etnisk mobilisering. Selv om den samiske mobiliseringen da var kommet mye lengre enn den kvenske, var dette imidlertid ikke uproblematisk i samtiden. Trolig kan deler av engasjementet for og oppslutningen om kvenmonumentet ses på som en oppdemming mot den pågående samiske mobiliseringen. Einar Niemi har påpekt at det i plasseringsdebatten kom frem synspunkter som tydet på dette, blant annet i radioprogram hvor oppsettingen av monumentet i Vadsø ble debattert.²⁵³ Dette synet kan tolkes dit at kvenene i samtiden ble sett på som mer assimilert og fornorsket enn samene, og arbeidet med monumentet kan dermed forstås som en forsterkning av dette perspektivet. For eksempel nevnte Kong Olav i sin tale under avdukningen at kvenene hadde gått lettere opp i den norske befolkningen enn samene, og Anders Aune sa at innvandrerne selv hadde som målsetning å bli ”gode nordmenn”.²⁵⁴ Talene som ble holdt var naturlig nok rundt formulert, men de tyder også på at det ikke var konfliktfritt å hedre de kvenske innvandrerne. I et intervju med Anders Aune fortalte han om ”røster blant norske som kanskje syns det ble for mye heder og skryt av kvenene.”²⁵⁵ I samme intervju kom det også frem at det var derfor han i talen hadde understreket nordmennenes og samenes rolle i utviklingen av Finnmark.

På den andre siden var monumentet i seg selv oppsiktsvekkende i sin samtid, fordi det ble satt opp i en periode da forestillingen om den finske fare i noen grad fortsatt eksisterte. Monumentet kan dermed forstås som et forsøk på å fornorske kvenene ytterligere. Som James Young påpeker, kan et monument representere en anledning til å glemme, fordi det ikke lenger er behov for å huske begivenheten som har fått sitt minnesmerke.²⁵⁶ Dette kan forstås slik at det å lagre kollektive minner i et monument er en måte å forsegle minnet på; når minnene er plassert her, kan en gå videre. Young sier at Holocaust-minnesmerker kan oppfattes som slike anledninger til å glemme. Gjennom monumentet blir minnene materialisert, og de skal derved gjøre minnearbeidet for oss. Monumentet kan på den måten like mye være et resultat av et ønske om å glemme. I et slikt perspektiv kan monumentet forstås som et siste ledd i en streng fornorskningsspolitikk, det skulle minnes en kultur som allerede var i ferd med å bli borte. I sin biografi refererer Sverre Nilssen til en hendelse som viser at monumentet også kan bidra til å konservere fortiden og derved fremme glemselen.

²⁵³ Personlig meddelelse Niemi 2008. NRK opptakene av debattprogram fra denne tiden er slettet.

²⁵⁴ F/I: 4/5 H. M. Kong Olavs tale ved avdukningen; fylkesmann Anders Aune sin tale under festmiddagen. Se også artikkel I hvor sitatene fra talene er gjengitt.

²⁵⁵ Intervju med Anders Aune 4.5.2007.

²⁵⁶ Young 1993: 5.

Etter avdukningsbegivenheten hadde han truffet en kvinne som han beskriver som ”en gammel kvenkone”. Hun hadde sagt: ”Takk for at jeg fikk oppleve dette og at vi kvener fikk en slik anerkjennelse. Det hadde jeg håpet, men ikke våget å tro på. Takk til hele komiteen”. Deretter hadde den gamle kvinnen tilføyd: ”Nå kan jeg gå bort i fred.”²⁵⁷

Arbeidet med en egen drakt for kvener kom i gang omtrent 20 år etter Innvandrermønumentet/kvenmønumentet. Mens det i mōnumentet hovedsakelig ble fokusert pā innvandringskultur, ble det særeget kvenske fremhevet i arbeidet kvendrakten. Med kvendrakten ville NKF skape en type festdrakt for kvener som de ikke hadde hatt tidligere, og den skulle vāre basert pā det man ansā som kvensk tradisjon. Kvendrakten er interessant fordi den eksplisitt skulle uttrykke hva som kjennetegnet kvensk identitet og kultur, forskjellig fra finsk, norsk og samisk. Som jeg har vist i artikkel IV har kvendrakten flere fellestrekk med norsk, samisk og finsk drakttradisjon. Fellestrekkene finnes i mōten drakten ble konstruert pā, i grunnlagsmaterialet og i den ferdige drakten. Fremgangsmōten var basert pā de retningslinjene Bunad- og folkedraktrådet tilrår. Siden 1980-tallet har ogsā flere sjōsamiske drakter kommet til pā denne mōten og blitt rekonstruert eller konstruert etter ulike typer kildemateriale, som et resultat av økt interesse for og ønske om å styrke samisk identitet.²⁵⁸ Grunnlagsmaterialet for kvendrakten var beskrivelser av tidligere draktskikk gjort av Samuli Paulaharju, bevarte draktelementer fra Tornedalen og i tillegg ble finsk drakttradisjon konsultert. Den ferdige drakten fremstår ogsā visuelt som en kombinasjon mellom norsk (hvit bunadsskjorte, formen med stakk, liv, vest og forklede), samisk (kalott, kofteform, komager og reinskinn) og finsk (stripete stoff med svart renning og bjekso) kultur.

Kvendrakten som etnopolitisk markør kommer som nevnt til uttrykk med navnevalget med vekt pā *kven*, men òg med vekt pā *drakt*. NKF og kompetansesenteret valgte å bruke *drakt* og ikke *kofte* eller *bunad*. Trolig var det en bevisst strategi for å finne en plass mellom det samiske (kofte) og norske (bunad). Pā den ene siden representerer koftebetegnelsen i seg selv et sterkt etnosymbol (om en ser bort fra kofte i betydningen ”lusekofte”) som i dag hovedsakelig forbindes med det samiske. Bruk av koftebetegnelsen ville kunne signalisere et nert fellesskap med samisk kultur og pā den mōten undergrave det særeget kvenske. I utviklingsprosessen var det imidlertid viktig at drakten ikke fikk for mange fellestrekk med samisk drakttradisjon. Pā den andre siden har bunad vert sterkt forankret i norsk

²⁵⁷ Nilssen 1990: 105.

²⁵⁸ Guttormsen 2006: 199.

drakttradisjon siden Hulda Garborgs grunnleggende arbeid. I *Norsk bunadleksikon* argumenteres det for å bruke bunad som en felles betegnelse for alle typer drakter ut fra felles bruksmåte.²⁵⁹ Bunad kunne derfor også vært brukt på kvendrakten, og *kvenbunad* ville vært en legitim betegnelse. Bunadbetegnelsen innebærer imidlertid en form for ”fornorskning” fordi den i så stor grad forbindes med norsk drakttradisjon. Valget av betegnelsen *drakt* kan forstås som nærmest nøytralt, så å si midt i mellom det samiske og det norske.

Etter at kvendrakten ble ferdigstilt, har den fått en viktig etnopolitisk markørfunksjon. En årsak er at drakt skaper et stort engasjement i forhold til spørsmål omkring identitet og etnisitet. ”Utkledd som samer” var for eksempel et utsagn som kunne leses på Kåfjord kommunes internettbaserte diskusjonsforum i 2006. Dette utsagnet var forårsaket av at Kåfjordkoret skulle opptre i Lyngenkofta under en TV-overført gudstjeneste i Ishavskatedralen i Tromsø, også de medlemmene som ikke hadde samisk opphav.²⁶⁰ Debattantens utspill fikk ikke mye støtte, men medførte en debatt som pågikk over flere dager og økte i intensitet etter at avisen *Nordlys* omtalte denne saken og karakteriserte den som en ”kofte-debatt”.²⁶¹ De fleste innleggene i diskusjonsforumet antydte en mer avslappet holdning til koftebruk, men viser likevel hvordan dette temaet engasjerer fordi draktbruk innebærer fremvisning av etnisitet. Etniske drakter kan karakteriseres som en synlig markering av gruppetilhørighet som kommuniserer en særegen identitet innad i gruppen og utad overfor andre samhandlende grupper.²⁶² Definisjonen har basis i Fredrik Barths teori om identitet, som han lanserte i forordet til boken *Ethnic groups and Boundaries*.²⁶³ Barth fremhever særlig at identitet er noe som skapes der grupper møtes og i grenselandet mellom dem, der etnisk identitet utvikles i kontrastering til andre grupper. Markering av slike grenser kan komme til uttrykk som i kofte-debatten. Her hevdet en av debattantene med kallenavnet ”kvengutten” at den samiske Lyngenkofta var en konstruksjon og dermed et falsum. Svaret han fikk var: ”Klart du som kven har fått deg en nesestyver med at det samiske kom for fullt mens dere sov ut og ikke ivaretok deres identitet. Synes dessverre ikke at det skal gå ut over sjøsamisk popularitet bare fordi at dere sov da bussen gikk.”²⁶⁴

²⁵⁹ Haugen 2006 bd 1: 15.

²⁶⁰ Generelt diskusjonsforum, <http://www.kafjord.kommune.no/> (24.9.08).

²⁶¹ *Nordlys* 6.11.2006.

²⁶² Eicher og Sumberg 1995: 301.

²⁶³ Barth 1969.

²⁶⁴ Generelt diskusjonsforum, <http://www.kafjord.kommune.no/> (24.9.08).

I flere samiske områder har kofta aldri gått ut av daglig bruk, og i de seinere år har også de sjøsamiske områdene tatt opp igjen koftetradisjonen. Det har også blitt vanlig å bruke enkelte draktdeler som etnosymbol i forskjellige sammenhenger, for eksempel er det mange som bruker rødrotete sjal, sølje eller luhka som en tydelig og visuell markering av etnisitet. Innen kvenkulturen har det skjedd en lignende utvikling. Menn bruker for eksempel vesten og silkeskjerfet til herredrakten ved flere anledninger når det kanskje ikke er vanlig å bruke bunad.

Innvandrermonumentet/kvenmonumentet og kvendrakten som start og endepunkt i analysen utkrystalliseres en dreining i fokus fra ”finsk” og ”innvandring” til det særegne ”kvenske”. Undersøkelsen av fotografiet, museet og arkivet som minnesteder viser også dreiningen i fokus. Samuli Paulaharjus fotografier har vært brukt som illustrasjoner på nordnorsk kultur, men også på kvensk kultur. Tendensen er imidlertid at de i større grad blir brukt som illustrasjoner knyttet til kvenske temaer. Museene har bidratt til aktiv formidling av blant annet kvensk tradisjon, håndverk og byggetradisjon. De har vært sentrale bidragsytere i revitaliseringen av kvenkulturen. Ved museene har særlig finsk innvandrerkultur blitt fortalt, men museene har også gjennomgått en gradvis kvenifisering. For eksempel har Tørrfosstunet ved Nord-Troms Museum blitt ytterligere kvenifisert ved at gården blir tatt i bruk som arena for Baaskifestivalen. Vadsø Museum/Ruija kvenmuseum vil med nytt museumsbygg for første gang få en omfattende kvensk basisutstilling. Kvenarkivet viser hvordan dokumentasjonsmaterialet fra de to feltprosjektene Varangerregistreringene og Kvenprosjektet ikke bare representerer en overgang fra registrering av materiell til immateriell kultur, men også en vesentlig dreining mot det etniske og kvenske. På 1970-tallet var forskerne særlig opptatt av å spore restene etter den finske kulturen og samhandlingen med den norske, mens på 1980-tallet hadde man fokus på finne det særegent kvenske. Kvenifiseringen av minstedene har dermed foregått på flere måter og ulike nivåer. Minstedenes skapelsesprosess viser til en mer generell etnifisering i samme periode. I dette tilfellet kan etnifiseringen betegnes som en kvenifisering som har pågått særlig i de siste 20 årene. Oppkomsten og bruken av de fem minstedene har i så måte bidratt til denne utviklingen. Monumentet kan forstås som et ikon for det fortidige kvenske, i mange sammenhenger blir fotografier av monumentet hentet fram som en illustrasjon til ulike tekster som omhandler det kvenske. Drakten har ført til at kvensk etnisitet er mer synlig i nye sammenhenger og er en tydelig artikulering av kvenskhet. Omleggingen av internettsidene til NKF visualiserer denne kvenifiseringen: Fotografier av monumentet har blitt valgt bort til

fordel for fotografier av drakten. Innvandrermønumentet/Kvenmønumentet kan slik ses på som et symbol på *finskhet* som har blitt byttet ut med kvendrakten som et symbol på *kvenskhet*.

3.4 Død eller levende?

I avhandlingen har jeg undersøkt representasjoner av kvensk kultur i perioden 1970-2001, slik de fremgår i de fem minnstedene Samuli Paulaharjus fotografier, Innvandrermønumentet/kvenmønumentet i Vadsø, kvenmuseene Vadsø Museum/Ruija kvenmuseum og Nord-Troms Museum, kvendrakten og Kvenarkivet. Jeg har lagt til grunn en bred forståelse av minnstedsbegrepet der fotografiet, moneumentet, museet, drakten og arkivet inngår. Det kan fastslås, som Eva Reme skriver, at tingenes betydningspotensiale og meningsinnhold har vært vesentlige, i dette tilfellet for kvenkulturens identitet og fellesskap.²⁶⁵ Ved å gå inn på disse særskilte materielle uttrykkene i kvenkulturen, har jeg vist hvordan de med sine egenartede karakterer som minneteknologier kan forstås som betydningsfulle minnsteder.

Kvenkulturens minnsteder utgjør representasjoner av kvensk kultur. *Fotografiet* har fått en sentral rolle i kvensk revitalisering siden kopisamlingen av Samuli Paulaharjus fotografier ble innkjøpt til TMU på slutten av 1970-tallet. De har fått en posisjon som ligner det Arjun Appadurai kaller et *verdiregime* innen kvenkulturen.²⁶⁶ *Moneumentet* hedrer innvandrerne. Det utgjør et stedlig minne som førte til fokus på kvensk kultur, også på et nasjonalt nivå. Moneumentet fikk en viktig signaleffekt for kvenkulturen langt utover 1970-tallet. *Museet* materialiserer de kvenske minnene gjennom bygninger og utstillinger. Her inviteres publikum til å delta i tradisjoner og praksiser og representerer på den måten en kroppsliggjøring av kvenkulturen som Paul Connerton og Barbro Klein påpeker.²⁶⁷ *Drakten* har blitt et viktig etnosymbol, den markerer etnisk identitet, forskjellighet og tilhørighet.²⁶⁸ Kvendrakten har særlig fått en viktig funksjon i kvensk revitalisering og som identitetsmarkør; den sikrer at det nå er mulig å kle seg kvensk. *Arkivet* utgjør et reservoar for dokumentasjon av immateriell og materiell kvenkultur. Det er et betydningsfullt ledd i kvenkulturens institusjonaliserte

²⁶⁵ Reme 1999.

²⁶⁶ Appadurai 1986.

²⁶⁷ Connerton 1989; Klein 1997.

²⁶⁸ Smith 2001; Eicher 1995.

erindringsarbeid. Dokumentasjonsmaterialet i kvenarkivet ligger der slumrende, men åpent for utvidelser, tolkninger og bruk i ulike sammenhenger.

Skapelsesprosessene viser hvordan kollektive minner blir til i et spenningsfelt mellom det å hente frem og det å glemme. Hva som skal minnes og hva som skal glemmes, henger nært sammen med at de kollektive minnene også tjener enhver samtids formål, som Maurice Halbwachs påpeker.²⁶⁹ I prosessene har det blitt gjort mer eller mindre bevisste valg som har formet produksjonen av minnstedene. Som minnsteder har fotografiet, monumentet, museet, drakten og arkivet vært vesentlige i prosessen med å skape kollektive minner innen den kvenske kulturen. De er både brukt for å hente frem minner, men også for å glemme. For eksempel kan monumentet forstås som et siste ledd i en fornorskningsprosess, der hensikten var å konservere minnet om en avsluttet epoke, en strategi James Young hevder blir brukt for å forsegle minnet slik at en kan gå videre.²⁷⁰ Denne formen for *Erinnerungskultur* innebærer, som Jan Assmann og Pierre Nora påpeker, å sette noe i skyggen for at andre vesentlige poeng skal fremtre.²⁷¹ Undersøkelsen viser at minnstedene har bidratt til etnifisering, bevisstgjøring og synliggjøring innad i den etniske gruppen, men også på lokalt, regionalt og nasjonalt plan. Minnstedene utgjør på hver sin måte bruddstykker i det kollektive minnet om kvenkulturen. De innehar naturlig nok en plass i det personlige minnet hos menneskene, men de har også bidratt til å skape plass til det kvenske i det nasjonale minnet. De materielle skapelseshistoriene viser en sterk forankring i det fortidige, der tradisjon og minne har vært vesentlig. De kvenske minnstedene bidrar dermed til å fylle en funksjon som tradisjon kan ha; Å bidra til gruppesamhold ved hjelp av felles og kollektiv symbolikk.²⁷²

Avhandlingen representerer en videreføring av den tidligere forskningen som særlig har tatt for seg kvensk identitetsbygging, og den utgjør et forskningsprosjekt som har hatt til hensikt å avdekke hvordan minnsteder i perioden 1970–2001 kan anses som identitetsbyggende prosjekter. Einar Niemi hevder at det eksisterer tre mulige utviklingsalternativer for identitetsbygging innen kvenkulturen. Det første alternativet er *forvitring*, som han mener kan bli utfallet om minoritetspolitiske og etnopolitiske tiltak avvikles. Det andre alternativet er *fossilisering* der kulturbevaringsarbeid gjennomføres med det Niemi kaller et reliktperspektiv på kulturen, dvs. at kulturen bevares slik den opprinnelig var. Det tredje alternativet kaller han

²⁶⁹ Halbwachs [1925 og 1941] 1992: 182–183.

²⁷⁰ Young 1993.

²⁷¹ Assmann 2006; Nora 1996 bd 1.

²⁷² Hobsbawm og Ranger [1983] 1898 jf Assmann 2004: 110.

rehabilitering og det innebærer at ulike tiltak gjennomføres i en vid og romslig skala.²⁷³ Min undersøkelse viser at kvenkulturens utviklingsalternativer ikke er entydige, men man kan spørre om ikke elementer fra alle de tre utviklingsalternativene har gjort seg gjeldende – at det i den kvenske identitetsbyggingen inngår både forvitring, fossilisering og rehabilitering av kulturelementer.

Identitetsbyggende prosjekter handler om å gjøre kulturen synlig og levende. Det har ofte blitt brukt metaforer som ”det hviskende folket”, ”det tause folket”, ”den døde kvenkulturen”, ”det døde finske språket” eller ”tiet i hjel” om kvener, kultur og språk, noe som etnologen Marjut Anttonen også hevder i sin avhandling. Anttonen sier dette innebærer en essensialistisk forståelse av kultur, hvor kultur blir sett på som statisk og uforanderlig.²⁷⁴ Fortsatt i dag blir det brukt uttrykk som ”taust”, ”når et språk holder på å dø”, ”stille død”, ”døende kultur”, ”reminisenser” eller ”det hviskende folket” når kvensk språk og kultur blir omtalt.²⁷⁵ Innenfor et maktperspektiv er det åpenbart viktig om en kultur fremstilles som død eller levende.²⁷⁶ Dette har også betydning for revitalisering av kultur. En vitaliserings- eller revitaliseringsprosess handler nettopp om å gjøre kulturen mer vital, livskraftig, levende og om å ta i bruk kulturelementer i en nåtidig sammenheng. Mitt fokus på fotografiet, monumentet, museet, drakten og arkivet er et bidrag som utdyper forståelsen av kvenkulturens vitalisering i denne perioden. De fem minnestedene viser at selv om kvenkulturen nærmest kontinuerlig siden 1970-tallet har vært omtalt som død eller døende, er den langt fra avgått med døden.

Ved å skrive minnstedenes biografi understrekes det hvordan den materielle kulturen har betydning for revitalisering og identitetsskaping i en minoritetskultur, der både krefter innenfra og utenfra har bidratt. Folkloristene Anne Eriksen og Torunn Selberg sier at kollektive minner er viktige i bygging av nasjonal kultur med den hensikt å ”bekrefte at nasjonen eksisterer som et reelt fellesskap – den minnes, altså finnes den.”²⁷⁷ En slik beskrivelse kan også omfatte kvensk minnekultur: *Kvenkulturen minnes – altså finnes den*. Etableringen av de kvenske minnestedene viser hvilken betydning kollektivt minne har for en nasjonal minoritets muligheter til å få plass i det nasjonale minnet. De må kunne utfylle

²⁷³ Niemi 2004a: 117–118.

²⁷⁴ Anttonen 1999: 498.

²⁷⁵ Se for eksempel: Mikkelsen 2005; Seljevold 2007; *Dagbladet* 9.11.2007; konferanseprogram for ”Kvener i fortid og nåtid – språk, identitetsforvaltning og strategier” 22.–23.11.2007.

²⁷⁶ Brottveit, Hovland og Agedal 2004: 31.

²⁷⁷ Eriksen og Selberg 2006: 247.

vesentlige punkter på Orvar Löfgrens sjekklister, der symbolproduksjon i form av for eksempel fotografi, monument, museum, drakt og arkiv inngår. Siden 1970-tallet har det skjedd store endringer, og Egil Sundelin har omtalt årene etter at NKF ble stiftet i 1987 som ”uhyre begivenhetsrike”.²⁷⁸ Fra å være en gruppe som nærmest var assimilert, er kvenene nå anerkjent som en egen nasjonal minoritet med eget språk. Det kan fastslås at de kvenske minnstedene jeg har undersøkt har vært viktige bidrag i prosessen frem til kvenkulturens anerkjennelse som en særegen etnisitet.

Avhandlingen belyser vesentlige sider ved prosesser rundt revitalisering og etnifisering av minoritetskultur, og hvordan materielle strukturer inngår i slike prosesser. De kvenske minnstedene har siden 1970-tallet og frem til i dag blitt til etablerte og viktige symboler innen kvensk kultur, og opprettelsen av nye minnsteder fortsetter. Nytt museum i Vadsø og Kvensk institutt - Kainun institutti er nye steder som trolig vil få viktige symbolfunksjoner innen kvensk kultur. I tillegg har symbolproduksjonen blitt utvidet til å omfatte også sport. Tidligere har dette begrenset seg hovedsakelig til omtale av fotballspilleren Sigurd Rushfeldt, men med oppslaget ”Verdens raskeste kven” fortalte *Ruijan Kaiku* om sprinttalentet Henrik Johnsen som hadde kvensk bakgrunn og kvenkulturen beveget seg dermed inn på en ny arena.²⁷⁹

Imidlertid er identitetspolitikk og økende etnifisering et universelt og globalt fenomen. En videre analyse av Norges nasjonale minoriteters minnsteder er interessant ikke bare ut fra et komparativt perspektiv, men også for å avdekke mer generelle etnifiseringsprosesser i det norske samfunnet.

²⁷⁸ Sundelin 2008: 18.

²⁷⁹ *Ruijan Kaiku* nr 3 25.4.2008.

4. Referanser

- Aarekol, Lena og Ryymin, Teemu 2006. "Bilder i bruk. Samuli Paulaharjus fotografier i dokumentasjonens og illustrasjonenes tjeneste", *Heimen* nr 4, Trondheim.
- Aarekol, Lena 2007a. "A regional northern Identity – from past to future. Monument of the past, Argumentation for the Future", *Challenges of Globalisation and Regionalisation*. Luleå Tekniska Universitet.
- Aarekol, Lena 2007b. "Monument og minne. Mobilisering av fortid – argument for fremtid?", *Tidskrift for kulturforskning* nr 4, Novus Forlag, Bergen.
- Aarekol, Lena 2007c. "Å kle seg kvensk", i Lindgren, Anna-Riita, Niemi, Einar, Hauna, Marit Anne, Niirranene, Leena og Thuen, Trond (red.). *Rapport fra seminaret "Kvener og skogfinner i fortid og nåtid – identitetsforvaltning og strategier"*, Vadsø oktober 2005, *Speculum Boreale* no 9, Skriftserie fra Institutt for historie, Universitetet i Tromsø.
- Aarekol, Lena 2008a. "Kven Culture and history in museum terms", in Goodnow, Katherine and Akman, Haci (ed.). *Scandinavian museums and cultural diversity*, UNESCO Berghahn Books, New York and Oxford.
- Aarekol, Lena 2008b. "Om å kle seg kvensk", *Ottar* nr 1, Tromsø.
- Aarekol, Lena (u.å.) "Kvendrakten – om å kle seg kvensk", upublisert.
- Aarekol, Lena (u.å.) "På sporet av den tapte samtid. Arkiv, Feltarbeid og kvenforskning", upublisert.
- Aarekol, Lena (under publisering). "Innvandrermonumentet/kvenmonumentet i Vadsø. Kollektivt minne og minnested", *Speculum Boreale*, Skriftserie fra Institutt for historie, Universitetet i Tromsø.
- Akman, Haci 2007. "Monumentalisering av diasporaidentitet. En studie av kurdiske migranter i London", *Tidsskrift for kulturforskning* 1-2, Novus Forlag, Bergen.
- Amundsen, Bugge Arne 2003. "Museet som fortelling. Sted, rom og fortellingsunivers", i Amundsen, Bugge Arne, Rogan, Bjarne og Stang, Margrethe C. (red.). *Museer i fortid og nåtid*, Novus Forlag, Oslo.
- Amundsen, Bugge Arne og Brenna, Brita 2003. "Museer og museums kunnskap. Et innledende essay", i Amundsen, Bugge Arne, Rogan, Bjarne og Stang, Margrethe C. (red.) *Museer i fortid og nåtid*, Novus Forlag, Oslo.
- Anderson, Benedict [1983] 1991. *Imagined communities*, Verso, London – New York.
- Andreassen, Irene (u.å.) "Etymologien til 'kven'. Kven og kainu(lainen)", <http://www.kvenskinstitutt.no/kvener/etymologien-til-kven.html> (16.11.2008).

- Anttonen, Marjut 1999. *Etnopolitiikkaa Ruijassa. Suomalaislähtöisen väestön identiteettien politisoituminen 1990-luvulla*, Helsinki.
- Anttonen, Pertti 2001. ”Etnopolitikk, Nord-Norge og Finsk kulturforskning. To doktoravhandlingar om kvenspørsmålet”, i Ryymin, Teemu og Karikoski, Elin (red.) *Kvensk forskning, rapport fra kvensemiaaret ved Universitetet i Tromsø, mai 2000, Speculum Boreale no 2*, Skriftserie fra Institutt for historie, Universitetet i Tromsø.
- Appadurai, Arjun (ed.) 1986. *The social life of things*, Cambridge University Press, USA.
- Aronsson, Peter 2005. ”Monument i historiekulturer: föränderlig mening i klassisk ram”, *Tidskrift for kulturforskning* nr 1-2, Novus forlag, Bergen.
- Assmann, Aleida 2004. *Tid och tradition. Varaktighetens kulturella strategier*, Bokförlaget Nya Doxa.
- Assmann, Jan 2006. *Religion and Cultural Memory*, Stanford University Press.
- Aune, Anders 1996. *Kongens mann i nord*, Aschehoug, Trondheim.
- Balsvik, Randi Rønning 1989. *Vardø. Grensepost og fiskevær 1850-1950*, Dreyer bok, Stavanger.
- Barth, Fredrik 1969. *Ethnic groups and boundaries: the social organization of culture difference*, Universitetsforlaget, Bergen.
- Barthes, Roland [1980] 2001. *Det lyse kammer*, Pax Forlag, Oslo.
- Berg, Roald 2001. ”Russofobiens røtter 1820-1855”, i Fagertun, Fredrik, Myhre, Jan Eivind og Ryymin, Teemu (red.). *Det farefulle nord. Trusler, og trusseloppfatninger knyttet til Nord-Norge gjennom tusen år. Rapport fra det 25. nordnorske historieseminar, Tromsø 29.9-1.10.2000*, Speculum Boreale no 1, Skriftserie fra Institutt for historie, Universitetet i Tromsø.
- Berggreen, Brit 1989. *Da kulturen kom til Norge*, Aschehoug, Oslo.
- Bergh, Trond (ed.) 1981. *Vekst og velstand. Norsk politisk historie 1945-1965*, Universitetsforlaget, Oslo-Bergen-Tromsø.
- Bergh, Trond og Eriksen, Knut Einar 1998. *Den hemmelige krigen. Overvåking i Norge 1914-1997*, bd 1: *Overvåkingssystemet bygges opp 1914-1955* og bind 2: *Storhetstid og stormkast 1955-1997*, Cappelen Akademiske forlag, Oslo.
- Berkaak, Odd Are og Frønes, Ivar 2005. *Tegn, tekst og samfunn*, Abstrakt Forlag, Oslo.
- Bjerkeli, Bjørn 1999. ”Hva er tradisjon? Begrepsbruk, forståelse og rettighetsdebatt”, i Bjørklund, Ivar *Norsk ressursforvaltning og samiske rettighetsforhold. Om statlig styring, allmenningens tragedie og lokal sedvaner i Sápmi*, Ad notam Gyldendal, Oslo.
- Bjørklund, Ivar 1978. *Kvæn – same – norsk. En sosial-antropologisk analyse av ”De tre stammers møte”*, magisteroppgave i sosialantropologi, Universitetet i Tromsø.

Bjørklund, Ivar 1985. *Fjordfolket i Kvænangen. Fra samisk samfunn til norsk utkant 1550-1980*, Universitetsforlaget, Tromsø-Oslo-Bergen-Stavanger.

Bjørklund, Ivar 2003. "Sedvaner og «tradisjon» i det kystsamiske samfunn – et eksempel fra Spildra", i Hauan, Marit Anne, Niemi, Einar, Wold, Helge A. og Zachariassen, Ketil (red.). *Karlsøy og verden utenfor. Kulturhistoriske perspektiver på nordnorske steder*, Tromsø Museums skrifter, Tromsø Museum Universitetsmuseum, Tromsø.

Bones, Stian 2007. *I oppdemningspolitikken grenseland. Nord-Norge i den kalde krigen 1947-1970*, avhandling for dr.art., institutt for historie, Universitetet i Tromsø.

Bratrein, Håvard Dahl 1974. "Varanger – en kulturhistorisk smeltedigel. Om kulturforskning ved Nordishavets rand", i *Forskningsnytt* nr 7, Oslo.

Bratrein, Håvard Dahl 1980. "«Varanger huset». En foreløpig presentasjon av en nordnorsk hustype med konsentrerte gårdsfunksjoner", i *Norveg* nr 23, Oslo.

Brenna, Brita 2003. "Verdensutstillinger: Å se er å lære", i Amundsen, Bugge Arne, Rogan, Bjarne og Stang, Margrethe C. (red.) *Museer i fortid og nåtid*, Novus Forlag, Oslo.

Brottveit, Ånund, Hovland, Hovland, Brit Marie og Agedal, Olaf 2004. *Slik blir nordmenn norske: bruk av nasjonale symbol i eit fleirkulturelt samfunn*, Unipax, Oslo.

Bull, Edvard [1982] 1990. *Norgeshistorien etter 1945*, Cappelens Forlag, Østerås.

Burke, Peter 2001. *Eyewitnessing. The use of Images as Historical Evidence*, Reaktion Books, London.

Carpeland, Christian 1993. "Kvänerna", i *Finlands historia 1*, Esbo.

Connerton, Paul 2006 "Cultural memory", in Tilley, Chris, Keane, Webb, Küchler, Susanne, Rowlands, Mike and Spyer, Patricia (ed.) *Handbook of Material culture*, Sage, London.

Connerton, Paul 1989. *How societies remember*, Cambridge University press, Cambridge University Press.

Dorst, John D. 1989. *The Written Suburb. An American Site, An Ethnographic Dilemma*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia.

Edwards, Elizabeth and Hart, Janice 2004a. *Photographs Objects Histories. On the materiality of images*, Routledge, London and New York.

Edwards, Elizabeth and Hart, Janice 2004b. "Mixed box: The Cultural biography of a box of 'ethnographic' photographs", in Edwards, Elizabeth and Hart, Janice 2004a (eds.) *Photographs Objects Histories. On the materiality of images*, Routledge, London and New York.

Eicher, Johanne B. 1995. "Introduction: Dress as Expression of Ethnic Identity", in Eicher, Johanne B. (ed.): *Dress and Ethnicity*, Berg Publishers Limited, Oxford, Washington.

Eicher, Johanne B. and Sumberg, Barbara 1995. "World Fashion, Ethnic, and National Dress", in Eicher, Johanne B. (ed.): *Dress and Ethnicity*, Berg Publishers Limited, Oxford, Washington.

Ekeberg, Jonas og Lund, Harald Østgaard (red.). *80 millioner bilder. Norsk kulturhistorisk fotografi 1855–2005*, Press, Oslo.

Eriksen, Anne. 1999. *Historie, minne og myte*, Pax forlag, Oslo.

Eriksen, Anne og Selberg, Torunn 2006. *Tradisjon og fortelling. En innføring i folkloristikk*, Pax forlag, Oslo.

Eriksen, Knut Einar 2001. "Gjensyn med den finske fare: Finland og Nord-Norge under den kalde krigen", i Fagertun, Fredrik, Myhre, Jan Eivind og Ryymin, Teemu (red.). *Det farefulle nord. Trusler, og trusseloppfatninger knyttet til Nord-Norge gjennom tusen år. Rapport fra det 25. nordnorske historieseinar, Tromsø 29.9-1.10.2000. Speculum Boreale no 1, Skriftserie fra Institutt for historie, Universitetet i Tromsø.*

Eriksen, Knut Einar og Niemi, Einar 1981. *Den finske fare. Sikkerhetsproblemer og minoritetsproblematikk i nord 1860-1940*, Universitetsforlaget, Oslo.

Erlandsen, Roger. 2000. "Pas nu paa! Nu tar jeg fra Hullet". *Om fotografiens første hundreår i Norge 1893-1940*, Forlaget Inter-View i samarbeid med Norges Fotografforbund.

Evaluering av forskningsprogrammet Samisk og kvensk språk, historie og kultur 1992, RHF/NAVF.

Finstad, Bjørn-Petter og Valen, Gerd Johanne 2002. "De kom fra nesten alle himmelstrøk!", *Ottar* nr 4, Tromsø.

Floris, Lene 1999. "På Museum – på landet", i Floris, Lene og Vasström, Anette. *På museum*, Roskilde Universitetsforlag, Frederiksberg.

Flå, Vibeke 1995. *Utvandring og intern flytting. Emigrasjonen fra Vardø 1864-1920*, hovedoppgave i historie, Universitetet i Tromsø.

Fritzsche, Peter 2001. "The case of modern memory", *The journal of modern history* 73.

Gjestrup, John Aage [1993]. 2001 "Fra folkemuseum til økomuseum. Økomuseumsbegrepet – en fornyelse av museumsinstitusjonen og et viktig instrument for lokalsamfunnet", *Nordisk Museologi* 1-2, Umeå.

Gjestrup, John Aage og Maure, Marc (red.) 1988. *Økomuseumsboka – identitet, økologi og deltagelse. En arbeidsbok om ny museologi*, Norsk ICOM, Tromsø.

Gullestad, Marianne 2007. *Misjonsbilder. Bidrag til norsk selvforståelse*, Universitetsforlaget, Oslo.

- Guttorm, Gunvor 2006. ”Den samiske drakten i historiens løp”, i Haugen, Bjørn Sverre Hol (red.). *Norsk Bunadleksikon*, bd 3, Damm, Oslo.
- Hage, Ingebjørg 2007. ”Kvenenes bosetting og byggemåter”, i Hage, Ingebjørg, Haugdal, Elin Ruud, Bodil og Hegstad, Sveinulf(red.) *Arkitektur i Nord-Norge*, Fagbokforlaget, Bergen.
- Halbwachs, Maurice [1925 og 1941] 1992. *On collective memory*, University of Chicago Press, Chicago and London.
- Hansen, Lars Ivar og Olsen, Bjørnar 2004. *Samenes historie fram til 1750*, Cappelen Akademiske Forlag, Oslo.
- Hansen, Lene 2007. *Liten storm på kysten. Samisk identitet mellom en lokal og internasjonal arena*, hovedfagsoppgave i pedagogikk, Universitetet i Tromsø.
- Hanssen, Einar Richter 1986. *Porsanger bygdebok*, bd 1, Porsanger kommune, Lakselv.
- Hanssen, Einar Richter 1990. *Nordkapp en fiskerikommune. Fra de eldste tider til i dag*, Nordkapp kommune, Gjøvik.
- Hauge, Tore, Solheim, Finn, Sivertsen, og Hauglid, Anders Ole 1986. *Her bor mitt folk. En bildefortelling fra gamle Lyngen*, Lyngen bygdeboknemd/Nord-Troms museum, Lyngseidet.
- Haugen, Bjørn Sverre Hol 2006. *Norsk Bunadleksikon*, bd 1-3, Damm, Oslo.
- Hauglid, Anders Ole 1988. ”Nord-Troms”, i Gjestrum, John Aage og Maure, Marc (red.). *Økomuseumsboka – identitet, økologi og deltagelse. En arbeidsbok om ny museologi*, Norsk ICOM, Tromsø.
- Helseth, Tor 1999. ”Levende bilder som historisk kilde”, *Historisk tidsskrift* nr 3, Trondheim.
- Helle, Knut 1991. ”Fotografiet som historisk kilde”, i Erlandsen, Roger, Espeland, Else Halvorsen, Vegard Skuseth og Spiten, Astri (red.). *Fotografi medium – middel – mål. Rapport fra nordisk konferanse om fotobevaring, Sandefjord 15.-17. nov. 1991*, Oslo.
- Henninen, Terje 1972. *Den kvenske innvandringen til Alta*, hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Trondheim.
- Henriksen, Bente Ann 2001. *Kvensk, finsk eller norsk? Om forvaltning av etnisk identitet i Skibotn. En analyse av tre generasjoners sjøloppfattelse*, hovedfagsoppgave i sosiologi, Universitetet i Tromsø.
- Hirn, Sven 1991. ”Stillbilden publikt exponerad – et finländskt perspektiv”, i Brändström, Anders og Åkerman, Sune (red.). *Icke skriftliga källor. XXI Nordiska Historikermötet*, Umeå Universitet, Umeå.
- Hobsbawm, Eric and Ranger, Terence (eds) [1983] 1989. *The Invention of Tradition*, Cambridge University Press, Cambridge.

Hoel, Aud Sissel 2005. "Fotografisk mening og makt. En fremstillingsfilosofisk kritikk av postmodernistisk fototeori", *Norsk medietidsskrift* nr. 4, Universitetsforlaget, Oslo.

Hudson, Kenneth 1999. "Attempts to define 'Museum'", in Boswell, David and Evans, Jessica. *Representing the Nation: A Reader. Histories, heritage and museums*, Routledge, London.

Hyltén-Cavallius, Charlotte 2007. *Traditionens estetikk. Spelet mellom inhemsk og internasjonell hemslojd*, Kristianstads Boktryckeri AB, Kristianstad 2007.

Hætta, Odd Mattis 2002. *Samene. Nordkalottens urfolk*, Høyskoleforlaget, Kristiansand.

Jensen, Bernard Eric 1996. "Historieformidling og erindringspolitikk – i mindefesternes æra", i Jensen, Bernard Eric, Nielsen, Carsten Tage og Weinreich, Torben (red.). *Erindringens og glemselens politikk*, Roskilde Universitetsforlag, Fredriksberg.

Jensen, Bernard Eric 2003. *Historie – livsverden og fag*, Gyldendal, København.

Johannesson, Lena 1991. "Om bilden som illustration og om bilden som historisk källa", i Brändström, Anders og Åkerman, Sune (red.). *Icke skriftliga källor. XXI Nordiska Historikermötet*, Umeå Universitet; Umeå.

Kjeldstadli, Knut 1992. *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget*, Universitetsforlaget, Oslo.

Kjeldstadli, Knut 2008. "Fotografier og historie", i Ekeberg, Jonas og Lund, Harald Østgaard (red.). *80 millioner bilder. Norsk kulturhistorisk fotografi 1855-2005*, Press, Oslo.

Klein, Barbro 1997. "«Skatter frå hemlandet? » – Om föremål, seder og svensk-amerikanske resor", *Tradisjon, Tidskrift for folkeminnevitenskap* nr 2, Vett & Viten.

Kritzman, Lawrence D. 1996. "Foreword", in Nora, Pierre (red.). *Realms of Memory. The construction of the French past*, bd 1, Columbia University Press, New York.

Kvalnes, Martin 2000. *Utvandring fra Skjervøy prestegjeld til Amerika 1865-1914*, hovedoppgave i historie, Universitetet i Tromsø.

"Kvæner – en ursprungsbefolkning i norr", utgitt av Kvenlandsförbundet/kveenimaayhistys, 23.5.2006.

Larsen, Peter og Lien, Sigrid 2006. *Norsk fotohistorie. Frå daguerreotypi til digitalisering*, Det Norske samlaget, Oslo.

Lentz, Carola 1995. "Ethnic Conflict and Changing Dress Codes: A Case study of Indian Migrant Village in Highland Ecuador", in Eicher, Johanne B. (ed.): *Dress and Ethnicity*, Berg Publishers Limited, Oxford, Washington.

Löfgren, Orvar 1993. "The Cultural Grammar of Nation-Building. The Nationalization of Nationalism", i Anttonen, Pertti and Kvideland, Reimund. *Nordic Frontiers. Recent Issues in the Study of Modern Countries*, NIF Publications nr 27.

Maliniemi, Helena 2007. "Etniske og historiske perspektiver på hestehold I Varangerområdet 1840-2000. En prosjektskisse", i Lindgren, Anna-Riita, Niemi, Einar, Hauna, Marit Anne, Niirranene, Leena og Thuen, Trond (red.). *Rapport fra seminaret "Kvener og skogfinner i fortid og nåtid – identitetsforvaltning og strategier"*, Vadsø oktober 2005, *Speculum Boreale* no 9, Skriftserie fra Institutt for historie, Universitetet i Tromsø.

Mathisen, Stein R. (red.). 2000. "Kulturens materialisering – en innledning", i *Kulturens materialisering: identitet og uttrykk*, Kulturstudier nr 13, Høyskoleforlaget, Kristiansand.

Megard, Bjørn Olav. 1999. *Kvener og Finskætta: En undersøkelse av betegnelsene "kvener" og "etterkommere etter finske innvandrere" i politisk diskurs og i utforming av identitetstilknytning*, hovedfagsoppgave i sosialantropologi, Universitetet i Oslo.

Mellem, Reidun (red) 1998. *Kvenane – minoritet i motbakke*. Norske kveners Forbund/Ruijan kveeniliitto, Tromsdalen.

Mellem, Reidun 2006. "Kvendrakta", i Haugen, Bjørn Sverre Hol, *Norsk Bunadleksikon*, bind 3.

Mikkelsen, Anstein 2005. *Det tause folkets stille død? En reise i kvenenes verden – i fakta og følelser*, DVD, Idut.

Myklebost, Kari 2002. *Muntlige fortellinger som kilder. Refleksjoner rundt teoretiske og metodiske aspekter ved bruk av muntlige kilder som inntak til identitet*, hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Tromsø.

Nielsen, Jens Petter 1990 *Altas historie. De glemte århundrene (1520-1826)*, bd 1, Alta kommune, Alta.

Nielsen, Jens Petter 1995. *Altas historie, Det arktiske Italia (1826-1920)*, bd 2, Alta kommune Alta.

Nielsen, Jens Petter 2001. "Tsar-Russland: potensiell trussel eller god nabo? Et gjensyn med 'den russiske fare'", i Fagertun, Fredrik, Myhre, Jan Eivind og Ryymin, Teemu (red.). *Det farefulle nord. Trusler, og trusseloppfatninger knyttet til Nord-Norge gjennom tusen år. Rapport fra det 25. nordnorske historieseminar, Tromsø 29.9-1.10.2000*. *Speculum Boreale* no 1, Skriftserie fra Institutt for historie, Universitetet i Tromsø.

Niemi, Einar. 1977. *Oppbrudd og tilpassing. Den finske flyttingen til Vadsø 1845-1855*, Vadsø kommune.

Niemi, Einar 1979. "Museumsarbeid i Finnmark", *Museumsnytt* nr 3, Oslo.

Niemi, Einar 1987. "Nord-norsk lokalhistorie – kulturaktivitet, vitenskap og politisk redskap", *Heimen* nr 24, Trondheim.

Niemi, Einar 1989. "Norsk lokalhistorie på 1970- og 1980-tallet - paradigmeskifte eller kontinuitet?", *Heimen* nr 26, Trondheim.

- Niemi, Einar 1991. "Kven – et omdiskutert begrep", *Varanger årbok*.
- Niemi, Einar 1999. "Kven", *Norsk historisk leksikon*. Cappelen akademiske forlag, Oslo.
- Niemi, Einar 2001. "Kvenforskningen: Et forskningshistorisk perspektiv", i Ryymin, Teemu og Karikoski, Elin (red.). *Kvensk forskning, rapport fra kvensemiaaret ved Universitetet i Tromsø, mai 2000, Speculum Boreale no 2, Skriftserie fra Institutt for historie, Universitetet i Tromsø*.
- Niemi, Einar 2003a. "Del I. 1814-1940", i Kjeldstadli, Knut (red.). *Norsk innvandringshistorie*, bd 2, Pax forlag, Oslo.
- Niemi, Einar 2003b. "Kvenene – fra innvandrere til utvandrere", i Mellem, Reidun (red.). *Innsyn i kvensk historie, språk og kultur. Seminarrapport Tromsø mars 2002*, Norske kveners forbund/Ruijan Kveeniliitto, Tromsdalen.
- Niemi, Einar 2004a. "Kvenene – innvandring og kulturmøte", i Alsvik, Ola (red.). *Kulturmøter: lokalsamfunnet, lokalhistorien og møtet med det fremmede*, Norsk lokalhistorisk institutt, Oslo.
- Niemi, Einar 2004b. "Region, fortidsforestillinger, etnisitet" i Berg, Bård A. og Niemi, Einar (red.). *Fortidsforestillinger. Bruk og misbruk av nordnorsk historie. Rapport fra det 27. nordnorske historieseminar, Hamarøy 27.-29. 2002. Speculum Boreale no 4, Skriftserie fra Institutt for historie, Universitetet i Tromsø*.
- Niemi, Einar 2006. "National Minorities and Minority Policy in Norway", in Åkermark, Sia Spiliopoulou (ed.): *International Obligations and National Debates: Minorities around the Baltic Sea*, The Åland Islands Peace Institute.
- Niemi, Einar 2007. "Fiendebilder og norsk minoritetspolitikk. Et historisk perspektiv", i Raaen, Per Steinar og Skevik, Olav (red.) *Fiendebilder: historie og samtid: foredrag i 2005 og 2006*, Stiklestad nasjonale kultursenter, Verdal.
- Niemi, Einar 2008. "Hvem var kvenene?", *Ottar* nr 1, Tromsø.
- Nilssen, Sverre 1990. *Redaktør i Grenseland*, Tiden Norsk Forlag, Oslo.
- Nora, Pierre 1996 (red.). *Realms of Memory. The construction of the French past*, bd 1-3, Columbia University Press, New York.
- NOU 1984: 18 Om samenes rettsstilling*, vedlegg 5a.
- Olsen, Venke Åsheim [1985] 2005. "'Summary: Ingroup and outgroup names in communication between ethnic groups. A theoretical approach to the analysis of cultural forms in ethnology.' Inngruppe- og utgruppenavn i kommunikasjon mellom etniske grupper. En teoretisk tilnærming til etnologisk analyse av kulturelle former", i Michael Jones (ed). *Multiculturalism in the North, selected papers by Venke Åsheim Olsen*, Tapir academic press, Trondheim.

Opsahl, Erik 2003. "Del I. 900-1537", i Kjeldstadli, Knut (red.). *Norsk innvandringshistorie*, bd 1, Pax forlag, Oslo.

Ortner, Sherry B. 1973. "On Key symbols", *American Anthropologist*, vol. 75, no. 5, Washington.

Paulsen, Trude Iren 2003. *Kan norske myndigheters forskjellsbehandling av samer og kvener forsvares ut fra normativ teori? En analyse av norsk minoritetspolitikk sett i lys av teoriene til Will Kymlicka og Brian Barry*, hovedfagsoppgave i statsvitenskap, Universitetet i Oslo.

Reiakvam, Oddlaug 1997. *Bilderøyndom, røyndomsbilde. Fotografi som kulturelle tidsuttrykk*, Samlaget, Gjøvik.

Reme, Eva. 1999 *De biografiske rom. Konstruksjon og konservering av selvbilder*, avhandling for dr.art., Universitetet i Bergen.

Ryymän, Teemu 2001a. "«Den norske fare» - minoritetspolitikk overfor kvenene sett fra Finland" i Fagertun, Fredrik, Myhre, Jan Eivind og Ryymän, Teemu (red.). *Det farefulle nord. Trusler, og trusseloppfatninger knyttet til Nord-Norge gjennom tusen år. Rapport fra det 25. nordnorske historieseminar, Tromsø 29.9-1.10.2000. Speculum Boreale no 1*, Skriftserie fra Institutt for historie, Universitetet i Tromsø.

Ryymän, Teemu 2001b. "Creating Kveeness: identity building among the Arctic Finns in northern Norway", *Acta Borealia* nr 1, Novus Forlag, Tromsø.

Ryymän, Teemu 2002. "Kvenene – en taus minoritet? Kvenske kulturelle mobiliseringsforsøk i Vadsø ca 1880-1910", *Heimen* nr 3, Trondheim.

Ryymän, Teemu 2003a. "De nordligste finner" Fremstillingen av kvenene i den finske litterære offentlighet 1800-1939", avhandling for dr.art., Institutt for historie, Universitetet i Tromsø.

Ryymän, Teemu 2003b. "Kvensk kulturell mobilisering i Vadsø 1977-1908", i Mellem, Reidun (red.). *Innsyn i kvensk historie, språk og kultur. Seminarrapport Tromsø mars 2002*, Norske kveners forbund/Ruujän Kveeniliitto, Tromsdalen.

Ryymän, Teemu 2004a. "Historie, fortidsforestillinger og kvensk identitetsbygging" i Berg, Bård A. og Niemi, Einar (red.). *Fortidsforestillinger. Bruk og misbruk av nordnorsk historie. Rapport fra det 27. nordnorske historieseminar, Hamarøy 27.-29. 2002. Speculum Boreale no 4*, Skriftserie fra Institutt for historie, Universitetet i Tromsø.

Ryymän, Teemu 2004b. "Narrating the Arctic Finns: Samuli Paulaharju's representations of the kvens", *Acta Borealia*, nr 1, Novus Forlag, Tromsø.

Ryymän, Teemu 2005. "The Rise of Nationalism and Development of Northern Norway", in Lähteenmäki, Maria og Pihlaja, Päivi Maria (ed.). *The North Calotte. Perspectives on the Histories and Cultures of northernmost Europe*, Helsinki.

- Ryymin, Teemu 2007. "The making of an Ethnic Identity – From Finns to Kvens", in Lamberg, Marko (ed.). *Shaping Ethnic Identities. Ethnic Minorities in Northern and East Central European States and Communities, c. 1450-2000*, East West Books, Helsinki.
- Ryymin, Teemu 2008. "«De nordligste Finner»: Kvenene sett fra finsk side", *Ottar* nr1. Tromsø.
- Sandbye, Mette 2001. *Mindesmærker. Tid og erindring i fotografiet*, Rævens Sorte bibliotek, København.
- Saresallo, Lassi 1996. *Kveenit. Tutkimus erään pohjoisnorjalaisen vähemmistön identiteetistä*. Tampere.
- Saresallo, Lassi 1998. "Grunnlaget for en egen kvensk etnisitet i Nord-Norge med bakgrunn i den kvenske minoritetens språk, historie og kultur", i Guttormsen, Helge (red.). *Kvenenes historie og kultur, seminarrapport, Nordreisa 19.-21 september 1997*, Nord-Troms historielag, Skjervøy.
- Selberg, Torunn 2002a. "Tradisjon, kulturarv og minnepolitikk. Å iscenesette, vandre i og fortelle om fortiden.", i Eriksen, Anne, Garnert, Jan, Selberg, Torunn (red.) *Historien inn på livet*, Nordic Academic Press, Lund.
- Selberg, Torunn 2002b. "Livet på Finnskogen. Fra konflikt til kulturarv", i Eriksen, Anne, Garnert, Jan, Selberg, Torunn (red.) *Historien inn på livet*, Nordic Academic Press, Lund.
- Seljevold, Sirkka 2007. "The Language of my Heart", Visual Cultural Studies, University of Tromsø.
- Siltala, Sonja 2007. *Tunturin ja meren kansa. Fjellets og havets folk*. Trane forlag, Vadsø.
- Skarstein, Sigrid (u.å). *Vadsø Museum – Ruija Kvenmuseum. Et museum blir til*, Vadsø.
- Skarstein, Sigrid og Maliniemi, Helena. 2004. *Kven i går – kven i dag? Utstilling i kammerset på Tuomainengården*, Vadsø museum/Ruija kvenmuseum, Vadsø.
- Skougaard, Mette 2005. "Folkekulturen på museum", i Ingemann, Bruno og Larsen, Ane Hejlskov (red.). *Ny dansk museologi*, Aarhus Universitetsforlag, Århus.
- Slettan, Dagfinn 1999. "Det mangfoldige stedet", i Mæhlum Brit, Slettan, Dagfinn og Stugu, Ola Svein (red.). *Stedet som kulturell konstruksjon*, Skriftserie fra historisk Institutt nr 27, Trondheim.
- Smith, Anthony 2001. *Nationalism, Key concepts*, Polity press, England.
- Sogner, Sølvi 2003. "Del II. 1537-1814", i Kjeldstadli, Knut (red.). *Norsk innvandringshistorie* bd 1, Pax forlag, Oslo.
- Soleim, Marianne Neerland 1998. *Emigrasjon og etnisitet. Utvandring fra Vadsø til Amerika 1860-1914*, hovedoppgave i historie, Universitetet i Tromsø.

- Stewart, Linda 2006. "Mannsbunad fra Nordland og Troms", i Haugen, Bjørn Sverre Hol. *Norsk Bunadleksikon*, bd 3, Damm, Oslo.
- Storaas, Kari 2007. *Finland er bak oss, Norge er vårt land. Konteksters betydning for etniske endringsprosesser i Sør-Varanger*, avhandling for ph.d, Institutt for sosialantropologi, Universitetet i Tromsø.
- Stugu, Ola Svein 2008. *Historie i bruk*, Det Norske Samlaget, Oslo.
- Sundelin, Egil W. 2008. "Norske kveners forbund/Ruijan Kveeniliitto. Fra idé til virkelighet", *Ottar* nr 1 Tromsø.
- Svendsen, Thorleif 1997. *Amerikafeber i ishavsbyen. Emigrasjon fra Tromsø til Amerika 1860-1925*, hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Tromsø.
- Tilley, Chris, Keane, Webb, Küchler, Susanne, Rowlands, Mike, and Spyer, Patricia (eds). 2006. *Handbook of Material culture*, Sage, London.
- Tjelmeland, Halvard 2002. "Norsk og nordnorsk innvandringshistorie etter 1945", *Ottar* nr 4, Tromsø.
- Tjelmeland, Halvard 2003. "Del I. 1940-1975", i Kjeldstadli, Knut (red.). *Norsk innvandringshistorie*, bd 2, Pax forlag, Oslo.
- Tjelmeland, Halvard 2004. "Aviser som historiske kjelder", *Pressehistoriske skrifter*, Norsk pressehistorisk forening, Oslo.
- Tjelmeland, Halvard (u.å.): "The making of a Sub-Artic region: Northern Norway, 1900-2000".
- Thuen, Trond 2001. "Fortiden: forståelser, forestillinger, fremstillinger", i Thuen, Trond (red.). *Fortidsforståelser*, Kulturstudier nr 18, Høyskoleforlaget, Kristiansand.
- Ulrich, Thomas 2003. *Mellom kvensk identitet og anerkjennelse. Opplevelser og holdninger blant norske kvener*, hovedoppgave i etnologi, Universitetet i Oslo.
- Varine, Hugues de 1988. "Om økomuseet", i Gjestrum, John Aage og Maure, Marc (red.). *Økomuseumsboka – identitet, økologi og deltagelse. En arbeidsbok om ny museologi*, Norsk ICOM, Tromsø.
- Vahtola, Jouko 1994. "Kvenerne – vem var de ursprungligen?" i Strøm, Anne Torekoven (red.) *Rapport fra seminaret «Kvenene en glemt minoritet?» mandag 14.11.94, ved Universitetet i Tromsø/Tromsø museum*, Universitetet i Tromsø.
- Wallerström, Thomas 1995. *Norrboten , Sverige och medeltiden: problem kring makt och bosättning i en europeisk periferi*, Lund studies in medieval archaeology 15, Lund.
- Wallerström, Thomas 1997. "De historiska källornas 'folknamn' som analysenheter och projektet 'State, Religion, and Ethnicity in the North A.D. 700-1900' ", i Finstad, Bjørn-Petter, Hansen, Lars Ivar, Minde, Henry, Niemi, Einar og Tjelmeland, Halvard (red.). *Stat*,

religio, etnisitet. Rapport fra Skibotn konferansen 27.-29. mai 1996, Skriftserie nr. 4, Senter for samiske studier. Tromsø.

Warring, Anette 1996. "Kollektiv erindring – et brukbart begrep?", i Jensen, Bernard Eric, Nielsen, Carsten Tage og Weinreich, Torben (red.). *Erindringens og glemselens politikk*, Roskilde Universitetsforlag, Fredriksberg.

Wedin, Maud 2007. *Den skogfinska kolonisationen i Norrland*, avhandling for ph.d, NTNU, Geografisk institutt, Trondheim.

Welinder, Stig. 1993. *Miljö, kultur och kulturmiljö*, Almqvist & Wiksell International, Stockholm.

Young, James E. 1993. *The Texture of Memory. Holocaust Memorials and Meaning*, Yale University Press, New Haven and London.

Zachariassen, Ketil 2003. "Det eneste stedet har av goder er telefon, riktignok en talestasjon", i Hauan, Marit, Niemi, Einar, Wold, Helge og Zachariassen (red.). *Karlsøy og verden utenfor. Kulturhistoriske perspektiver på nordnorske steder*, Tromsø museums skrifter xxx, Tromsø.

Zachariassen, Ketil 2004. "Vegen til modernisering", i Nilsen, Gøril (red.). *Kulturmøter i Nord-Troms*, Nord Troms museum.

Ågotnes, Hans Jakob 2007. "Eit industrisamfunn ser tilbake. Monument og forteljing i industristadsmuseet", *Tidsskrift for kulturforskning* 1-2, Novus forlag, Bergen.

Åse, Georg. *Modernisering, etnisitet og emigrasjon. Utvandring fra Hammerfest prestegjeld til Nord-Amerika 1865-1925*, hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Tromsø.

Arkiv

F/I: Finmarksbiblioteket/Innvandringsmonument, boks 1/1-1/5, Finmarksbiblioteket, Vadsø.

Fotoarkivet ved Tromsø Museum Universitetsmuseet, <http://www.unimus.no/foto/>

Kvenarkivet, Tromsø Museum Universitetsmuseet, Tromsø.

Intervju

Intervju med Anders Aune, 4.5.2007.

4.1 Forkortelser

F/I – Finmarksbiblioteket/Innvandringsmonument

KHS – Kompetansesenteret for husflid og småindustri

NFF – Norsk finsk forening

NKF – Norske Kveners Forbund/Ruujän Kveeniliitto

NYK – Fagenhet for nyere kulturhistorie

TMU – Tromsø Museum Universitetsmuseet

UiT – Universitetet i Tromsø

ANDRE DEL
ARTIKKELSAMLING

